

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

Karekodu okut, bu kitapla
ilgili EBA içeriklerine ulaş!

eba
www.eba.gov.tr

Teknoloji Yolculuğumuz

**BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA
ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.**

ISBN 978-975-11-6966-2

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin
İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşınması Zorunlu Değildir.

EL SANATLARI TEKNOLOJİSİ ALANI

GELENEKSEL EL SANATLARI

11

DERS MATERYALI

EL SANATLARI TEKNOLOJİSİ ALANI

MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ

GELENEKSEL EL SANATLARI

Ders Materyali

MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ
EL SANATLARI TEKNOLOJİSİ ALANI

GELENEKSEL EL SANATLARI

11

DERS MATERYALİ

YAZARLAR

Asiye BENHÜR
Melahat KUTUCU

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 8321
YARDIMCI VE KAYNAK KİTAPLAR DİZİSİ : 2213

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Ders materyalinin metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

HAZIRLAYANLAR

DİL UZMANI : HÜLYA BAŞTÜRK
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME UZMANI : GÜLHAN ŞAHİN
PROGRAM GELİŞTİRME UZMANI : FULYA ÖLKEN
REHBERLİK UZMANI : MUZAFFER GÜLSÜM TÜRKELİ
GÖRSEL TASARIM UZMANI : FATMA DURSUN

ISBN 978-975-11-6966-2

Millî Eğitim Bakanlığının 24.12.2020 gün ve 8433886 sayılı oluru ile Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne ders materyali olarak hazırlanmıştır.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerâhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

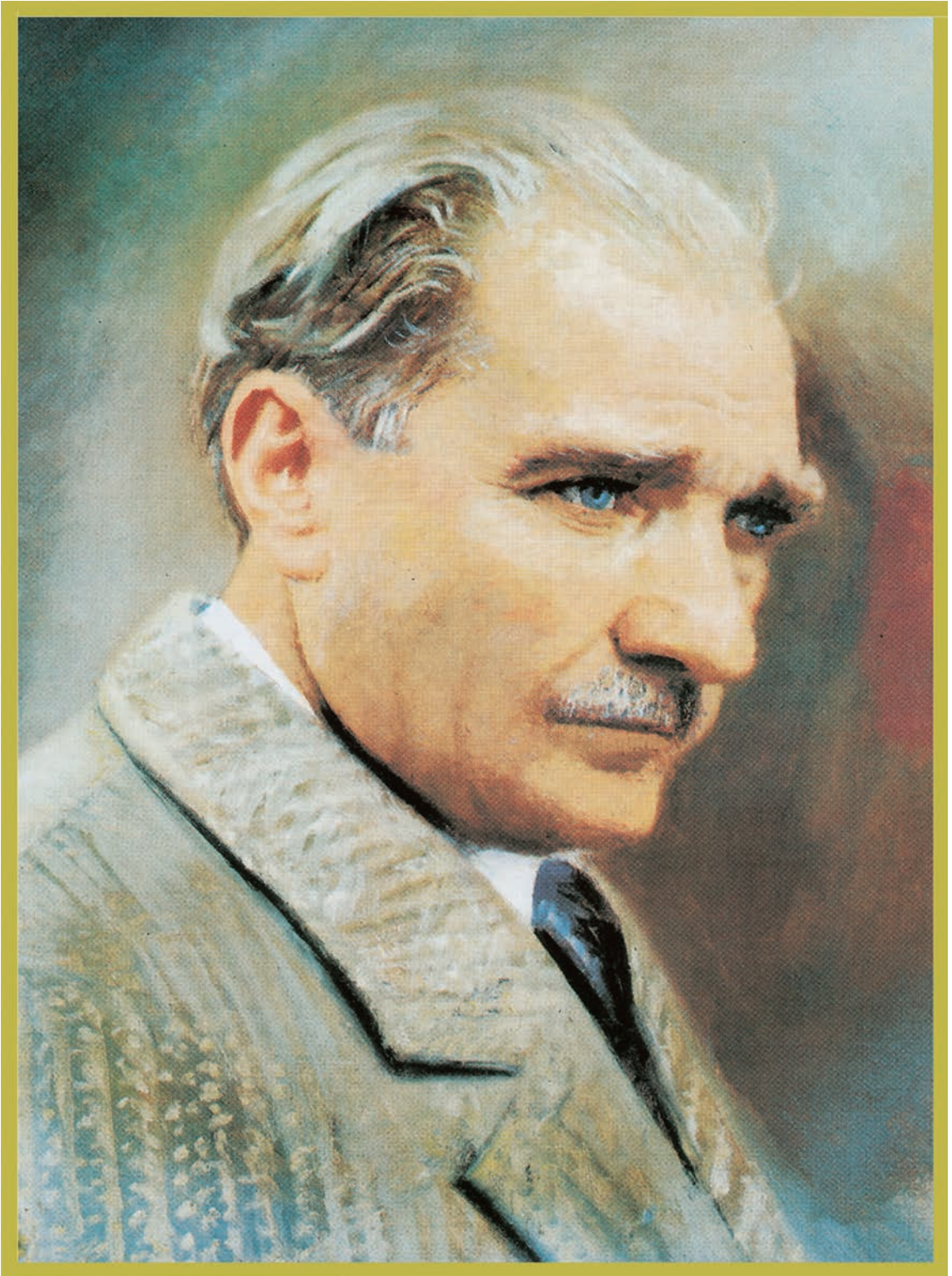
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaî bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

DERS MATERYALİNİN TANITIMI.....	12
---------------------------------	----

1. ÖĞRENME BİRİMİ

1. GELENEKSEL TÜRK GİYSİ AKSESUARLARI	16
1.1. GELENEKSEL KIYAFETLER	18
1.1.1. Geleneksel Türk Kıyafetlerinin Tarihî Gelişim Süreci	20
1.1.2. Osmanlı Döneminde Giyim.....	21
1.1.3. Osmanlı Döneminde Sokak Giyimi.....	24
1.1.4. Kıyafetlerin Hazırlanması.....	25
1.1.5. Kıyafeti Oluşturan Eşyalar.....	26
1.1.6. Geleneksel Kadın Giysileri	28
1.1.7. Geleneksel Erkek Giysileri.....	30
1.1.8. Süsler	32
1.2. BAŞA VE AYAĞA GİYİLEN AKSESUARLAR	33
1.2.1. Başa Giyilen Aksesuarlar	33
1.2.2. Ayağa Giyilen Aksesuarlar.....	36
1.3. TAKILAR.....	37
1.3.1. Takının Tarihsel Gelişimi	37
1.3.2. Geleneksel Türk Takılarının Tarihi Gelişimi.....	40
1.3.3. Geleneksel Takı Çeşitleri	41
1.4. GİYSİ ÜZERİNE TAKILAN AKSESUARLAR	44
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	49

İÇİNDEKİLER

2. ÖĞRENME BİRİMİ

2. GELENEKSEL TÜRK İŞLEME SANATLARI	50
2.1. GEÇMİŞTEN OSMANLI DÖNEMİ'NE KADAR İŞLEME SANATININ GELİŞİMİ	52
2.1.1. Üretildiği ve Kullanıldığı Yere Göre İşlemeler	52
2.1.2. İşlemelerde Motifler ve Renkler	60
2.1.3. İşlemelerde Kullanılan İğne Teknikleri	67
2.1.4. Medeniyetlere Göre İşlemenin Tarihçesi	74
2.1.5. Anadolu Öncesi Türk İşlemelerinin Tarihçesi	77
2.1.6. İşlemenin Anadolu'ya Geçışı	79
2.2. OSMANLI DÖNEMİ VE CUMHURİYET DÖNEMİ İŞLEME SANATININ GELİŞİMİ	83
2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İşleme Sanatı	83
2.2.2. Yüzyıllara Göre Osmanlı İşlemelerinin Özellikleri	84
2.2.3. Cumhuriyet Dönemi İşleme Sanatı	90
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	91

3. ÖĞRENME BİRİMİ

3. GELENEKSEL TÜRK SÜSLEME SANATLARI	92
3.1. ANADOLU'DA TÜRK EL SANATLARI	94
3.1.1. Örgü İşleri	96
3.1.2. Maden Sanatı	101
3.1.3. Bıçakçılık	104
3.1.4. Ham Maddesi Ağaç Olan İşler	104
3.1.5. Seramik Sanatı	108
3.1.6. Ham Maddesi Taş Olan El Sanatları	110
3.1.7. Deri İşlemeciliği	112
3.1.8. Oyuncak Bebek	113
3.2. ANADOLU'DA YAPILAN TÜRK SÜSLEME SANATLARI	117
3.2.1. Türk Süsleme Sanatının Çeşitleri	118
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	135

4. ÖĞRENME BİRİMİ

4. GELENEKSEL TÜRK DOKUMA SANATLARI.....	136
4.1. TÜRKLERDE DOKUMA VE ÇEŞİTLERİ	138
4.1.1. Dokuma Yapma.....	139
4.1.2. Dokuma Çeşitleri.....	140
4.2. TÜRK DOKUMANIN TARİHİ.....	156
4.2.1. Anadolu Öncesi Türklerde Kilimin Tarihçesi.....	158
4.2.2. Anadolu Öncesi Türklerde Halının Tarihçesi.....	158
4.2.3. Anadolu'daki Türklerde İslamiyet Sonrası Halının Tarihçesi.....	160
4.2.4. Selçuklu Dönemi	162
4.2.5. Osmanlı Dönemi	162
4.2.6. Anadolu'da Kilim.....	168
4.2.7. Yörelere Göre Kilim Özellikleri	170
4.2.8. Günümüzde Kilim.....	172
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME	173

KAYNAKÇA.....	174
CEVAP ANAHTARI	178

DERS MATERYALİNİN TANITIMI

Öğrenme biriminin numarasını gösterir.

Öğrenme biriminin konularını gösterir.

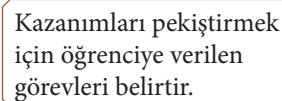
Öğrenme biriminin adını gösterir.

Öğrenme birimiyle ilgili ön bilgileri gösterir.

Metne dikkat çekmek, hazır bulunuşluğu ölçmek amacıyla verilen soruları gösterir.

Öğrenme birimiyle ilgili etkileşimli kitap, video, ses, animasyon, uygulama, oyun, soru vb. ilave kaynaklara ulaşabileceğiniz karekodu gösterir.

Bilgi sayfalarında öğrenme biriminin adını gösterir.

DERS MATERYALİNİN TANITIMI

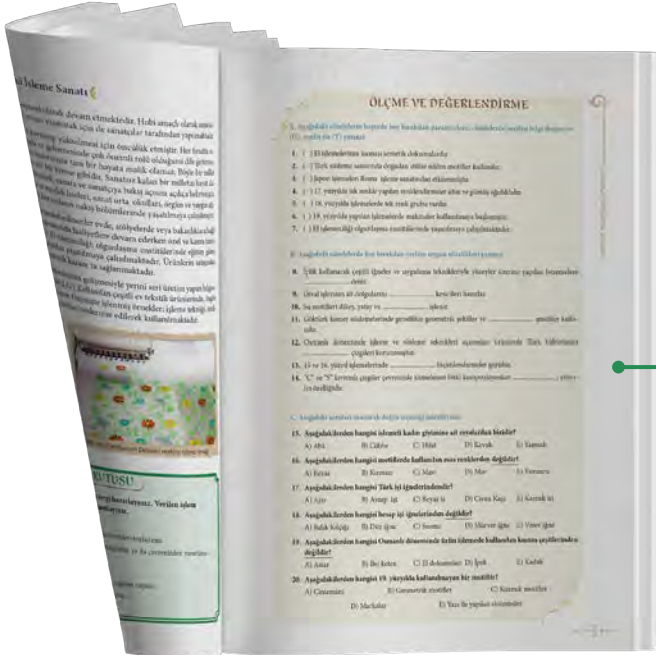
Kazanımları desteklemek için verilen bilgileri içerir.

Kazanımları pekiştirmek için öğrencilere verilen etkinlik çalışmasını içerir.

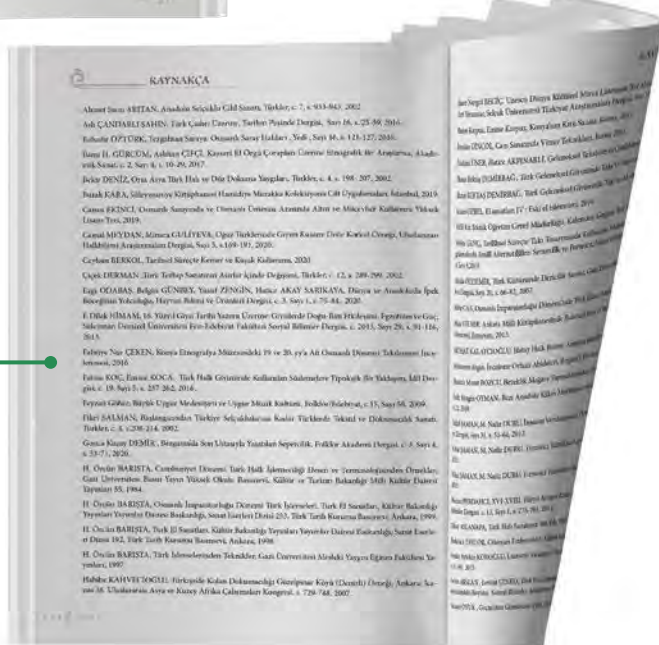
İşlenen konuya dikkat çeken ve öğrenciyi düşünmeye sevk eden soruyu içerir.

DERS MATERYALİNİN TANITIMI

Öğrenme biriminde verilen kazanımları ölçme ve değerlendirmeye yönelik soruları içerir.

Ders materyali hazırlanırken yararlanılan kaynakların listesini gösterir.

Öğrenme birimlerinde verilen kazanımları ölçme ve değerlendirmeye yönelik soruların cevaplarını gösterir.

1.

Öğrenme Birimi

KONULAR

1.1. GELENEKSEL KIYAFETLER

1.2. BAŞA VE AYAĞA GİYİLEN
AKSESUARLAR

1.3. TAKILAR

1.4. GİYSİ ÜZERİNE TAKILAN
AKSESUARLAR

NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- Geleneksel kıyafetlerde kullanılan giysi parçalarını
- Başa ve ayağa giyilen aksesuarları
- Giysileri tamamlamada kullanılan takıları
- Giysi üzerine takılarak kullanılan geleneksel aksesuarları

GELENEKSEL TÜRK GİYSİ AKSESUARLARI

HAZIRLIK

1. Geleneksel giysiler geçmişten bugüne nasıl bir değişim göstermiştir. Nedenleri hakkında yorumlarınızı sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Aksesuar kullanımının yaşamınızdaki yeri ve önemi nedir? Arkadaşınızla paylaşınız.

1.1. GELENEKSEL KIYAFETLER

Tarihin akışı içinde giyimin insan yaşamında önemli ve etkin bir yere sahip olduğu görülür. **Gi-yim**, bedeni dış etkenlerden koruyan bir vasıta olduğu kadar insan doğasında var olan süslenme arzusunun da karşılayan bir sanat olarak tanımlanabilir. Bu arzu, giyinme biçiminin gelişmesini sağlamış, toplumların içinde yaşadığı iklim ve hayat şartlarına göre şekillenmiştir.

Giysiye bütünleyen aksesuarlar; yaşanan çağın modası, tarzı, imkânları doğrultusunda şekillenmiş ve kültür öğeleri arasında yerini almıştır. İşlevsellik özelliği olan aksesuarlar bugün de değerini korumaya devam eder.

Uygarlıklar giyim tarzını oluştururken kimi zaman kendi kültürlerine bağlı kalmış kimi zaman da baskın kültürlerden etkilenmiştir. Giyim, diğer milletlerde olduğu gibi Türklerde de farklı devirlerde farklı etkilerle değişikliklere uğramıştır. Bu farklılıklar kültürel zevk ve öğelerle kaynaştırılıp Türk milletine özgü bir tarz oluşturulmuştur.

Geleneksel öğeler içeren giysiler, ait olduğu toplumla ilgili pek çok bilgi verir. İnsanlık tarihinin gelişim belgeleri olarak kabul edilen giysiler etnografya, coğrafya ve halkbilimin de incelediği konular arasındadır. Giysilerin düzenlenmesi hayat boyunca devam eden bir ihtiyaçtır. Bu düzenleme ihtiyacı; kişilerin beğenileri, yaşam tarzı, ruh hâli vb. durumlarla alakalı olduğu kadar bir milletin içinde bulunduğu kültür ve medeniyet alanındaki değişim ve gelişimlerle de bağlantılıdır. Bu gelişim bir düzen içinde süregelen ve her coğrafyada birbirinden farklı tiplerde, zamanın ihtiyacına göre sürekli şekillenip çeşitlenmiştir.

Giysiler, kültürel değerlerin ve sosyal normların göstergesidir. Bir milletin mevcut yapısında bulunan asker, polis, diyanet görevlileri, sağlık çalışanları vb. farklı sınıfların farklı giyim şekilleri vardır. Bu giyim şekilleri geçmişten bu yana toplumların özelliklerine göre kanunlarla düzenlenerek gelmiştir ve değişen zamanın gerektirdiği düzen içinde şekillenmeye devam eder (Görsel 1.1, 1.2, 1.3 ve 1.4). Belli meslek gruplarına dâhil olmayan kimseler ise ekonomik durumuna göre istediği kıyafeti seçerek giymiştir. Resmî günlerde, özel anma ve kutlama törenlerinde ise ortamın gerektirdiği şekilde giyinmeye her dönem özen gösterilmiştir.

Görsel 1.1: Yüzyıl Orta Asya Türk asker kıyafeti

Görsel 1.2: Osmanlı Dönemi asker kıyafeti

Görsel 1.3: II. Meşrutiyet Dönemi asker kıyafeti

Görsel 1.4: Cumhuriyet Dönemi asker kıyafeti

Avrupa'da 15. yüzyıldan itibaren Türk müziğine, tekstiline, halılarına, yaşam tarzına gösterilen ilgi giderek artar. Sahnelenen bale, opera ve tiyatro eserlerinde Türklerin yaşam biçimi, giyim kuşamı, saray hayatı konu olmuş ve izleyenleri etkisi altına almıştır. Özellikle 16. yüzyılda Avrupa'da Türk giysilerine ve eşyalarına karşı bir ilgi oluşur (Görsel 1.5). Bu ilgiden doğan moda akımına **Turquerie (Türköri)** denir ve o dönemde hazırlanan kıyafetlerde de etkisi görülür.

Görsel 1.5: Geleneksel Osmanlı kıyafetleri içinde Lady Mary Wortley Montagu (Leydi Mery Vörtli Montegü)

Doğu mistizmi, oryantalizm ve haremden etkilenen pek çok sanatçıdan biri olan Jeantienne Liotard (Cintien Liotart) adlı İsviçreli ressam, uzun bir dönem İzmir ve İstanbul'da yaşar. Bu süreçte Türklerin ve Türk kıyafetlerinin resimlerini yapan ressam Avrupa'da Peintre Turc [Penç Türk (Türk ressamı)] olarak tanınır (Görsel 1.6).

Titan tarafından yapılmış Kıbrıs Kraliçesi Caterina Cornaro'nun (Katerina Kornero) Portreleri (1542)

Robert Shirley (Rabirt Şörlü) ve Çerkez eşi Theresia'nın (Teressa) portresi (1625)

Görsel 1.6: Titan ve Jeantienne Liotard'ın Türk kıyafetlerini yansıtan eserleri

Turquerie modasından etkilenen Avrupa resim sanatına ait portre örnekleri incelendiğinde objelerde ve kıyafetlerde Türk esintileri açık bir şekilde görülür. Statünün belirlenmesinde mekân, dekor ve kıyafet önemlidir. Bunun sonucu olarak portrelerde son moda Türk kıyafetleri, sarık, tül ve divanların yanı sıra Türk kahvesi de kullanılmıştır (Görsel 1.7).

Madame de Pompadour as a Sultana (Madam dö Pumpaduğa as Sültana),1747 Carle van Loo (Karle fön Lo)

Görsel 1.7: Türk kahvesi ile poz vermiş Avrupalı

1.1.1. Geleneksel Türk Kıyafetlerinin Tarihî Gelişim Süreci

Görsel 1.8: 11.yüzyıl kadın kıyafeti

Binlerce yıllık tarihin derinliklerinden gelen Türklerin, kurduğu devletler ve oluşturduğu topluluklarla dünya medeniyet tarihinde önemli bir yeri vardır. Bu uzun süreç içinde Türkler, yaşam koşullarına ve kültürel öğelerine uygun giyim kuşam tarzı oluşturur. Giyim kuşamla ilgili bilgilere Orta Asya sahası duvar resimlerinden, minyatürlerden, yazıtlardan, seyahatnamelerden, tarihî ve edebi eserlerden ulaşılabilir. Kaşgarlı Mahmut'un Türk boylarını, şehirlerini ve köylerini dolaşarak yazmış olduğu Divani Lügâti't Türk (1072-1074) adlı eserinde Çinlilerin dokumuş olduğu Çin ipeği kumaştan dikilmiş giysilerden bahsedilir. Bunun yanı sıra Türkistan'da dokunan ince ipekten işlenmiş ve çiçeklerle renklendirilmiş kumaşlar, ipek mendiller, ipekli kumaştan yapılmış başlıklar, pamuklu ve yün kumaşlar anlatılır. Başlıklar ve kemer tokalarının süslenmesinde altın ve gümüşün kullanıldığı, hayvancılıkla uğraşan halkın yün eğirip kumaş dokuduğu, hayvanların derisini ve kürkünü değerlendirerek başa, sırtta ve ayağa giyilen giysilerin yapıldığı da yine bu eserde geçen açıklamalardan anlaşılır. Türk dünyasının ortak eseri olan "Dede Korkut Hikâyeleri" de Türk dili, edebiyatı, kültürü ile ilgili zengin bilgi kaynağı olmanın yanı sıra Türk toplumlarının giyim kuşam tarihiyle ilgili bilgi içermesi bakımından da büyük öneme sahiptir. Yapılan araştırmalarda, kıyafetlerle sert doğa koşullarına karşı ısınma ihtiyacı karşılanırken aynı zamanda estetik görünüme de önem verildiği görülür (Görsel 1.8). Göçebelikten yerleşik yaşama geçilmesiyle değişime uğrayan giyim, İslamiyet'in kabulüyle bir değişime daha uğramış ve günümüze kadar gelişimini devam ettirerek gelmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Posta pulları, sadece bir mektubun gönderilmesi için yapılan ödeme olmayıp ait olduğu ülkenin tarihine ışık tutan; giyim kuşam, süslenme, yaşayış biçimi vb. kültürel özellikleri yansıtan; geçmişe yolculuk yaptıran basılı bir dildir. Bu özelliklerinden dolayı posta pulları, çağdaş simgeleri önemli hâle getirmektedir.

1.1.2. Osmanlı Döneminde Giyim

Tarihî dönemler incelendiğinde, günlük yaşamı ilgilendiren giyim kuşam konusunun siyasal ve sosyal açıdan ne kadar önemli olduğu görülür. Türklerin yerleşik yaşama geçmesiyle geleneksel giysiler önem kazanmıştır. Türk boylarının, aralarındaki kültürel alışveriş dışında kendilerine özgü bir giyim tarzı ve obalarını temsil eden sembolize figürleri vardır. Bu figürler, dokumadan çadıra giysiden takıya kadar türlü eşya üzerinde çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu farklı kültürel özelliklere sahip birçok milleti bünyesinde barındırmıştır. Bu zengin kültürel mozağin önemli bir parçası da geleneksel giysilerdir. Osmanlı kültüründe giysi; ekonomik, sosyal, siyasi ve dinî açıdan toplumsal hiyerarşinin göstergesidir. Dönem giysilerinin özellikleri saray, şehir ve köy hayatı hakkında bilgi verir.

Osmanlı giysilerinde Selçuklu ve Arap kültürünün izleri görülür. Selçuklu Dönemi'nde giyim kuşam, günlük yaşamın yanı sıra siyaset yaşamında da önemli bir yer tutar. Altın, gümüş ve incilerle işlenerek süslenen kaftanlar, devletin gücünün de bir göstergesi sayılır. Bu gelenek, Osmanlı Dönemi'nde devletin güçlenmesiyle önemini artırarak devam etmiştir. Osmanlı hanedanının giysilerine bakıldığında dönemin zenginliği ve ihtişamı anlaşılır. Hanedan mensuplarının giyim kuşamı (Görsel 1.9), saray çalışanlarının (Görsel 1.10) ve halkın (Görsel 1.11) giyim tarzından tamamen farklıdır. Özellikle kadın giysileri incelendiğinde dönemle

Görsel 1.9: Hanedan padişah ve kadın kıyafeti

Görsel 1.10: Saray mutfak çalışanı kıyafeti

Görsel 1.11: Halk kıyafeti

ilgili önemli bilgilere ulaşılır. Örneğin hanedan kadınları, kumaşı özel olarak dokutulan özel dikim giysiler giyerken halktan kadınlar kumaş ve dokuma özelliği olmayan sade giysiler giymiştir. Saray mensubu kadınların yaşam şekli, giysileri ve takıları bugün de ilgi odağı olmaya devam etmekte, Topkapı Sarayı yerli ve yabancı birçok turist tarafından ziyaret edilmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde, kıyafetlerde kullanılan kumaşlar özenle dokunmuştur. Atlas, diba ve ipekli, seraser kumaşlardan yapılan elbiseler (Görsel 1.12) hanedan kadınlarının çeyizlerinde yerini almıştır. El işlemesi çiçek motifleri (Görsel 1.13) ile süslenen dokumalar ayrı bir sanat dalını oluşturur. Osmanlı'da 16. yüzyılda dokumacılık en verimli dönemini yaşar. Bu durum saray mensubu kadınların elbiselerine de yansır. 18. yüzyılda Batı tarzına yönelme görülür. Lale Devri'nin eğlence hayatı kıyafetlerde de etkisini gösterir.

Görsel 1.12: Atlas kumaştan işlemeli elbise

Görsel 1.13: El işlemesi çiçek motifleri ile süslenen ipek elbise

Görsel 1.14: Avrupa tarzı entari

Tanzimat'ın ilanı (1839) ile sosyal yaşamdaki yenilikler, özellikle kadınlara verilen haklar, Osmanlı geleneği kadın giyiminde değişikliklere yol açar. Meşrutiyetin ilanı (1876) ile Avrupa modasının etkisinin artması ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren fotoğrafın ve fotoğraf makinesinin icadı doğu batı kaynaşmasını hızlandırmıştır. Böylece Avrupa tarzı giyim, geleneksel giyimi etkilemiştir.

Osmanlı Dönemi'nde kullanılan başlıca giysiler; kaftan, mintan, elbise, hırka, cepken, üç etek vb. günlük giysilerdir. Savaşçılığın koşullarına uygun giysiler de kullanılmıştır. Şalvar, çakşır, potur, çarık, terlik ve dolak bu ürünlerden bazılarıdır. Avrupa tarzı giyimin etkisinin artmasıyla gençlerin üç etek ve şalvara rağbeti azalmış önü kapalı iki etek entari modası başlamıştır (Görsel 1.14).

HİKAYELERİMİZDE GİYSİ VE AKSESUARLAR

Bir toplumun kültürüyle ilgili yararlanılan kaynaklardan biri edebiyattır. Destanlar, mesneviler, masallar, hikâyeler vb. edebi eserler toplumun giyim, kuşam, süslemeleri vb. unsurların yanı sıra giyim kuşamın toplumun gücü ve karakteriyle ilgili de bilgi vermektedir. Örneğin Pembe İncili Kaftan hikayesinin özetinden Osmanlı'da hanedan kıyafetinde kullanılan kumaş ve süslemesiyle ilgili bilgi edinirken bu kıyafetin bir güç göstergesi olduğu da anlaşılmaktadır.

PEMBE İNCİLİ KAFTAN

Osmanlı Devleti'ne sıkıntı çıkaran İran Şahı'nın huzuruna çıkacak ve onun hakaretlerine canı pahasına karşı koyabilecek cesur, mert bir vatansever aranmaktadır. Vezirlerden biri eski bir dostunun oğlu olan Muhsin Çelebi'yi önerir. Muhsin Çelebi Sadrazamın huzuruna gelince diğerleri gibi el etek öpmez, dımdık durur. Bu tavrı Sadrazamın hoşuna gider. "Sadrazamının karşısında bile eğilmeyen Şah'ın karşısında hiç eğilmez. Bu yiğit, Allah'tan başka kimseye boğun eğmez ve korkmaz" diye düşünür. Bu anlayış Sadrazamın aradığı ahlak anlayışıdır.

Muhsin Çelebi, devletten bir kuruş bile karşılık istemez ve elçilik görevini seve seve kabul eder. Devletin itibarı uğruna varını yoğunu satarak herkesin rüyalarını süsleyen pembe incili kaftanı alır. Başı dik göğsü ilerde Şah İsmail'in huzuruna varır. Sarayda Muhsin Çelebi'ye oturulacak yer gösterilmez. Bunun, ayakta beklemeye mecbur bırakmak için yapılmış bir davranış olduğunu düşünen Muhsin Çelebi o göz kamaştıran kaftanını tahtın önüne serer ve üzerine oturur. Şah, vezirleri ve komutanları buna çok şaşırır.

Muhsin Çelebi görevini yerine getirdikten sonra gür sesiyle Padişahının hiçbir ecnebi padişahı karşısında eğilmeyeceğini söyleyerek huzurdan izin istemeden ayrılır. Kapıdan çıkarken Şah'ın askeri kaftanı arkasından getirir. Muhsin Çelebi "Bir Türk asla yere serdiği şeyi sırtına koymaz." diyerek kaftanı orada bırakıp gider. Bu davranışı ile devletin düşman karşısında yüceltmiştir.

Ömer SEYFETTİN
(ÖZET)

SIRA SİZDE

1. Hikâyedeki "incili kaftan"ı göz önüne alarak dönemin hanedan giyim tarzı ve giyimin önemi ile ilgili çıkarım yapınız.
2. Muhsin Çelebi'nin elçilik ziyaretinde gösterişli bir kıyafet seçmesinin nedeni ne olabilir?

1.1.3. Osmanlı Döneminde Sokak Giyimi

Ferace, Osmanlı Devleti'nde başta İstanbul olmak üzere birçok büyük şehirde uzun bir süre hem erkek hem de kadın üst giyimi olmuştur. "İlmiye ricali"nin (bilim adamları) resmi günlerde giydiği ferace; sırma işlemeli, samur kürkle kaplı vb. pek çok çeşitte üretilmiştir (Görsel 1.15). Gençlerin giydiği feracenin, pardösü gibi bir statü anlamı taşımasının yanı sıra biçiminde de farklılıklar vardır. Yakası devrik, kolları bol ve kısa, kol kenarları sırma harçla işli ve ön kısmı kürk parçalı bir üründür. Başta erkekler için üretilen feraceyi sonraları kadınlar da sokakta yaşmak (peçe) ile beraber çeşitli biçimlerde üst giyim olarak kullanmıştır. Baş örtten yaşmak ve vücudu örten feraceden oluşan bu eski sokak giysisi yüzyıllar boyunca kullanılmıştır.

Görsel 1.15: Erkek sokak giyiminde ferace

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma hareketleri, devlet ve toplum anlayışında değişimlere yol açar. Osmanlılar, Batı ile artan diplomatik ve ticari ilişkiler sonucunda Batı modasından ve yaşam tarzından haberdar olur. Özellikle saray çevresinde değişen yaşam biçimi, saraylı kadınları ve giysilerini de etkiler. Saray mensubu kadınlar, modanın merkezi Paris'ten gelen model degilerindeki pul, inci ve mercan işlemeli, fiyonklarla süslenmiş elbise modellerini ve kumaş örneklerini kalfalar aracılığıyla saray dışındaki usta terzilere gönderir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan terzi defterleri, değişimin izlenmesine yardımcı olan değerli belgelerdir.

Osmanlı kadın giysileri dönemin tarihini aydınlatan araçlardan biridir. Osmanlı'da kadınların dış giyimi, yüz ve eller dışında tüm vücudu örter. Çok tercih edilen dış giyim, feracedir. 1889'da teştüre uygun olmadığı gerekçesiyle II. Abdülhamit (1876-1909) tarafından yasaklanan feracenin yerine çarşaf giyme zorunluluğu getirilir ancak çarşafı saraya girmeye çalışan erkeklerin güvenlik bakımından tehlike yaratma olasılığı üzerine kadınların çarşaf giymeleri yasaklanır.

II. Meşrutiyet Dönemi kadın giysilerinde kökten değişiklikler olduğu gözlenir. Avrupalı kadınların giydiğine benzer, kürk görünümlü ve boyu kısalmış çarşaf giyilir. Yüze örtülen peçeler şeffaflaşır hatta yüzü gizlemek için peçe yerine -aynı zamanda bir aksesuar olarak- süslü şemsiyeler kullanılır (Görsel 1.16). Uzun yakalı, bol, rengârenk feraceleri çeşitli oyalar eklenmiş ve iyice incelen beyaz yaşmaklar tamamlar. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde sokağa çıkarken ev kıyafetinin üzerine giyilen çarşafın boyu kısalıp paltonun üzerine giyilen pelerin ve peçeye dönüşür (Görsel 1.17). Mantoların içine sokularak kullanılan pelerinler, zamanla kullanılmaz olur. Baş örtten kısımda daha küçük kumaş kullanılmaya başlanır. Yüzü örtmek için kullanılan peçe, bir aksesuar gibi başın arka kısmına doğru atılarak ense açıkta bırakılır. Kültürel alanda yaşanan değişim ve Batı tarzı yaşam biçimi, toplumun bütününde etkisini gösterir. Moda, güncelliğini yitirmeyen bir konu olmaya devam etmektedir.

Görsel 1.16: Peçe ve şemsiye

Görsel 1.17: Sokak ve ev giyim örneği

1.1.4. Kıyafetlerin Hazırlanması

Geçmişten bugüne kadın giysileri incelendiğinde giysinin kadınlar için önemi açıkça görülür. Sabah, öğleden sonra, çay saati, ziyafet, gece elbisesi gibi her biri farklı renk ve modelde olan, mevsimlere göre değişen birçok elbise çeşidi ile karşılaşılır.

Yüzlerce yıldır süregelen giyim modasının bugünkü sıklıkla değişmediği, kadınların daha az giysiye sahip olduğu ancak bunların daha pahalıya mal olduğu bilinmektedir. Üretilen giysilerde biçimden çok süslemeye önem verilmiştir. Bir elbiseye biçilen değer; kullanılan kumaşın kıymeti, işlenen nakış, dantel vb. süslemelerde (Görsel 1.18) kullanılan malzemelerle ölçülmüştür.

Türk kültüründe elbiseler, günlük ve özel gün kullanımlarına göre ayrı ayrı isimlendirilir. Bunlardan bazıları mecidiye, telli hare, üç etek ve bindallıdır. Bir kısım elbise, yapıldığı kumaşın adını alır. İşleme çeşidinin adını alan ve özel bir adı olmayan giysiler de bulunmaktadır.

Görsel 1.18: Nakış ve dantel süslemeli elbise

Osmanlı'da giyim eşyaları çoğunlukla çarşıdan hazır olarak satın alınmış ancak kadınların bir kısmı kendi üretmiştir. Dikim ve işleme işlemleri evde üretim ve bu işi yapan esnaf tarafından üretim olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Bu dönemde, giysiyi oluşturan eşyaların başka ülkelere bağımlı kalmadan esnaflar tarafından hazırlandığı ve satışa sunulduğu görülür.

Giysi yapımıyla ilgili çeşitli sanatlar oluşmuştur. Bu sanatlar şu şekilde sıralanabilir:

Giysi Yapımıyla İlgili Çeşitli Sanatlar

1. Dokumacılık
2. Terzilik
3. İşlemecilik
4. Kuyumculuk
5. Makremecilik (Makrem: Başörtüsü kenar süslemesi)

Giyimi Tamamlayan İkinci Derece Sanatlar

1. İğne oyacılığı
2. Yazmacılık
3. Baskıcılık

1.1.5. Kıyafeti Oluşturan Eşyalar

Anadolu halkının giydiği elbiseler ortak özellikler taşır ancak bölgesel farklılıklar da vardır. Bu değişiklikler, mahalli geleneklerle ve kişilerin kendi zevkine uygun tercihler yapmasıyla ilişkilidir. İklim şartları ve tarihi sebepler de kılık kıyafetin belirlenmesinde etkilidir.

Giyim eşyalarının ve aksesuarlarının nerede ve nasıl kullanıldığı önemlidir. Kullanılan eşyalar tek başına bir anlam ifade etmez. Bunlar, baştan ayağa kadar giyimin içinde usulüne uygun kullanıldığında bir değer taşır.

Giysi ve aksesuar parçaları şu şekilde sınıflandırılabilir:

Başa Giyilenler: Aynalı kofî, temezzi (poşu), tülbent

Bedene Giyilenler: Fistan, şalvar (İç donu) kuşak, yelek

Ayağa Giyilenler: Yün çorap, kundura

Takılar: Dizili altın, gümüş gerdanlık

Süsler: Sürme ve hızma

Saç Şekilleri: Örgülü saç

Sokak Kıyafetleri: Ferace, car (örtü, peştamal), çarşaf

BİLGİ KUTUSU

Geleneksel el sanatlarının tarihsel süreçteki gelişimini araştırırken belli kavramların bilinmesi araştırmanın yapılmasında kolaylık sağlar. Kaynak taraması yapabilmek, kaynakları verimli ve etkili kullanabilmek için bilinmesi gerekli kavramlar şunlardır:

Araştırma: Belli bir amaca yönelik, belirli aşamalar içinde ve bir yöntem dâhilinde yapılan çalışmalardır.

Veri: Bir araştırmanın, bir tartışmanın, bir muhakemenin temeli olan ana öge, bilgidir.

Kaynak: Araştırma ve incelemede yararlanılan belge, referans ve herhangi bir bilim dalında yazılmış olan yazı veya eserlerin bütünü, literatürdür.

Kaynak Taraması: Belirlenen bir konu, problem vb.nin detaylı bir biçimde mevcut kaynaklardan araştırılarak elde edilen verilerin toplanmasıdır. Kaynak taraması, araştırma konusunun geçmişten bugüne ulaşma sürecindeki gelişimini ve bugünkü durumu hakkında sonuca ulaşılmasını sağlar.

ETKİNLİK KUTUSU

Günümüzde kına merasimlerinde (Asker kınası, gelin ve damat kınası vb.) kullanılan geleneksel giysileri ve ritüelleri araştırınız. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Araştırılacak konuyu net olarak belirleyiniz.
2. Konu ile ilgili kavramları ve anahtar kelimeleri belirleyiniz.
3. Konuyla ilgili görsel ve kaynak araştırması yapınız (Araştırma, tez, makale vb.).
4. Konu ile ilgili kitapların içindekiler ve bölümlerinden önceden belirlediğiniz anahtar ve kavramları arayınız.
5. İlgili kavramların olduğu bölümler veya kaynağın özeti varsa okuyunuz, gerekli olduğuna karar verilen kaynakları seçiniz.
6. Tarihsel akışı göstermek için kronolojik sıra yapınız.
7. Araştırma sonucunu sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Öneri: Sınıfta kına gecesini ritüelini canlandırma etkinliği yapabilirsiniz.

1.1.6. Geleneksel Kadın Giysileri

Geleneksel kadın giysileri baş, gövde ve ayak kısmına giyilen parçalardan oluşur. Görsel 1.19'da geleneksel kadın giysilerinde giyilen parçalardan bazıları gösterilmiştir.

Görsel 1.19: Geleneksel kadın giysisi

Geleneksel kadın giysilerinde kullanılan diğer parçalar şunlardır:

Ellik (Eldiven)

Yünden örülür ve çeşitli motiflerle süslenir. Hâlen yaygın biçimde kullanılır.

Entari

Üç eteğin içine giyilir. Yaka ağzı ve kollar, kanaviçe denilen işlemeyle süslenir. İşlemelerde kök boya ile boyanmış canlı renkte ipler kullanılır.

İşlemeli Paçalı Don

Bacağa giyilen bir iç giysisidir. Keten iplikle dokunan bürümcük kumaştan yapılır.

Bindallı

Kadife ve atlas kumaşlar üzerine sırma ile kabartma dal, yaprak ve çiçek işlenmiş süslü bir giysidir. Nişan ve düğünlerde giyilen bu giysi mor, kırmızı, narçiçeği gibi canlı renklerde. Bindallı ile üç etek arasındaki en önemli fark bindallının tek parçalı ve belden kesiksiz oluşudur. Bazı yörelerde üç etek ile bindallının özellikleri birleştirilmiş ve “**üç etek bindallı**” denmiştir (Görsel 1.20).

Görsel 1.20: Bindallı

Şalvar

“Zıvga” olarak da bilinen şalvar; üç etek ve cepken altına giyilen olmak üzere iki çeşittir. Cepken altına giyilen şalvar, cepkenle aynı kumaştan olur. Cepkendeki işlemler şalvarda da bulunur. Üç etek altına giyilen şalvar, tek renk olabileceği gibi işlemeli de olabilir. Şalvarın bel kısmında, bir ipe bağlanabilmesi için iki parmak kalınlığında bel kuşağı (uçkur) vardır (Görsel 1.21).

Fes

Genelde kırmızı renkli olan ve ön kısmı altın paralar, işlemler, boncuklarla süslü bir başlıktır. Fesin püskülü bele kadar iner. Üst kısmına altın ya da altın görünümlü paralar takılır (Görsel 1.22). Bazı bölgelerde feslerin önü ay ve yıldızla süslenir. Fesin üstü çevre (kıvrak, yazma) ile örtülür.

Bel Kuşağı

“Uçkur” olarak da bilinir. Bele sarılır. Uçlarında bağlamaya yarayan bağcıklar bulunur. “Bel boncuğu” adı verilen ve bel kuşağının ucuna takılan boncuk ve püsküllerle süslü ince bir parça vardır (Görsel 1.23).

Çarık

Dana derisinden yapılmış ayakkabılardır (Görsel 1.24).

Çorap

Beyaz ya da renkli yünlerden yapılmış işlemeli ayak giyeceğidir (Görsel 1.25).

Görsel 1.21: İşlemeli cepken ve şalvar

Görsel 1.22: Fes

Görsel 1.23: Bel kuşağı

Görsel 1.24: Çarık

Görsel 1.25: Çorap

Günümüzde geleneksel kadın giysilerinin bir bölümü (entari, şalvar, çevre, yün çorap vb.) hâlâ kullanılmaktadır ancak değişen koşullar nedeniyle özellikle şehirlerde boydan giysi eski gücünü yitirmiş özellikle kent merkezinde boydan giysi, etek, ceket, pantolon vb. giyilir olmuştur.

1.1.7. Geleneksel Erkek Giysileri

Geleneksel erkek giysileri de kadın giysileri gibi çeşitli parçalardan oluşur. Görsel 1.26'da geleneksel erkek giysilerinde giyilen parçalardan bazıları gösterilmiştir.

Görsel 1.26: Geleneksel erkek giysisi

Geleneksel erkek giysilerinde kullanılan diğer parçalar şunlardır:

Ellik (Eldiven)

Yünden örülen işlemeli el giyeceğidir.

Çorap

Genel olarak beş şişle yünden örülüp ayağa giyilen giyecektir.

Çarık

Tabaklanmış deriden yapılır. Üst kısmı deri ya da iple büzülür ve ayakta kalıplanır.

Ayakkabı

Genelde erkek ayakkabıları topuklu, üstü bileğe kadar kapalı olur ayrıca ayakkabının ucu sivridir. Çevresi ve önü kıvrımlı şekilde dikişlerle süslüdür. Erkeklerin ayakkabısı siyah, kadınların ise kırmızı renktedir (Görsel 1.27 ve 1.28). Özellikle köylerde kullanılan “mest” ev içinde giyilen, üzerine mesh edilen, kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir ayakkabı türüdür. Dışarı çıkarken mest lastiği denilen bir lastik ayakkabıyla birlikte giyilir (Görsel 1.29 ve 1.30).

Görsel 1.27: Siyah erkek ayakkabı

Görsel 1.28: Kırmızı kadın ayakkabı

Görsel 1.29: Mest

Görsel 1.30: Lastik ayakkabı

Geleneksel erkek giysilerinin bir bölümü (şalvar, poşu, yün çorap gibi) köylerde hâlâ giyilmektedir. Bu giysiler, günün koşullarına göre şekillenir. Özellikle kent merkezinde pantolon, ceket, gömlek ağırlıklı bir giyim görülür. Halk oyunu ekipleri, gösterilerinde geleneksel kadın ve erkek giysilerini kullanmaya devam etmektedir (Görsel 1.31).

Görsel 1.31: Halk oyunları ekibinde kadın ve erkek geleneksel kıyafetleri

1.1.8. Süsler

Süs, giysi ve aksesuarın yanında güzelleşmeyi tamamlayan bezektir (ziynet). Bu nedenle kadınlar, kıyafetlerine ve onu süsleyen aksesuarlara önem verdikleri kadar her ikisini tamamlayan süslenmeye de özen gösterir. Tarihsel süreç içinde çeşitli süslenme teknikleri geliştirilmiştir. Süslenme tekniklerinde kullanılan malzemeler şunlardır:

Sürme

Özellikle genç kızlar ve gelinlerin gözlerini süslemek için kullandıkları bir tür boyadır (Görsel 1.32). Bir çöp yardımıyla göze sürülür. Yapılan işleme **göze sürme çekme** adı verilir. Göz sürmeleri; **sermedan** adı verilen ağaç, kemik veya metal sürme kabında saklanır (Görsel 1.33).

Görsel 1.32: Gelin süslemesinde sürme

Görsel 1.33: Sürmedan

Kına

Sağlık, güzellik ve törensel açıdan yaygın olarak kullanılan kınanın Türk kültüründe özel bir yeri vardır. Kınanın ele, avuca ya da saça sürülmesine **kına yakmak** denir (Görsel 1.34). Sürüldüğü yerde uzun süre rengini korur (Görsel 1.35). Özel durumlarda, bayram gibi özel günlerde parmaklara ve avuç içine sürülen bu geleneksel boya, kına gecesi eğlencelerinde gelinin eline yakılarak kızın anne evinden ayrılışını sembolize eder.

Görsel 1.34: Kına yakmak

Görsel 1.35: Kına

1.2. BAŞA VE AYAĞA GİYİLEN AKSESUARLAR

Zengin el sanatları potansiyeline sahip olan Türklerin kültür tarihine bakıldığında madenlerden, taşlardan, bitkilerden ve hayvanlardan elde edilen ham maddelerin değerlendirilmesiyle çeşitli eşyaların üretildiği görülür. İnsanlar bu eşyaları üretmekle kalmamış bunların süslenmesine de önem vererek çok değerli aksesuarlar üretmiştir. Böylece el sanatları alanında günümüze kadar uzanan zengin ve önemli bir kültür mirası kalmıştır.

1.2.1. Başa Giyilen Aksesuarlar

Yüzyıllar öncesinden bugüne taşınan kadın başlıkları, Türk halkının maddi kültür hazinesinin önemli bir parçasıdır. Bir kültür mirası oluşturan kadınlar, giysilerini tamamlayan başlıkları Anadolu'nun farklı bölgelerinde ortak bir gelenek olarak kullanmıştır.

Baş süslemesinde ilk akla gelen saçtır. Saç örgüsü, örgünün miktarı ve ucuna takılan malzemeler saç süslemesinin ayrıntılarını oluşturur. Saç örgülerine incili kurdeleler, altın; topuzlara elmas firkete, tarak takma geleneği özellikle saray kadınlarında 1. Dünya Savaşı yıllarına kadar sürer. 18. yüzyılda saray kadınları, üzeri elmas ve yakut gibi kıymetli taşlarla süslü başlıklar kullanmaya başlarlar. Türk kadınının giydiği başlıkların değerli taşlarla süslediği etnografik müzelerde sergilenen ürünlerden anlaşılmaktadır.

Kıyafetlerin ayrılmaz parçası olan başlıklar, yöresel özellikler taşır. Baş süslemesinde kullanılan eşyaların örtünme ve süslenmenin dışında sembolik anlamları da vardır. Giyilen başlıklardan hangi aşirete veya obaya mensup olduğu anlaşılır. Süslemelerde kullanılan altın, gümüş, mercan, deniz kabuğu, bitki kökü vb. malzemeler sosyal statüyü belirtir. Anadolu kadını, kullandığı bu geleneksel başlıklar ile yaşamının geçiş dönemlerini hatta duygularını ifade eder. Bir kadının nişanlı, gelin ya da dul olduğu bu başlıklardan anlaşılır. Başlıklara süsleme amacı ile takılan altınların miktarı ya da başa takılan yemenilerin sayısı, kadınların evlilik süresini gösterir. Evlenmek isteyen veya istemeyen dul kadın, duygu ve düşüncelerini kullandığı başlık şekliyle ifade eder.

Başlık; bölgelere ve giyenin durumuna göre ister altın, gümüş veya boncuklarla süslenmiş olsun gerek kız, gelin, yeni evli kadın gerekse dul veya yaşlı kadın başı olarak düzenlensin hepsinde esasta birlik vardır. Başa önce bir fes veya takke giyilir. Bunlara genelde “arakçın” veya “terlik” de denir. Her ikisi de teri emici anlamda kullanılır. Başlıklar, terlik üzerine çeşitli örtüler örtülüp bağlanarak ve takılarla süslenerek yapılır (Görsel 1.36). Başlığın hazırlanması, bağlanması ve süslemeleri zengin bir kültürün, becerinin ve zevkin ürünüdür. Saça yapılan örgü, örgünün miktarı, süslemeleri ve süsleme şekilleri bölgeden bölgeye değişir. Başlıklar; süslenerek başa giyilen tas, fes, tepelik, arakçı ve saça şekil verilerek süsleme yapılan taç, hotoz, tozak olarak gruplandırılır. Pek çok bölgede adları aynı olsa da şekil ve süslemelerde farklılıklar vardır. Başlıklar ve baş süslemesinin en zengini gelin başlarında görülür. Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki düğün törenlerinde geleneksel kıyafetler giyilerek gelenekler yaşatılmaktadır (Görsel 1.37).

Görsel 1.36: Gaybular, Gönen, Balıkesir, yöresi başlıkları

Görsel 1.37: Düğün töreninde gelin ve arkadaşları (Gaybular, Gönen, Balıkesir)

1.2.1.1. Tepelik

Çapı 8 ila 16 cm arasında dairesel formda ve hafif çukur olan, fesin üzerine yerleştirilerek kullanılan takı çeşididir. Dairenin etrafında zincirlere tutturulmuş penaz ve boncuklar bulunur. Dairesel formun üzerindeki motifler tekrar eder. Tepeliğin merkezinde de bazen renkli bir taş bazen de süsleme teknikleriyle yapılmış motifler yer alır. Tepeliklerdeki merkez; takıyı takan aşiret ve topluluğu temsil eder. Merkezin etrafından sarkan zincir, penaz ve boncukların takan kişiyi nazardan koruduğuna inanılır ayrıca bolluk ve bereketi de simgeler. Tepelikten sarkan zincirlerin üzerine gümüş paralar ve pullar takılmıştır. Bunlar telkâri, granül, kazıma, kabartma gibi maden süsleme teknikleri uygulanarak bitkisel bezemelerle süslenmiştir (Görsel 1.38). Tepelik, fesin üzerine oturtularak takıldığı gibi fessiz serpuş gibi saç üzerine oturtularak da kullanılır.

Görsel 1.38: Tepelik

İnce saç örgülerinin arasına ilâştirilen küçük mücevher çiçekler, görünümüne hareketli bir pırıltı katar. Bunun yanı sıra taşlarla bezeli ya da incilerle örülen tepelikler, Osmanlı kadınının baş süslemeleri arasındadır.

1.2.1.2. Kavuk

Osmanlı zamanında giyilen ve birçok türü olan pamuktan yapılmış, üzerine sarık dolanan erkek başlığıdır. Hanedan başlıkları sorguçlarla süslenmiştir. Değerli kumaşlardan yapılmış kaftanlarla uyumlu olan, ipek ve atlastan üretilmiş çeşitleri vardır. Kadınlar hotoz denilen baş aksesuarlarını kullanmıştır.

Görsel 1.39: Sorguçla süslenmiş kavuk

Sorguç

Osmanlı zamanında padişahın ve vezirlerin başlıklarına takılan, tüylerden ve mücevherlerden yapılmış püskül biçiminde süslerdir (Görsel 1.39).

Hotoz

Eskiden kadınların süs için saçlarının üstüne taktığı çeşitli renkte ve biçimde yapılmış küçük başlıktır.

1.2.1.3. Fes

Günlük kullanım için yapılan genellikle kırmızı, bordo siyah renkte olan bir çeşit başlıktır. Kök boyası ile boyanmış yün ile yapılır ve el dokuması veya çuha kumaşla kaplanır. Fes; ipek, atlas ve kadife kumaştan yapılan elbiselerle uyumlu renkler kullanılarak özenle hazırlanır. Üzeri değerli metal sim ipliklerle işlenir (Görsel 1.40) veya tepesi, renkli boncuklarla dairesel olarak süslenir.

Görsel 1.40: Atlas kumaş üzerine sim işlemeli fes

Fes Süsü

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde baş süslemelerinde kullanılan, fesin ön kısmından yanlara doğru takılan bir takı türüdür. Üçgen, daire ve değişik motiflerin zincir ve penezlerle süslenmesinden oluşan fes süsü, kullanılan malzeme ve süsleme teknikleri bakımından farklılık gösterir (Görsel 1.41). Fes süsleri şunlardır:

Çiçek

Mevsime göre çeşitli renkte doğal çiçekler başlığın üzerine yerleştirilir ancak teknolojinin ilerlemesi ile ortaya çıkan naylon kumaşlardan yapılan çiçeklerin kullanıldığı da görülür.

Alınlık

Kadınların alnına taktığı çeşitli metal, inci, boncuk ve taşlarla süslü zincir şeklinde takılardır. Alınlık, fesin alt kenarına tutturularak kullanılabilir. Bazı yörelerde, çene altından geçirilip alnın her iki yanından fese tutturulduğu görülür. Takının bu şekilde kullanılışına **çenelik** veya **sakalduluk** denir.

Yanak Döven

Fesin yanlarından yanaklara sarkıtılarak kullanılan daire, üçgen ve sembolik şekillerde zincir, penez ve boncuklarla süslü takıdır. Kullanan kişi yürüdükçe takıda bulunan zincir ve penezlerin yanak üzerinde hareket etmesinden dolayı "**yanak döven**" adı verilmiştir. Bunun yanı sıra zülüflerin üzerine takıldığı için "**zülûf bastı**" da denir.

Görsel 1.41: Başlık (Gaziantep yöresi)

Tezzak

Tavus kuşunun kanatlarının rengârenk boyanmasıyla oluşturulur. Fesin her iki kısmına da takılır.

1.2.1.4. Başörtüsü

Pamuğun kendi renginde ya da yörelere göre değişen renklerde kök boyalarla boyanmış ipliklerle dokunan pamuklu kumaştan yapılır (Görsel 1.42).

Kare formudur. Beyaz metal pullar, boru boncuk ve püsküller ile süslenir.

Kırmızı renkte boyanmış **albazi** denilen başörtüsünü genç kızlar günlük yaşamında, gelinler ise özel günlerde tepeliğin üstüne örtterek kullanır.

Görsel 1.42: Başörtüsü

1.2.1.4. Saç Takıları

Süslenmek, saça şekil vermek ve saç toplamak için kullanılan farklı biçim ve formda materyallerden üretilen süs eşyalarıdır. Anadolu'da altın saç halkalarının Tunç Çağı'ndan itibaren kullanıldığı Alacahöyük mezarlarındaki iskeletin başında bulunan halkalardan anlaşılmaktadır. Saç takıları bugün de çokça tercih edilen aksesuardır. Metal, kumaş, cam, boncuk, değerli maden ve taşlardan üretilir.

Taç

Soyluluk, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık ve gelinlerin başına takılan süs olarak tanımlanır (Görsel 1.43). İlk örnekleri Alacahöyük ve Troya'da bulunan taçlar oval, kısa, ve yuvarlak kenarlıdır. Ortası rozet motifli ince altın, gümüş veya tunç levhadan yapılmıştır. Her türlü materyalden üretilebilen taçlar, gelinliklerin vazgeçilmez parçası olmakla birlikte saçları toplamak ve süslemek için veya kıyafeti tamamlayan bir aksesuar olarak günlük hayatta da tercih edilmektedir.

Görsel 1.43: Değerli taş ve incilerle bezenmiş taçlar

Tarak

Saçı taramak ve saça şekil vermek için kullanılan tarak aynı zamanda kadınların baş süslemesinde saça tutturularak kullanılan bir takı çeşididir (Görsel 1.44).

Saç Bağı (Kaytan)

Siyah yün ipliğinden örülen saç örgüsü görünümlü bir aksesuardır. Fesin arkasına dikirilir.

Görsel 1.44: Tarak

1.2.2. Ayağa Giyilen Aksesuarlar

Geleneksel Türk giyim kuşam kültüründe, baştan ayağa bir bütünlükle birbirini tamamlayan giysiler ve giysileri tamamlayan aksesuarlar kullanılmıştır. Ayakları süsleyen aksesuarların da bu kültür mirasının bütünlüğü içinde önemli bir yeri vardır.

Halhal

Kadınların ayak bileklerine takarak kullandığı halkalardır (Görsel 1.45). Genellikle Güneydoğu Anadolu'da yaygın bir şekilde kullanılır. Mermer, taş, ağaç, deri ve metalden yapılır. Hareket ederken ses çıkarması için pul, metal çingirak ve çeşitli boncuklarla süslenir. İlk halhal örnekleri mezar kazılarında bulunan iskeletlerin ayak bileklerine takılı olan enli, metal safihalıdır (İnce, yassı ve geniş metal nesne levha.).

Görsel 1.45: Halhal

Nalın

Ham maddesi ağaç olan ve ıslak zeminde yürümek için yapılan terliktir. Gelin hamamında kullanılan nalınlar oldukça bezemelidir. Ağaç üzeri sedef kakma (Görsel 1.46), telkâri, işlemeli kadife kumaş kaplama olmak üzere çeşitli tekniklerle hazırlanmış türleri vardır.

Ayakkabı

Her dönemde bölgelere göre değişen ayakkabı çeşitleri vardır. Bunlar; yemeni, pabuç, çizme, galoş, kundura vb. olarak adlandırılmıştır. Ayrıca ayakkabılar günlük ve özel gün ayakkabısı olarak da ayrılır. Özel gün ayakkabılarının rengi ve üzerindeki süslemeleri birlikte kullanılacağı kıyafete uygun şekilde süslenir (Görsel 1.47).

Terlik

Ev içinde giyilen, burnu kapalı ve genellikle sivri, arkası açık, çevresi ve önü kıvrımlı şekil ve dikişlerle süslü, topuklu ve hafif ayakkabıdır. Yüzeyi deri, kadife, parlak ipliklerle dokunmuş düz ve desenli kumaşlarla kaplanır. Terlikler, özel günler için üzeri düz renkli kumaşla kaplanarak birlikte kullanılacak kıyafete uyumlu nakışlarla bezenir (Görsel 1.48).

Görsel 1.46: Sedef kakmalı nalın

Görsel 1.47: Özel gün ayakkabı örnekleri

Görsel 1.48: Terlik örnekleri

DÜŞÜNDÜNÜZ MÜ?

Kişinin giyim tarzıyla insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi ve giyimın sosyal ilişkilerdeki önemini düşündünüz mü?

1.3. TAKILAR

Takı; genellikle vücuda veya elbiselere takılan kolye, küpe, bilezik, yüzük vb. süs eşyasıdır.

1.3.1. Takının Tarihsel Gelişimi

Tarihin her döneminde insanlar inancın ve geleneklerin gereğini yapmak ve kendini güzel hissetmek için takı ve benzeri süslenme malzemeleri kullanmıştır. Yazılı kaynaklara göre takının ilk defa ne zaman ve nerede kullanıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Anadolu'da takı kullanımının Neolitik Çağ'a (MÖ 8000-5500) kadar uzandığı arkeolojik buluntulardan anlaşılmaktadır (Görsel 1.49).

Görsel 1.49: Kemik boyunluk (Neolitik Çağ)

İlk takı örnekleri ölen kişiyi korumak için mezarlarına konulan taş, boynuz, kemik ve deniz kabuklarından yapılan boncuk dizileridir (Görsel 150). Sonraki dönemlerde inanç gereği kötülüklerden ve tehlikelerden korunmak amacı ile kişinin üzerinde taşıyabileceği takıların yapıldığı görülür. Zamanla takı süslemeleri gelişmeye başlamış altın madeninin keşfedilmesi ile güzel görünmenin yanı sıra sosyal bir statü gereci olarak da kullanılmıştır.

En eski takı örnekleri MÖ 7000'in ilk yarısında Çayönü ve Çatalhöyük buluntularında ortaya çıkmıştır (Görsel 1.51). Bu takıların çeşitli taş, kemik, hayvan dişi, yumuşakçaların kabukları kullanılarak hayvan, kuş, çiçek vb. biçimlerde yapıldığı görülür.

MÖ 3000'in başlarında Tunç Çağı'na girilir. Bu dönemde bakıra kalay karıştırılarak üretilen tunçun yanı sıra altın, gümüş, bakır vb. madenlerden dövme ve dökme teknikleri ile dinsel ritüeller ve günlük kullanım için ürünler üretilmiştir.

Troya ve Eskiypar hazineleri ile Alaca mezarlarında yapılan kazılarda döneme ait çok sayıda altın ve gümüş bilezikler, gerdanlıklar, kolyeler, küpeler, saç süsleri, başları süslü iğneler bulunmuştur. Ayrıca som altından üretilmiş, levha üzerine kabartma, oyma, kesme, telden örgü ve burma teknikleri kullanılarak yapılmış ürünler vardır. Bu buluntular, kuyumculuk tekniğinin geliştiğini ve değerli madenlerin işlendiğini gösterir. Döküm tekniği ile değerli madenlerin işlenmesi, takı yapımında teknik olarak yüksek bir düzeye erişildiğinin göstergesidir. Anadolu uygarlığının üst dü-

zeye eriştığının kanıtı olan merkez, Alacahöyük'tür. Alacahöyük'teki prens mezarlarında yapılan kazılarda her biri paha biçilmez sanat eseri değeri olan çok sayıda eser bulunmuştur (Görsel 1.52 ve 1.53).

Görsel 1.52: Altın kolye Alacahöyük buluntusu (Eski Tunç Çağı M.Ö 3000-2000)

Görsel 1.53: Altın bilezik Alacahöyük buluntusu (Eski Tunç Çağı M.Ö 3000'in ikinci yarısı)

MÖ 2000'in başlarında Kültepe'deki mezar kalıntılarında bulunan altın ve gümüş başlı iğneler, pandantifler, küpeler, yüzükler, kadın heykelcikleri ve yarım ay şeklinde gerdanlıklar kuyumculuk tekniklerinin daha da geliştiğinin kanıtıdır (Görsel 1.54 ve 1.55).

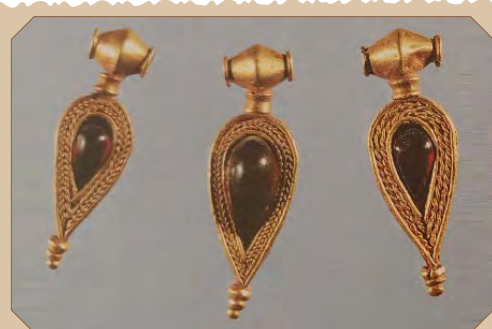
Görsel 1.54: Altın halka küpe Kültepe kazı buluntusu (Eski Hitit Dönemi)

Görsel 1.55: Altın pandantif Kültepe kazı buluntusu (Asur Ticaret Kolonileri Dönemi)

Arkaik (MÖ 650-480) ve Klasik (MÖ 480-330) dönemlere ait takıların çoğunlukla ölü adağı olarak veya tapınaklar için yapıldığı görülür.

Helenistik Dönem'de (MÖ 330-30) mücevher kullanımının günlük hayata girdiği ve ürünlerin son derece yalın ancak etkileyici olduğu gözlemlenir (Görsel 1.56). Bu dönem yüzük taşlarında heykel üslubunun etkisiyle insan ve hayvan figürleri görülür. Ayrıca mühür yüzüklerinin kullanımı artmıştır.

Görsel 1.56: Kolye ögesi (Helenistik Dönem)

Roma Dönemi'ne ait takılarda değerli maden ve taşların yanında inci, jasper cam, bronz ve demir kullanılır (Görsel 1.57). Bu dönemde yüzükler; mühür, asalet ve rütbe göstergesi, nişan ve evlilik simgesi, muska ve zehir taşıma aracıdır. Helenistik Dönem'in ince işçiliği görülmesine de süslemeler daha gösterişlidir.

Bizans Dönemi'ne ait takılarla ilgili hakkındaki bilgiler o döneme ait mozaik, ikona ve fresklerden elde edilir. Bu dönemde mezarlara hediye bırakma âdeti kalktığı için fazla takı örneğine rastlanmaz. Dönemin takılarında Hristiyanlık inancının etkisiyle haç, Meryem Ana ve aziz tasvirleri görülür. Bitkisel motiflerin keskin hatlara ulaşması ve stilizasyon tekniğinin yanında oyma işçiliği de dikkat çekmektedir (Görsel 1.58).

Görsel 1.57: Altın ve taşlı yüzük (Roma dönemi)

Görsel 1.58: Altın iğne Bizans dönemi

➤ 1.3.2. Geleneksel Türk Takılarının Tarihi Gelişimi ◀

11. yüzyıldan itibaren Türklerin orta Asya'dan Anadolu'ya gelişi ile Türk el sanatları ve takı kültürü, Neolitik Çağ'dan Bizans dönemine kadar yerleşmiş olan Anadolu kültürü ile buluşmuştur. Anadolu'da zengin maden yataklarının keşfedilmesi, madenlerin çeşitli tekniklerle işlenip kullanılması Anadolu'yu önemli bir merkez hâline getirmiştir. Anadolu Türk el sanatları, Selçukluların Anadolu'ya gelişi ile klasik bir anlayış kazanır. Selçuklu döneminde oldukça gelişen maden işleme yöntemleri Osmanlı için önemli bir kültür mirası olmuştur.

Osmanlı döneminde kuyumculuk gelişerek zirveye çıkmıştır. Dönemin en gösterişli ve değerli takıları padişahlar için tasarlanır. Saray kadınları ve devlet büyükleri için tasarlanan oldukça gösterişli takılar üretilmiştir. Yüksek maliyetli, ince işçiliği olan, değerli taş ve madenlerden üretilen takıları daha çok saray çevresi ve devlet büyüklerinin tercih ettiği halkın ise gümüş takıları kullandığı görülür.

Osmanlı'nın gücü artıp toprakları genişledikçe fethedilen birçok yerdeki kuyumcu, sarayda çalışmaya başlar. Farklı yerlerden gelen bu kuyumcu ustaları, mücevher üretiminin çeşitlenmesini ve üretimde farklı teknikler kullanarak kuyumculuğun gelişmesini sağlamıştır. Osmanlı mücevherlerinde bitkisel (çiçek, dal, yaprak, ağaç vb.), hayvansal (kuş, böcek vb.), geometrik ve sembolik (saddakati ve bereketi sembolize eden Hz. Fatma'nın eli, nazar boncuğu vb.) motifler kullanılmıştır.

Osmanlı mücevherinde kakma, oyma, dövme, döküm, tornada çekme, kazma -çalma, madeni parçaları birleştirme, perçinleme, lehimleme, kaynaklama, kabartma (repousse), kalıpla kabartma (stampa basma), ajur (kesme-delik işi), savat (niello), telkâri (filigran), hasır, mıhlama (değerli, yarı değerli taşlarla süsleme), yaldızlama ve kaplama gibi teknikler kullanıldığı görülür.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra şehrin ekonomik anlamda gelişmesini sağlamak için Kapalı Çarşı'yı kurdurması kuyumculuğun gelişmesine önemli bir katkıda bulunur. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kuyumculuk alanına duyduğu ilgi, saraya yakınlık ve üst düzey ustaların İstanbul'da olması İstanbul'un kuyumculuk merkezi olmasını sağlar.

Padişahların günlük hayatta, seferde ve törenlerde farklı takılar kullanması Osmanlı takı tasarımına yön veren önemli bir etkidir. Padişahların devlet törenlerinde mücevher kullanması simgeselleşmiştir. Padişahlar yüzyıllarca değişmeyen iki takı kullanmıştır. Birincisi sorguç diğeri ise kemerdur. Kemerle birlikte kullanılan hançer de padişahların kullandığı önemli bir parçadır. Tö-

renlerde kullanılan sorguç, padişah ile halk arasındaki farkı simgeleyen en önemli unsurdur. Padişahların yüceliğini vurgulamak için iri taşlı gösterişli ürünler tasarlanmış ancak belli bir durulukta olması da sağlanmıştır.

Doğum, düğün vb. törenlerde hediye olarak takı takılması, günlük hayata ve özel günlere göre farklı takılar kullanılması devam eden bir Türk geleneğidir.

1.3.3. Geleneksel Takı Çeşitleri

Müzelerde, sergi salonlarında ve müzayedelerde geleneksel takı koleksiyonlarının küpe, hırma, kolye, hamaylı, bilezik, yüzük, halhal gibi süs eşyalarından oluştuğı görülür (Görsel 1.59).

Görsel 1.59: Çeşitli takılar

Küpe

Kulak memelerine takılan süs eşyasıdır. Küpe yapımında, değerli ve değersiz madenlerin yanı sıra çeşitli değerli ve değersiz taşlar, inci, kemik, fildişi, renkli taş ve boncuklar da kullanılır. İlk örneklerinin kulaklara takılan sade süsler olduğu görülür. Zamanla, ince işçilik gösteren küpeler üretilmiştir. Arkaik ve Klasik dönemlere ait hilal ve spiral formlu ürünler, Helenistik Dönem'e ait insan veya hayvan figürlü küpeler ince işçiliğı olan ve döneminin süsleme tekniklerini yansıtan eserler arasındadır. Her dönemin vazgeçilmez aksesuarlarından olan küpeler, sayısız model ve değerde her bütçeye ve zevke uygun olarak üretilmeye devam etmektedir (Görsel 1.60).

a

b

Görsel 1.60: Küpe örnekleri

Hızma

Burun kanadına takılan süslü, altın veya gümüş halkadır. Farklı madenlerden üretilmiş çeşitleri de mevcuttur. Saç süsleri ile saç modeline uygun olarak tasarlanan hızma çeşitleri günlük hayatta ve özel günlerde kullanılmaya devam etmektedir (Görsel 1.61).

Görsel 1.61: Hızma ve saç süsü

Kolye/Boyunluk

Ucuna süs eşyaları konularak boyna takılan tek ögeli takı grubuna **kolye** denir (Görsel 1.62). Genellikle gerdanlıktan daha uzundur ve boyundan göğse uzanan bir yapıdadır. Birden fazla ögeden oluşup boyna takılan takılara **gerdanlık**, (Görsel 1.63) boynu saran takılara **boyunluk**, (Görsel 1.64) **kıstı** veya **boğmak** denir. Bazı yörelerde boyundan göbeğe kadar uzanan altın diziler hâlindeki takılara **göbek takısı** veya **katar** denir. Anadolu'da kullanılan geleneksel takılar arasında en çok rastlanılanı, boynu saran kıstı kolyelerdir. Bunlar maden, değerli ve renkli taşlar, boncuklar, altın veya gümüş paralar, fildişi, kemik vb. materyalden yapılmıştır.

Görsel 1.62: Kolye

Görsel 1.63: Gerdanlık

Görsel 1.64: Boyunluk ve küpe

Bilezik

Genellikle altın, gümüş vb. madenlerden yapılp bileğe süs için takılan halkalardır. İlk örneklerinde malzeme olarak taşın kullanıldığı görülür. İlerleyen zamanlarda her türlü maden, taş, boncuk, cam ve kaplamalar kullanılmıştır. Heykel ve kabartma buluntularından anlaşıldığı üzere bileziği

sadece kadınların değil erkekler de kullanmıştır. Günümüzde de değerli veya değersiz birçok materyalden üretilen bilezik vazgeçilmez aksesuarlardandır (Görsel 1.65).

Görsel 1.65: Bilezik örnekleri

Yüzük

Genellikle metalden üretilen ve parmağa geçirilen halkadır. Çoğunlukla el parmaklarına takılan yüzüklerin ayak parmaklarında da kullanıldığı görülür. Yüzüklerin yapımında her türlü maden, değerli ve renkli taşlar, kemik, fildişi, boncuk, tahta ve toprak kullanılmıştır (Görsel 1.66). Yüzük, başlangıçta güç ve otorite göstergesi olarak kullanılırken sonraları hükümdar ile halk, yüksek din görevlileri ve tanrı arasındaki bağı simgeleyen bir görev üstlenir. Zamanla evlilik birliğini temsil eden bir anlam da kazanmış ve bir süs takısı olarak yaygınlaşmıştır. En erken örnekleri, kemiklerden yapılan sade halkalardır. Zamanla, altından yapılmış mühür yüzüklerin önem kazandığı daha sonraları taşlı yüzüklerin kullanılmaya başlandığı görülür. Yaş ve cinsiyet farkı olmaksızın kullanılan bir aksesuardır.

Görsel 1.66: Yüzük örnekleri

Hamaylı

Omuzdan çapraz olarak bele inen **bağ** ya da **muska** olarak tanımlanır. İçine, kâğıda yazılmış ayet veya dualar konulan bu takılar; silindir, üçgen, kare, dikdörtgen gibi şekillerde üretilir (Görsel 1.67).

Görsel 1.67: Hamaylı çeşitleri

Pendantif

Altın ve gümüş gibi madenlerden yapıp ince zincirlere veya ince kordonlara (kumaştan yapılan) takılan öğelerdir. Tek kolye olarak kullanıldığı gibi kolye ve küpe dizilerinde tek büyük öge olarak da kullanılabilir (Görsel 1.68 ve 1.69).

Görsel 1.68: Altın pendantif Aureus
Antoninus Pius (MS 138-161
Roma Dönemi)

Görsel 1.69: Altın Osmanlı parası
pendantif

1.4. GİYİŞİ ÜZERİNE TAKILAN AKSESUARLAR

Giysi üzerine takılarak kullanılan geleneksel aksesuarlar köstekli saat, kese, kemer, broş vb.dir.

Köstekli Saat

Köstek; saat, kılıç, anahtar vb.nin ucuna takılan zincirlerdeki süsleme unsurudur. Saatlerin ucuna takılarak kullanılanlara **köstekli saat (cep saati)** denir (Görsel 1.70). İlk örnekleri 16. yüzyıla aittir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kol saatlerinin yaygınlaştığı döneme kadar popülerliğini korur.

Görsel 1.70: Köstekli saatler

Zincir ile kıyafetlere iliştirilerek veya ceplerde taşınarak kullanılır. Kullanıldığı dönemde sahibinin sosyal sınıfını simgeleyen mücevher muhafazalı cep saatleri, günümüzde de müzayede salonla-

rının önemli parçalarındandır. Köstekli saatler, Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan zengin saat koleksiyonunun önemli bir bölümünü oluşturur. 16. yüzyılda başlayan saat hediye etme geleneği ile çok sayıda saat yaptırılmış, bunların bir kısmını padişahlar kullanmış bir kısmı da diplomatik hediye olarak verilmiştir.

Kese

İçine saat, para, mühür vb. eşyanın konulması için kumaş, deri veya örgüden yapılmış küçük torbalardır (Görsel 1.71). Anadolu çeyiz geleneğinin ayrılmaz bir parçası olan keseler, çoğunlukla genç kızların emeği ile üretilir. Evde üretilen keselerde parça birleştirme (kırkyama), dokuma, iğne, şiş ve tığ ile örme (Görsel 1.72) teknikleri kullanılmıştır. Satışa sunulan keselerde Maraş işi (dival), fermene (sırmalı, kordonlu), köşker (ince deriden üretilen) teknikleri kullanıldığı görülür. Bunların yanı sıra boncukların çeşitli teknikler kullanılarak örülmesi ile oluşturulan cezaevi işi keseler de çeyizlik eşyalar arasında yerini almıştır.

Kullanım amacına göre isim alarak farklı boyut ve şekillerde üretilen kese çeşitlerinden bazıları şunlardır:

- Saat kesesi (Görsel 1.73)
- Para kesesi
- Mühür kesesi
- Tütün kesesi
- Ağzılık kesesi
- Çakmak kesesi
- Tarak kesesi
- Kaşık kesesi
- Cüz ve Kur'an-ı Kerim kesesi
- Divid kesesi
- Hamam ve yüz kesesi
- Sabun kesesi
- Yay kesesi (tirkeş)
- Askılı kese(ceplik)
- Dokuma kesesi

Görsel 1.71: Kese çeşitleri

Görsel 1.72: Tığ ile örülmüş kese

Görsel 1.73: Saat kesesi

Kemer

Bele dolayarak toka ile tutturulan kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağlarıdır. Kuşak ve uçkur da belde giysiyi sabitlemek için kullanılan aksesuardır. Kemer; giysiyi tutmak, toparlamak amacıyla giyimin tamamlayıcısı olarak veya tabaka, çubuk, para ve silah taşımak için kullanılan önemli bir eşyadır. Kemerlerde kabartma tekniği, telkâri, altın sırma ile işleme tekniği, değerli madenlerden üretilen ince tellerle yapılan örgü tekniği kullanılmıştır. Hanedan üyeleri ve varlıklı kişilerin kullandığı telli kumaşlardan yapılarak değerli taşlarla süslenen “murassa” kemerler vardır. Çok sayıda ve çeşitte kemer, kuşak ve uçkur örneklerini etnografya müzelerinde görmek mümkündür.

Çoğunlukla kullanılan kemer türleri şunlardır:

- Değerli madenlerden ve taşlardan yapılan kemer (Görsel 1.74 ve 1.75)
- Altın sırma ile işlenerek süslenen kemer (Görsel 1.76)
- Altın gümüş tellerden örülerek yapılan “mücevher” kemer (Görsel 1.77)
- Deri kemer (Görsel 1.78)
- Askeri malzemeleri taşımak için kullanılan “palaska” kemer (Görsel 1.79)

Görsel 1.74: Altın kemer

Görsel 1.75: Gümüş kemer

Görsel 1.76: İşlemeli askeri üniforma kemeri

Görsel 1.77: Gümüş telden örgü kemer

Görsel 1.78: Deri kemer

Görsel 1.79: Palaska

Kuşak, geniş enli kumaşlardan yapılan ve bele dolanarak kullanılan aksesuardır. Anadolu halkı geleneksel olarak uzun yıllar kuşak kullanmıştır. Gelinin baba evinden çıkarken taktığı kuşak, günümüzde de geçerliliğini koruyan âdetlerdendir. “Gayret kuşağı” olarak bilinen bu kuşak aslında babanın yeni evlenen kızına kurduğu yuvada eline, beline ve diline hâkim olmasını dileyen bir öğüt niteliğindedir.

Uçkur, çoğunlukla kırsal kesimin tercih ettiği dokuma veya pamuk ipliğinden üretilmiş kordonlardır. Alt giysilerin beline yapılan kanallardan geçirilerek kullanılır.

Kemer, işlevsel kullanımının yanı sıra kıyafeti tamamlayan aksesuar olarak bugün de rağbet görmektedir.

Kemer Tokası

Kemer tokası, kemerle birlikte kullanılan bütünleyici ögedir. Kemerin iki ucunu birleştirmek amacı ile kullanılan kemer tokaları bütün veya geçmeli olarak iki parça hâlinindedir. Farklı geometrik şekillerden oluşur.

Kemer tokalarının kemerle uyumlu tasarımı olduğu görülür. Çoğunlukla telkâri ve kabartma teknikleri ile üretilerek çeşitli taşlarla süslenmiştir (Görsel 1.80, 1.81 ve 1.82).

Görsel 1.80: Kemer tokası

Görsel 1.81: Kemer tokaları

Görsel 1.82: Kemer tokası

Broş

Giysilerin sabitlenmesi veya süslenmesi için takılan üzerinde taş, boncuk, işleme vb. bulunan süs iğneleridir. Elbise, bluz, yaka, etek, şal, eşarp, şapka gibi parçalarda kullanılır. Değerli taş ve işlemlerle süslenmiş özel tasarım broşlar geçmişten bugüne kadar gelen önemli süs eşyalarıdır. Çeşitli materyalden üretilen broşlar, eskiden bu yana kullanılan önemli süs eşyasıdır (Görsel 1.83).

Görsel 1.83: Broş

ETKİNLİK KUTUSU

“Geleneksel Türk Giysi ve Aksesuarları” konulu sergi veya defile hazırlayınız. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Öğretmeninizle etkinlik tarihini belirleyiniz.
2. Geleneksel giysi, aksesuar ve takı örneklerini toplayınız.
3. Geleneksel ürünleri, aile büyüklerinizin çeyiz sandığından ya da çevrenizden bulabilirsiniz.
4. Topladığınız ürünleri sınıfta bir araya getiriniz.
5. Toplanan ürünlere göre sergi veya defileye karar veriniz.
6. Alınan karara göre arkadaşlarınız arasında görev dağılımı yapınız.
7. Sınıf ortamınızı, seçtiğiniz etkinliğe göre düzenleyiniz.
8. Etkinliği tamamlayınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgi doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

1. () Giysiler halkbilimin incelediği konular arasındadır.
2. () Başlıklar bulunduğu bölgenin özelliklerini taşır.
3. () **Püskül**, fesin üzerine yerleştirilerek kullanılan takı çeşididir.
4. () Üzerinde ayet ya da duaların yazılı olduğu kâğıtları muhafaza eden takılara **hamaylı** denir.
5. () Çarık, çuha kumaşla kaplanır.
6. () Ham maddesi ağaç olan terliğe **yemeni** denir.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun sözcükleri yazınız.

7. 16. yüzyılda Avrupa'da Türk giysilerine ve eşyalarına olan ilgiden doğan moda akımına denir.
8. Osmanlı Döneminde batılılaşma hareketleri ile başlar.
9. Genellikle vücuda veya elbiselere takılan süs eşyalara denir.
10. Birden fazla ögeden oluşup boyna takılan takılara denir.
11. Giysi üzerine takılarak kullanılan köstekli saat, kese, kemer, broş vb.dir.
12. Saat, kılıç, anahtar vb.nin ucuna takılan zincirlerdeki süsleme unsurlarına denir.
13. Giysilerin sabitlenmesi veya süslenmesi için takılan ve üzerinde taş, boncuk işleme vb. bulunan süs iğnelerine denir.
14. Başa giyilen değerli taşlarla süslü başlık ve gelinlerin başına süs olarak takılan aksesuara denir.

C. Aşağıdaki soruları okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

15. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Dönemi'nde kullanılan giysilerden değildir?
A) Cepken B) Fes C) Kaftan D) Mintan E) Pantolon
16. Aşağıdakilerden hangisi kıyafet yapımıyla ilgili sanatlardan biridir?
A) Çini B) Dokuma C) Heykel D) Minyatür E) Resim
17. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Dönemi takı yapım tekniklerinden biri değildir?
A) Döküm B) Dövme C) Kabartma D) Perçinleme E) Püskül
18. Aşağıdakilerden hangisi geleneksel erkek giysilerinden biridir?
A) Bindallı B) Çevre C) Entari D) Potur E) Üç etek
19. Aşağıdakilerden hangisi boyuna takılarak kullanılan takılardan biri değildir?
A) Boyunluk B) Gerdanlık C) Hızma D) Kıstı E) Kolye
20. Aşağıdakilerden hangisi zincir, penez ve boncuklardan yapılan, kişi yürüdükçe hareket eden süs eşyasıdır?
A) Alınlık B) Başörtüsü C) Çiçeklik D) Tezzak E) Yanak Döven

2.

Öğrenme Birimi

KONULAR

2.1. GEÇMİŞTEN OSMANLI
DÖNEMİNE KADAR İŞLEME
SANATININ GELİŞİMİ

2.2. OSMANLI DÖNEMİ VE
CUMHURİYET DÖNEMİ
İŞLEME SANATININ
GELİŞİMİ

NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- İşleme sanatlarının her türlü eşyanın süslenmesindeki yerini ve önemini
- Türk işlemlerinde kullanılan iğne teknikleri, motif ve renk özelliklerini
- Türk işleme sanatlarının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde gelişen değişen toplumsal yaşam ve teknolojiyle uğradığı değişimleri

GELENEKSEL TÜRK İŞLEME SANATLARI

HAZIRLIK

1. Eşyaları işleme ile süsleme ihtiyacı hangi duygudan doğmuştur? Yorumlayınız ve paylaşınız.
2. Aksesuar kullanımının yaşamınızdaki yeri ve önemi nedir? Arkadaşınızla paylaşınız.

2.1. GEÇMİŞTEN OSMANLI DÖNEMİ'NE KADAR İŞLEME SANATININ GELİŞİMİ

Türk süsleme sanatının önemli bir bölümünü işlemler oluşturur. İpek, yün, keten, pamuk, metal vb. iplikler kullanarak çeşitli iğneler ve uygulama teknikleriyle keçe, deri, dokuma çeşitleri vb. yüzeyler üzerine yapılan bezemelere (süsleme) **işleme** denir (Görsel 2.1). Çoğunlukla gergef (Görsel 2.2), kasnak gibi araçlara gerilerek yapılan bu işler el sanatları arasında geniş bir uygulama alanına sahiptir. Tarihî süreçte hemen her kadının işleme sanatıyla meşgul olmasının yanı sıra özel olarak bu işi yapan esnaf da bulunur. Bugün de bu şekilde devam etmekle birlikte teknolojinin gelişmesi işleme sanatının makineleşmesine ve büyük bir sektör hâline gelmesine yol açmıştır. El işlemleri yerini, sanayi makinelerinde yapılan makine nakışlarına bırakmıştır. Toplumsal ve sosyal değişim sonucu kadınların çalışma hayatına katılması ile daha çok hazır ürüne yönelme olmuştur.

Görsel 2.1: İşlemlerle süslenmiş ürünler

Görsel 2.2: Gergef ile işleme

2.1.1. Üretildiği ve Kullanıldığı Yere Göre İşlemler

Büyük bir sabır ve emek sonucu elde edilen ürünler, üretildiği ve kullanıldığı çevreye göre ev, çarşı ve saray işlemleri olarak üç bölümde incelenebilir. Örneğin Antep işi denilen teknikte işlenmiş ürünleri evde kadınlar yapar. Deriden işlemeli bir silahlık, çarşı esnafının işidir. Saraya ait olan işlemler ise ev kadını veya çarşı esnafı tarafından işlenmiş ürünlere kıyasla daha gösterişlidir.

2.1.1.1. Ev İşlemleri

Anadolu'nun hemen her bölgesinde kız çocukları, Türk geleneğinde işleme sanatını küçük yaşlardan itibaren anne, nene gibi evin büyüklerinden veya işin ustası olmuş kadınlardan öğrenir. Genç kızlar kuracağı yuvada kullanmak, eşine ve aile büyüklerine hediye etmek için işlemler yapar. El işi bilen genç kızlar yaşlıları arasında da saygı görür. İşlenen ürünler, herkesin görmesi için düğün öncesi çeyiz olarak sergilenir. Bu gelenek, Anadolu'nun her yerinde devam etmiş ve Türk kadınının meziyetleri arasında sayılmıştır.

Ev işlemlerinin kumaşı çoğunlukla atkı ve çözgüsü seyrek keten, pamuk ve ipekli dokumalardır. Ürün çeşitlerinden peşkir ve yağlıkların eski örneklerinin çoğu ketendir. Daha yeni türleri ise ipekli, bürümcük vb. ince ipeklilerden yapılmıştır. Pamuklu bezler, işleme parçalarının kullanım amacına uygun eşya çeşidine göre seçilmiştir.

2.1.1.2. Çarşı İşlemeleri

İşlemecilik, çarşı el sanatları arasında zamanın teşkilâtına bağlı bir sanat koludur. Sanatçılar bazı işlerde tamamen serbest değildir. Ürünün türüne ve şekline göre sadece süslenecek kısmını hazırlar. Örneğin terziler, elbiselerin; köşkerler (Yemeni denilen ayakkabıyı imal eden kişi.), imal ettikleri eşyanın süslenecek kısmını işlemecilere işletir ve ürün, ortak bir emekle meydana getirilir. Terziler, işlemecilerin olmadığı bölgelerde işleme ve dikme işini kendileri yapar. Ortak emekle yapılan ürünler; milli zevk, form (biçim) ve süsün ahengi bakımından istenilen amaca en uygun olanıdır. İşleme işinde kullanılan ibrişim, gaytan (Renkli ip veya sırmadan dokunan şerit.), sırma, harç vb. malzemeyi hazırlayan kazazlar; süs desenleri üreten baskıcılar; dival işleri için mukavva kesicileri işlemeciliğin yanında ayrı bir bilgi ve tecrübeye sahip sanatkarlardır.

Anadolu'da 13. Yüzyılın başlarından itibaren görülen ve çarşı işlerinin bir kolu olan saracıye (Deri, muşamba vb. yapılan bavul, çanta, cüzdan, kemer vb. ürünler ve bu ürünleri yapma işi.) çanta üretiminde önemli rol oynar (Görsel 2.3). Tarihi kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Türkler çantaya kılıf, heybe, torba, zembil gibi farklı isimler vermiştir.

Görsel 2.3: Çarşı işi işlemeli çanta örnekleri

Cumhuriyet Dönemi'nde, Batı tarzının etkisi ve gelişen teknoloji çanta üretimine yansımış model çeşidinin artmasını sağlamıştır. Özellikle tekstil sanayindeki hızlı gelişme, çanta sektörünün kapsamını genişletmiştir. 19. yüzyıl sonlarında da modern biçimiyle kullanılmaya başlanmıştır. Üretim çalışmalarına dayalı çarşı işlemeciliğiyle uğraşan esnaf grubunun yaptığı işler de oldukça çeşitlilik gösterir.

Çarşı İşlemeciliği ile Yapılan İşler

1. Erkek giyimine ait işlemeli eşyalar
2. Kadın giyimine ait işlemeli eşyalar
3. Çeyize ait işlemeli eşyalar
4. Döşemeye ait işlemeli eşyalar
5. Çeşitli işlemeli parçalar

Erkek Giyiminde İşleme

Anadolu'da elbiseler, çuha gibi kalın kumaşlardan dikilmiş ve modanın çabuk değişmemesi yüzünden uzun süre kullanılmıştır. Sınıfı gözetilmeden çeşitli elbiselere bakıldığında cep ağızları, kol yenleri, yelek kenarları gibi dış kısımların işlemeli olduğu görülür. Saray elbiseleri dışında halk giyimini oluşturan giysilerin içinde en süslü parça cepkendir. Bazılarının süslenmesinde aşırıya kaçılmış ve kumaşın bütün yüzeyi işlenmiştir. Fakat süslemenin çokluğu kumaşa uydurularak

kumaşın renginde harçlarla gözü yormayan bir sadelik sağlanmıştır. Özel günlere ait olan erkek elbiselerinde sırmalı işlemlere rastlanır. Günlük kıyafetlerde tamamen renkli ibrişim, gaytan veya şerit kullanılmıştır. İlmiye, saray ve askerî teşkilâtın sınıf ve rütbelerine göre özel işlemeli elbiseleri, işleme sanatında başlı başına bir bölümdür. Kol kapakları ve göğüs kısmında sırmalı işlemler, parıltısıyla göz alıcıdır. Özellikle kaftanlar gerek çeşitleri gerek işlemleri bakımından bugüne kadar ulaşan önemli ürünlerdendir. İşlemeli erkek giyimine ait eşyalardan bazıları şunlardır:

Cepken: Erkeklerin giydiği bir tür yelektir. Kadınlar tarafından giyilenleri de vardır.

Abâ: Erkek giyimine ait kısa kollu ve kalın dokumadan yapılan bir tür cübbedir. Niğde, Hatay, Gaziantep ve Maraş bölgelerinde giyilir. Renkli ibrişim ve sırma ile abânın muhtelif kısımlarına ya da sadece önüne geometrik desenlerle işleme yapılır. Kullanılan iğne tekniği, sarma ve susmadır.

Abânî: Sarık, örtü, kundak gibi eşyaların yapıldığı krem renginde bir çeşit dokumadır. Üzeri kasnak, sap iş vb. iğnelerle işlemelidir. İpeklerin rengi daima sarıdır.

Ayakkabı: Kadın ve erkek giyimine aittir. Çeşitli modellerde yapılmıştır.

Cübbe: Ulemalar (din bilgini) tarafından resmî günlerde giyilir. Önü ve yaka kısmı sırma ile işlemelidir.

Kaftan: Kadın ve erkek giyimine ait bir tür işlemeli yarı entaridir.

Kavuk: Etrafına tülbentler sarılarak giyilen bir tür serpuştur. Kadife, seraser (Altın ve gümüş teller dokunan kumaş.), zerbaft (Altın tellerle dokunan kumaş.) çuhadan yapılmış ve muhtelif tekniklerde işlenmiştir.

Kap: Kısa pelerindir. Çoğunlukla çuhadan yapılmıştır. İşlemleri sırmadır.

Pelerin: Orta Anadolu'da erkeklerin kullanmış olduğu bir giysidir. Ön ve arka kısmına motifler işlenmiştir.

Şalvar: Kadın ve erkek giyimine ait şalvarların çoğu işlemelidir.

Hilat: Padişahların ve devlet adamlarının kullandığı bir tür kolsuz cübbedir. Zengin malzeme kullanılmış ve çeşitli işlemlerle süslenmiştir.

Kadın Giyiminde İşleme

Türk halk giyiminde özellikle kadın giysilerinde işlemenin önemli bir yeri vardır. Başlık, üstlük, çarşaf, entari, yelek, cepken, hırka, gömlek, şalvar, terlik, başörtüsü, çevre, alın çatkısı, kaşbastı (tülbent vb.), peçe, yelpaze, kuşak, mendil vb. giysi parçalarında işleme sanatının en güzel örnekleri kullanılmıştır. Kadın giysilerini oluşturan parçalar; devir, bölge ve iklim şartlarına göre birbirinden farklı şekil ve özelliktedir. Bunun yanı sıra kombineli kullanıma, özel gün kullanımına ve sosyal statüye göre gruplara ayrılır. Bu gruplar şunlardır:

• Birinci Grup Giysiler

Gelinlere ve özel günlere ait kıyafetlerdir. Çoğunlukla kadifeden üretilir. Bu elbiseler geniş etekli, uzun veya kısa olur ve baştan geçirilerek giyilir. Kısa elbiselerin altına, elbiseyle aynı renk ve desende kumaştan şalvar giyilir. Bu şalvarlar da elbiseye uygun nakışlarla süslenir. Dival işi tekniği ile işlenen elbisenin bütün yüzeyini dallar ve çiçekler kaplar. Elbisenin yapımında kullanılan kadifenin rengi siyah, lâcivert, koyu neftî (siyaha yakın yeşil), mor, bordo ve mavidir. İşlemleri sarı veya beyaz sırmadandır. **Bindallı** adı verilen aynı şekilde sarı ve beyaz sırmalarla işlenmiş uzun elbiseleri yalnız gelinler giyer.

• İkinci Grup Giysiler

Şalvar, salta ve iç gömleğiyle beraber üç parçadan oluşur. Her üçü de aynı renkte ve aynı kumaştan dikilir. İşlemleri de aynı tekniktir. Biçim ve işleme çeşitleri bölgeden bölgeye değişir.

- **Üçüncü Grup Giysiler**

Peşli (üçetek) entarilerdir (elbise). Çoğu, dokumasından süslüdür. Köy ve şehir elbiseleri arasında en fazla yer alanıdır. Kadın giyiminin en eski örneklerinde kol kısımları aşağıya kadar sarkar ve eteği çeşitli katlamalara uygun uzunluktadır. Katlamalar, bele bağlanan kemerlere etek uçlarının sokulmasıyla elde edilir. Bu takımlar, jakarlı kumaşlardan dikilir. Üzerine giyilen cepkenler işlemelidir. Bu işlemler köylerde renkli ipeklerden, şehirde sırma iplerden yapılır.

- **Dördüncü Grup Giysiler**

Saraya ait kıyafetlerdir. Deseni, malzemesi ve işlenmesi halkın giydiği giysilerden farklıdır.

Giysi gruplarında yer alan işlemeli kadın eşyalarından bazıları şunlardır:

Kaftan: Kadın ve erkek giyimine ait bir tür işlemeli yarı entaridir.

Entari: Gelinlik, özel günlerde giyilen dival, sırma işi ile işlenen bindallı ve peşli (üçetek) elbiselerdir (Görsel 2.4, 2.5 ve 2.6).

Görsel 2.4: Dival işi entari

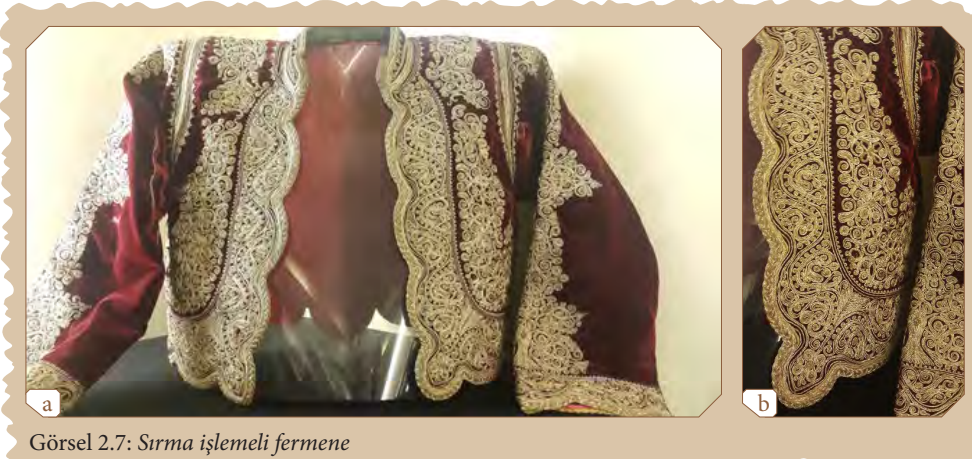

Görsel 2.5: Kısa bindallı

Görsel 2.6: İşlemeli özel gün elbisesi

Fermene: Bazı yerlerde “fermene” denir. Kadife kumaş üzerine sırma işlemeli cepkendir (Görsel 2.7).

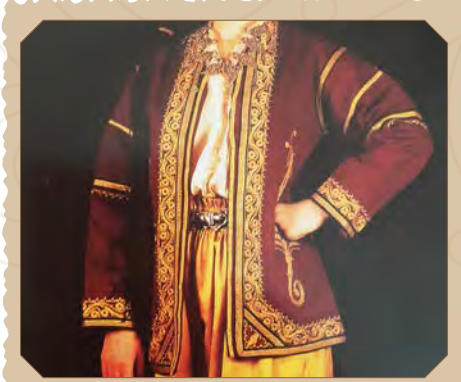

Görsel 2.7: Sırma işlemeli fermene

Hırka: Kadife, mantin ve atlastan yapılır. Dival işi, kordon tutturma vb. şekilde işlenir (Görsel 2.8 ve 2.9).

Görsel 2.8: Dival işi ile süslenmiş hırka

Görsel 2.9: Sim kordon ile süslenmiş hırka

Görsel 2.10: Şalvar ve işlemeli terlik

Görsel 2.11: Bele bağlanan işlemeli uçkur

Şalvar: Kadın ve erkek giyimine ait şalvarların çoğu işlemelidir (Görsel 2.10).

Uçkur: Bele doğrudan doğruya bağlandığı gibi şalvara geçirilerek de kullanılır. Kenarları hesap işleriyle işlemelidir. Çeşitleri bakımından işlemler arasında özel bir bölüm oluşturur (2.11).

Gömlek: Çoğunlukla iç giyiminde kullanılır.

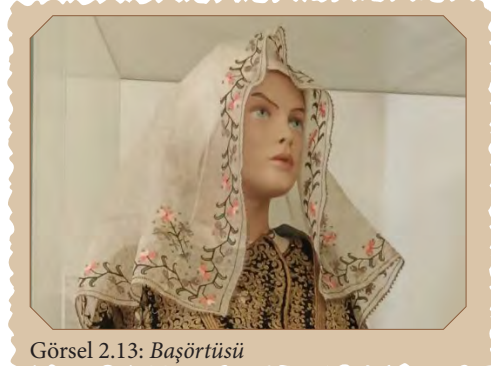
Kap: Kısa pelerindir. Çoğunlukla çuhadan yapılır. İşlemleri sırmadır.

Fes: Genelde kırmızı renkli olan ve ön kısmı altın paralar, işlemler, boncuklarla süslü bir başlıktır. Fesin üstü, çevre (kıvrak, yazma) ile örtülür (Görsel 2.12).

Başörtüsü: Çoğunlukla tül bentten yapılır. İşlemler, kenarlarda ve örtüldüğü zaman başın üstüne gelen kısımdadır. İşleme teknikleri bölgeden bölgeye değişir (Görsel 2.13).

Görsel 2.12: Fes ve çevre (yazma)

Görsel 2.13: Başörtüsü

Duvak: İşlemeleri kırma teldir. İlk örnekleri al, bürümcüktendir.

Nalın: Kayış ve taban kısımları işlemelidir.

Ayakkabı: Çeşitli şekillerde yapılmıştır. Renkli ibrişim ve sırma ile işlemelidir.

Terlik (Ayağa Giyilen): Ev içinde giyilen sade ya da özel günler için kıyafete göre hazırlanan sırma işlemeli, arkası açık hafif ayakkabıdır.

Makreme: Kadın başörtüsüdür. Sokak kıyafetinde feracenin üstüne giyilir. Kenarları sırma işlemelidir. Uçlarına **makreme** adı verilen örgü yapılır.

Çeyiz İşlemeleri

Tütün ve saat keseleri, bohça, çeyiz bohçası, havlu, mendil, seccade, uçkur, yağlık, yatak takımları, başörtüsü ve duvak çeyiz işlemeleri arasındadır. Bu çeşit işlemelerin çoğu evde hazırlanır ancak çarşıdan alınanları da vardır. Evde hazırlanmış olanlarla çarşıdan satın alınanlar tarz ve işçilik bakımından birbirinden farklıdır.

İşlemeli çeyiz eşyalarından bazıları şunlardır:

Hamam Takımı: Bugün de dokunmasına devam edilen havluların baş tarafları geniş sularla işlemelidir (Görsel 2.14).

Bohça: Çeşitli dokuma ve kumaşlardan kare şeklinde yapılır. Bohçalar; çamaşır, hamam, mendil, gecelik, elbise, çarşaf bohçası vb. olarak içinde muhafaza edilecek eşyanın adını alır. Çeşitli teknikte iğnelerle işlemeleri yapılır.

Kavlak: Çeşitli kumaş parçalarıyla yapılan bir tür bohçadır.

Mevlit Takımı: Dört parçadan ibarettir. İnce kumaş veya dokumalardan yapılır. Hesap işi tekniği ile işlenir.

Seccade: İşlemeler ve kompozisyon halı seccadelere benzer. Çoğunun ortasında bir kandil asılıdır. Çeşitli kumaşlardan yapılır ve birçok şekilde işlenir.

Mendil: Hesap işleriyle işlenmiş kumaştır.

Çevre: Kare şeklindedir. İşlemeler köşelerde ve ortadadır. İşlemelerde renkli kullanılır. Çoğunlukla sırma işi ile süslenmiştir (Görsel 2.15).

Görsel 2.14: Hamam takımı

Görsel 2.15: Çevre

Ev Mefruşatına Ait Eşyalarda İşleme

Anadolu tarihi incelendiğinde evin döşenmesinde kullanılan eşyaları halı, kilim, zili, cicim gibi kalın dokumaların oluşturduğu ve evlerde her birinden belli ölçüde bulunduğu görülür. Bunlardan başka kemha, kutnu, çatma ve kadife gibi çok pahalı olan dokumalar da kullanılmıştır. Varlıklı kişiler, evinde kıymetli kumaşlar kullanmıştır. Kalın ve ilmekli dokumalar ise hemen her evde bulunan kumaşlardandır. Sedir örtüleri [Oturmaya ve yatmaya yarayan geniş minderli ve yastıklı ev eşyası (Görsel 2.16).], yatak örtüleri, sofran bezleri (Sofranın altına serilen büyük yaygı.) vb. eşyalar kullanıldığı yere göre işlenerek süslenmiştir. Örneğin odanın duvarı boyunca yapılmış sedir, sedirin yaslanma kısmındaki yastık ve kırlentler; kanaviçe, sarma vb. nakışlarla süslenmiştir. Bu süslemeler kullanılan malzeme, desen ve işleme teknikleri bakımından köy, şehir ve saray yaşamında farklılık göstermiştir.

Görsel 2.16: Sedirle çevrili oturma salonu

Ev mefruşatına ait eşyalardan bazıları şunlardır:

Rahle: Tahtadan yapılmış rahlenin üzerine, rahlenin modeline göre işlenmiş parçalardır.

Örtü: Çeşitli şekillerde üretilir ve örtüldüğü eşyanın adını alır. Yatak örtüsü, kahve takımı örtüsü, kavuk örtüsü vb. (Görsel 2.17).

Görsel 2.17: İşlemeli örtü

Nihale: Sofra, yer ve duvar nihalesi olmak üzere üç çeşittir. Sofra nihaleleri, yemek sahanlarının (Derinliği az olan kap.) altına konur. İşlemeler arasında en büyük ebatlı olan ve en çok emek harcanan yer ve duvar nihaleleri, halı gibi işlenir.

Ocak Yaşmakları: Geleneksel Türk evlerinin mutfağına, bugünün salon şöminelerine benzer şekilde ocaklar yapılmıştır. Yemeklerin yapıldığı bu ocakların, kullanılmadığı zamanlarda görünmemesi için, önüne ocak yaşmakları asılmıştır. Çeşitli kumaşlardan yapılan yaşmaklar, her türlü işleme tekniği kullanılarak süslenmiştir.

Sofra Altlığı: Aynı zamanda sofra bezi adı verilir. Deriden ve çeşitli kumaşlardan yapılarak farklı şekillerde süslenir.

Somat: Yuvarlak bir sofranın etrafında oturanlara yeterli gelecek kadar uzunlukta olan bir çeşit peşkiridir. Pamuk ya da ketenden yapılır. Yer sofrasına oturan herkesin dizini örtecek şekilde serilir.

İşlemeli Parçalar

Kumaştan yapılmış eşyalar ve deriden yapılmış silahlık, eğer takımları, kılıç kınları gibi işlemelerdir. Çarşı işlemelerinin en önemli parçalarıdır. İşlemesiz olarak üretilenleri de vardır fakat işleme, bazı dönemlerde bütün eşyalar için gerekli sayılmış ve işlemeli parçalar daha çok tercih edilmiştir.

İşlemeli parçalardan bazıları şunlardır:

Eğer Takımları: Sırma ve renkli ipeklerle işlidir.

Kavuk Örtüleri: Kare şeklindedir. Kavukların üstüne örtülür. Zengin çeşitleriyle işlemeler arasında özel bir karakter taşır.

Kese ve Kın: Tütün, çakmak, cüz, Kur'an-ı Kerim, para, tarak, saat gibi içine konan eşyanın adını alan parçadır. Farklı şekillerde yapılır ve işlemleri de çeşitlere göre değişir.

Kılıf: Çoğunlukla deriden yapılır. Kılıç, bıçak vb. eşyalar içindir. İşlemleri sırmadır.

Kuşak: Çoğunlukla işlemsizdir.

Terlik (Başta Kullanılan): Anadolu'da fes yerine giyilen bir nevi serpuştur. Üzeri ciğerdeldi, hesap ve boncuk işiyle işlemelidir.

Yağlık: Genel olarak ketenden yapılmış işlemeli peşkiridir (Görsel 2.18).

Görsel 2.18: Yağlık

Yay Kesesi: Örneklerine saray işlemleri arasında rastlanır. Ok yayı, bu kesenin içinde muhafaza edilir.

Tıraş Takımları: İşlemler arasında en ağır ve en güzel olanıdır. Üç parçadan oluşur. Parçanın biri göğse diğeri de öne yerleştirilir. Üçüncü parça bohça şeklindedir ve buna tıraş takımları sarılır.

Sancak: Ordu, beylik vb. birliklere ait sancakların çoğu işlemelidir (Görsel 2.19).

Görsel 2.19: Sancak

2.1.1.3. Saray İşlemleri

Ev ve çarşı işlemleri arasında düzenli şekilde derlenmiş örneklerini Topkapı Sarayı Müzesinde görmek mümkündür. 1940 yılında açılan bu kısımda 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar dört devre ait eserler toplu bir hâlde bulunur. Bu düzenleme işi resmî belgelere dayanmaktadır ve işlemler büyük bir liyakatle tasnif edilmiştir. Benzerine başka yerde rastlanmayan bu parçalar, saray için özel olarak işlettirilmiş ve sadece saray içinde kullanılmıştır. Hanedan kıyafetleri, taht örtüleri, arz odasının özel döşemesine ait parçalar ve sancaklar başta gelen örneklerdir. Bu kıymetli koleksiyon; işleme sanatının çeşitli dönemlerdeki durumunu, işleme yapılarak süslenen eşyaların çeşidini ve işleme malzemelerinin cinsini açıkça göstermektedir. Topkapı Sarayı Müzesinin arşivinde bu eşyaların kimlere ait olduğunu, nasıl ve ne sürede işlettirildiğini, hangi malzemelerin kullanıldığını belirten belgeler bulunmaktadır.

2.1.2. İşlemlerde Motifler ve Renkler

İşlemler, renk ve motif öğeleri bakımından zengin birer sanat eseri kabul edilebilir.

2.1.2.1. Motifler

Kullanılan desenler; renk ve çizgilerin ahenk oluşturduğu en eski örneklerinden en yenilerine kadar özünü tabiattan almış ve sonsuz bir serbestlikle stilize edilerek koşullar dâhilinde işlenmiştir. Anadolu kadını, evde bir sanatçı gibi eserler oluşturmuş ve bu eserleri evden dış çevreye doğru yayarak yöreselleştirmiştir. Bu sanatın köklerinin hangi tarihe dayandığını tespit etmek imkansızdır. Çeşitli gelişim safhalarından geçip her bölgede ayrı bir güzellikle ortaya çıkmıştır. İşlemlerin motifleri genellikle tabiattan alınmış yapraklar, ağaçlar, çiçekler ve meyvelerdir. Türk

işlemelerinde daha çok bitkisel motifler kullanılmıştır. Tabiat sonsuz bir ilham kaynağı olmuş ve zengin bir çeşitlilikte desen üretilip işlenmiştir. Hayal gücü, bazen ileri derecede bir stilizasyona bazen de soyutlamaya kadar giden ve modası geçmeyen ürünler yapılmasını sağlamıştır. Örneğin selvi ağacı motifinin yanına, ağaçla aynı büyüklükte bir gül motifi işlenerek alışıldık ölçü ayarı ortadan kaldırılmış ama bir denge sağlanmıştır. Doğanın verdiği ilhamın süslemedeki etkisi göz önüne alındığında Türk insanının, doğayı aynen taklit etmek yerine onu üslûplandırarak uygulamayı başardığı görülür. Türk işlemlerinin bir özelliği de işlemeli parçaların kenarında, işlenmiş bir su bulunmasıdır. Bu su, geniş olunca yalnız başına süslemeyi meydana getirir ve sık işlenir. Su motifleri yatay, dikey ve vev olarak işlenir ve asıl motiflerin zeminini oluşturur. Türk süsleme sanatında, sık olarak işlenmiş bir yüzeyden sonra daima gözü dinlendirici boş bir zemine rastlanır. Türk motifleri şu ana guruplar altında incelenebilir:

- Mimari ve insan yapısı formlardan esinlenen motifler
- Bitkisel motifler
- Hayvansal motifler
- Doğadan stilize edilen motifler
- Geometrik ve sembolik motifler

Mimarî ve insan yapısı formlardan esinlenen motif örnekleri Görsel 2.20'de verilmiştir.

Motifin Adı

Sütunlar

Motifin Esin Kaynağı

Mimari sütun

Motif Çizim Tekniği

Hesap işi

Motifin Adı

İbrikli

Motifin Esin Kaynağı

İbrik

Motif Çizim Tekniği

Hesap işi

Görsel 2.20: Mimarî ve insan yapısı eşya motifleri

Bitkisel motif örnekleri Görsel 2.21'de verilmiştir.

Motifin Adı

Ayçiçeği

Motifin Esin Kaynağı

Ayçiçeği

Motif Çizim Tekniği

Türk işi

Motifin Adı

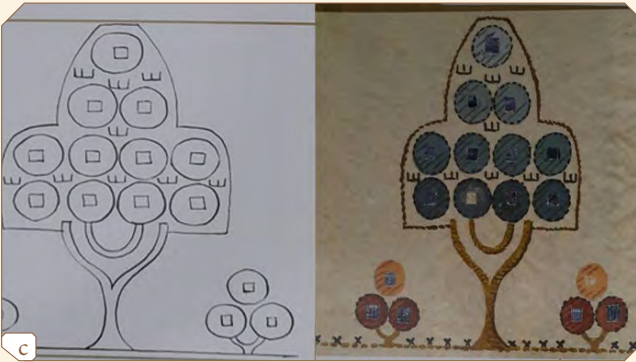
Karanfilli yar

Motifin Esin Kaynağı

Karanfil

Motif Çizim Tekniği

Türk işi

Motifin Adı

Üzümlü

Motifin Esin Kaynağı

Üzüm

Motif Çizim Tekniği

Türk işi

Motifin Adı

Armutlu

Motifin Esin Kaynağı

Armut

Motif Çizim Tekniği

Verev hesap işi, düz hesap işi, verev sarma

Görsel 2.21: Bitkisel motifler

Bitkisel motif örnekleri Görsel 2.22'de verilmiştir.

a

Motifin Adı

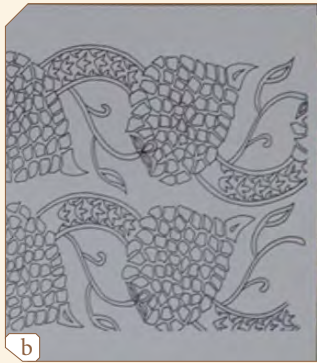
Bağ bozumu

Motifin Esin Kaynağı

Üzüm bağı

Motif Çizim Tekniği

Hesap işi, düz hesap iş-
nesi, verrev hesap işnesi,
susma, muşabak

b

Motifin Adı

Nar tanesi

Motifin Esin Kaynağı

Nar

Motif Çizim Tekniği

Türk işi

c

Motifin Adı

Çınar ağacı

Motifin Esin Kaynağı

Çınar

Motif Çizim Tekniği

Hesap işi

ç

Motifin Adı

Selvi

Motifin Esin Kaynağı

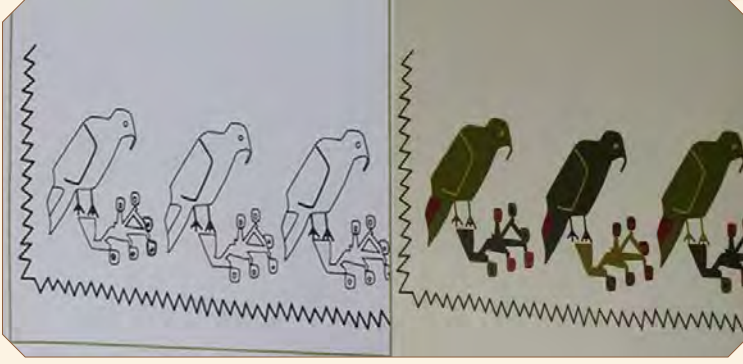
Selvi

Motif Çizim Tekniği

Türk işi

Görsel 2.22: Bitkisel motifler

Hayvansal motif örnekleri Görsel 2.23'te verilmiştir.

Görsel 2.23: Hayvansal motif

Motifin Adı

Kuşlu nakış

Motifin Esin Kaynağı

Kuş

Motif Çizim Tekniği

Düz ve verev hesap iş-
nesi, ciğerdeldi, gözeme

Doğadan stilize edilen motif örnekleri Görsel 2.24'te verilmiştir.

Görsel 2.24: Doğadan stilize edilmiş motif

Motifin Adı

Rüzgâr gülü

Motifin Esin Kaynağı

Rüzgâr gülü

Motif Çizim Tekniği

Türk işi

Geometrik ve sembolik motif örnekleri Görsel 2.25'te verilmiştir.

Görsel 2.25: Geometrik motif

Motifin Adı

Yayla çiçeği

Motifin Esin Kaynağı

Geometrik şekiller

Motif Çizim Tekniği

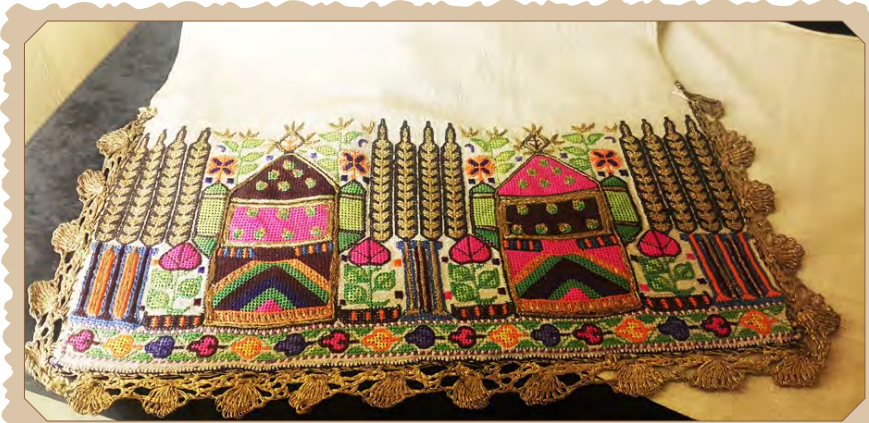
Kilim motifli susma
teknigi

Sıralanan bu unsurlar geniş bir hayal gücü ve duyguyla birleşerek dekoratif bir çerçeve içinde stilize edilmiş ve ince bir zevkin ürünü olarak nakışa dökülmüştür. Çarşaf, örtü, elbise vb. geniş yüzeyler bu motiflerle bezenmiştir. Yabancı kültürlerden alınan işleme teknikleri dahi işleyen sanatkarın elinde form değişikliğine uğramış, yeni bir renkle başka bir güzellik potasından süzülerek ortaya

konmuştur. Küçük bir yapraktan en büyük ağaca kadar doğa unsurları ele alınmış, bir tek çiçek üzerinde çalışıldığı gibi birçok çiçek türü bir araya getirilerek demetler de yapılmıştır. Yapılan bu demetlerdeki çiçekler, saksı ve vazolardan çıkarılıp bütün yüzeye uzantılar hâlinde yayılarak ürünü bezemelerle donatmıştır (Görsel 2.26). Anadolu kadının açık görüşü ve çalışkanlığı meyvelerden zengin natürmortlara hatta ev, ağaç, dağ, su ve denizdeki kayığa kadar geniş bir tablo hâlinde peyzajlara yansımıştır (Görsel 2.27). Canlı motiflerden olan bir kuş, bir ağacın üstüne veya çiçekli bir dal arasına yerleştirilmiştir. Yapraklar stilize edilerek bazen çiçek motiflerinin önüne geçecek ölçüde estetik bir görünüm ve renkle ahenk sağlanmıştır (Görsel 2.28).

Görsel 2.26: Vazodan çıkarılan çiçek demeti

Görsel 2.27: Mimari ve bitkisel motiflerle oluşturulmuş peyzaj

Görsel 2.28: Yaprak ve çiçeklerin ölçülü ahengi

2.1.2.1. Renkler

Anadolu işlemlerinde renkler, çeşitlerine ve bir işlemede tevzi (dağıtma, paylaşırma) usullerine göre esas renkler ve ikincil renkler olarak iki gruba ayrılır. Bunların her birine ait renk tonları, sayılamayacak kadar çoktur.

Esas Renkler

İşlemede kompozisyonu meydana getirmiş olan esas motiflere ait olan renklerdir. Motif sayısı, cinsine göre birden üçe kadar çıkabilir. Esas renkler; kırmızı, mavi, mor, toprak sarısı, turuncu ve lâldir.

İkincil Renkler

İkinci derecedeki motiflerde kullanılır. Başlıca kullanılanlar; yeşil, kahverengi, siyah, beyaz, gri, bej ve kavuniçidir. Bir işlemede esas renklere ikisi bir arada kullanılmışsa bunlardan biri mutlaka soğuk diğeri sıcak renktir. Sıcak renkler, soğuk renklerin arasında; soğuk renkler, sıcak renklerin arasında kullanılarak bir denge sağlanır.

Eskiden yapılmış işlemlerde en çok yeşilin tonlarına rastlanır. Bu işlemlerde en az siyah ve beyaz renk kullanılmıştır. Siyahla çoğunlukla esas motifin gözemeleri yapılır. Seyrek olarak puanlarda veya en küçük şekillerde kullanılır. Beyaz renk çoğunlukla koyu yüzeylerin üstündeki küçük motiflerde, bazen de sap ve gözemelerde görülür.

Çiçekler kırmızı, turuncu veya mavi ile işlenmişse yapraklar da bu renklere biriyle işlenerek doğa dışı soğuk ve sıcak ahenği oluşturulur (Görsel 2.29). Çoğu zaman bir işlemede tek renk hâkimdir. İkincil renkler bunu destekler ve çeşitli tonlarıyla fon işini görür. İki renkle ahenkli bir şekilde işlenmiş bir işlemede etkili bir görünüm elde edilir.

Görsel 2.29: Turuncu ve mavi ile işlenmiş soğuk sıcak dengesi sağlanmış işleme

Sarı ve beyaz sırma teller hem esas renk hem de işlemin cinsine ve kompozisyonuna göre soğuk renk olarak kullanılır (Görsel 2.30). Sırma, 18 ve 19. yüzyıla ait ev işlemlerinde daha çok kullanılmıştır. Hatta bazı yerlerde bir parça, tamamen tel veya sırma ile işlenmiştir. Ev işlemleri çoğunlukla açık zemin üstüne yapılmıştır. Dokuma yüzeyinin koyu renk işleme ile bezendiği ve içine çeşitli renkte işlenmiş motiflerin yerleştirildiği örneklere de rastlanır. Çarşı işlemlerinde çoğunlukla kumaş zemini olarak koyu renk seçilmiştir.

Görsel 2.30: Kırmızı ve mavinin yanında beyaz sırma telin kullanımı

2.1.3. İşlemelerde Kullanılan İğne Teknikleri

Türk İşlemeleri, dokumaların atkı ve çözgü iplikleri üzerinde yapılan temel işlemlerin uygulanış biçimlerine göre şu şekilde gruplandırılır:

- Dokumanın iplikleri üzerinde yürütülen iğneler
- Dokumanın iplikleri kapatılarak yapılan iğneler
- Dokumanın iplikleri çekilerek yapılan iğneler
- Dokumanın iplikleri kesilerek yapılan iğneler
- Dokumanın iplikleri bağlanarak yapılan iğneler

Kullanılan bu temel yöntemler doğrultusunda işlemler, kendi grubu içinde çok fazla çeşitlilik gösterir. Uygulanan her teknik farklı bir isim alarak işleme teknikleri içinde yerini alır. Bu teknikler, çeşitli ürünler üzerinde asırlardır uygulanmış ve değerini korumuştur. Bugün de devlet kurumları ve bu işe özel ilgi duyan kişilerce korunmaya ve yaşatılmaya çalışılmaktadır. Gelenekler doğrultusunda üretilen işlemler giysi, eşya ve örtülerin süslenmesinde kullanılır. İşlemlerde birçok iğne tekniğinin uygulandığı görülür ancak en çok rastlanan iğne teknikleri şunlardır:

Türk İşi İğneleri

Hasır İğne: Türk işi tekniğinde, motiflerin içinin doldurulmasında ve kenar sularında kullanılır. Genellikle dürtlü sıralar şeklinde, verev (çapraz) basamakların art arda devam ettirilmesiyle işlenir (Görsel 2.31).

Balık Sırtı: Bir atkının aralığı, ortalama olarak merkez yapılır. Bu merkezin sağına ve soluna verev olarak işlenir (Görsel 2.32).

Civan Kaşı: Verrev olarak sağdan ve soldan işlenir. İplik sayısı, işlenecek ürünün şekline göre üç tane ile başlar ve artırılır (Görsel 2.33).

Görsel 2.31: Hasır iğne

Görsel 2.32: Balık sırtı

Görsel 2.33: Civan kaşı

Görsel 2.34: Verve pesent, düz pesent

Görsel 2.35: Çiğerdeldi

Görsel 2.36: Muşabak

mek için batırıldığı ilk noktadır. İğne bu noktadan çıkarıldıktan sonra birinci harekette olduğu gibi tekrar çapraz üzerine sola doğru batırılır. Bu işlemler aynı şekilde tekrar edilerek işlemeye devam edilir. İğnenin buradaki hareketinde verve iplikler üstten, düz iplikler alttan geçer. Dönüşte hareket tamamen tersidir. Verve iplikler daima alttan, düz iplikler de üstten geçer (Görsel 2.36).

Görsel 2.37: Mürver iğne

yerinden tam üç iplik sayılarak ortaya isabet eden kısmın altı iplik aşağısına batırılır ve üste çıkarılır. Buradan orta nokta olan ilk sıranın üstünden bir aşağısına doğru batırılır (Görsel 2.37).

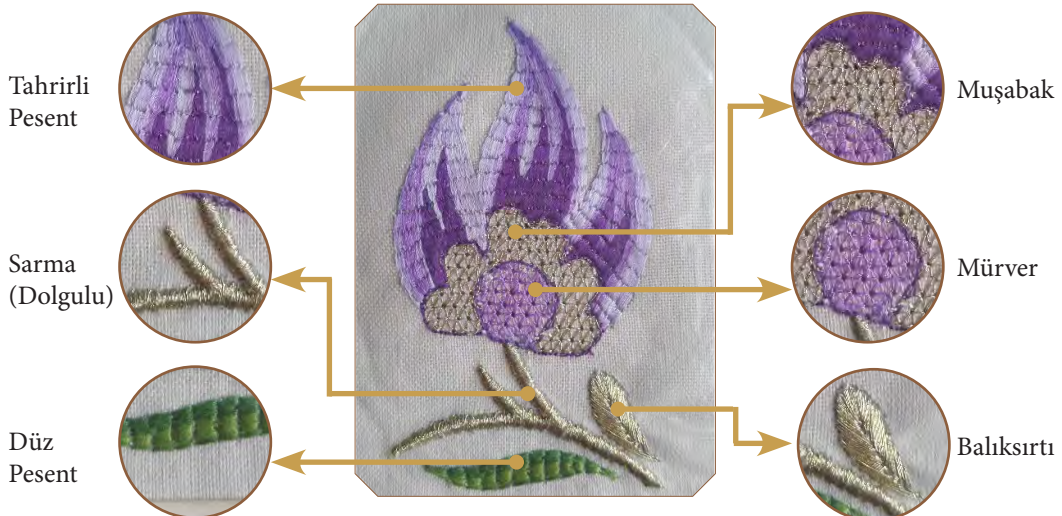
Pesent: Modele göre bazen düz bazen de verve olarak işlenir. Tek renkli ibrişim iplikle işlendiği gibi çeşitli renkte ibrişimler, birbirine kaynaştırılmak suretiyle de işlenir. Bu şekilde işlenmiş pesent şekline **tahrirli pesent** adı verilir (Görsel 2.34).

Çiğerdeldi: Dokumanın bir noktası merkez olarak alınır. İki dik ve iki yatık olarak dört taraftan iplik sayılarak işlenir. Bundan sonra boş kalan dik yatıkların araları, verveine dört iğne çalışılarak gözemeleri yapılır. Bu işlemlerde, merkezden dışa doğru iplik çekildiği için bir boşluk meydana gelir (Görsel 2.35).

Muşabak: Doğrudan doğruya verve hareketle başlar. İğnenin üste çıktığı ilk yerden itibaren üç iplik yukarı sayılır ve aynı yerden tekrar üç iplik sola, üç iplik yukarıya sayılır. İğne, aşağıya doğru batırılarak üç iplik sayılıp üste çıkarılır. İğnenin çıktığı yer, birinci çapraz ipliği meydana getirmek için batırıldığı ilk noktadır.

Mürver İğne: Diğer iğne çeşitlerinde olduğu gibi sayı ile yapılır. Şekil itibariyle kare, üçgen ve dörtgendir. Altı iplik üzerinde sağdan sola doğru çalışılır ve iki işlemde tamamlanır. İğne, yatık olarak aşağıdan yukarıya çıkarılır ve sağdan sola altı iplik sayılarak batırılır. İğne, ilk iğnenin çıkış

Sıralanan iğne teknikleri, çizilen desen üzerinde istenen yere uygulanarak ahenkli bir görünüm elde edilir (Görsel 2.38).

Görsel 2.38: İğne tekniklerinin bir arada kullanıldığı Türk işi motif

Hesap İşi İğneleri

Düz İğne: İpliği geçirilmiş iğne, alttan batırılarak üste çıkarılır. İğnenin çıktığı yerden itibaren yukarıya doğru düz olmak üzere üç veya dört iplik sayılır ve iğne verev olarak batırılır. Dokumanın altından, iğnenin üste çıktığı ilk nokta hizasından sola doğru üç iplik sayılarak oradan tekrar üste çıkarılır. Buradan da başlangıçta olduğu gibi yukarı doğru üç iplik sayılır ve iğne üst tarafa çıkarılır. Bu hareket art arda tekrarlanarak işlemeye devam edilir (Görsel 2.39).

Verev İğne: Düz iğne gibi başlar fakat aynı şekilde devam etmez. İğne, çıktığı yerden yukarıya üç iplik sayılarak batırılır. Alttan aynı hizayı takip ederek sola doğru üç iplik sayılır ve iğne oradan üste çıkarılır. Üste çıkan iğne tekrar yukarıya doğru üç iplik sayılarak batırılır. İğne aynı hizadan sola doğru üç iplik sayılarak üste çıkarılır ve bu şekilde işlemeye devam edilir (Görsel 2.39).

Susma: İğne, üste çıktığı yerden motifin gerektirdiği kadar iplik sayılarak batırılır. İğne alttan dolaştırılarak başlangıçta iğnenin üste çıktığı noktanın bir iplik üzerinden batılır. Böylece aralarında kumaşın yalnız birer ipliği bulunan uzunlu kısımlar oluşturulur (Görsel 2.39).

Balık Kılçığı: Düz ve verev iğnenin bir arada kullanılmasıyla oluşur. Balık kılçığına benzeyen bir desen meydana geldiği için bu ismi almıştır (Görsel 2.39).

Görsel 2.39: Hesap işi iğne tekniklerinin bir arada kullanıldığı işlemler

Antep İşi

Beyaz, ince ve düz kumaşa işlenmekle beraber renkli iplikler kullanılarak gösterişli işlemler yapılabilir. Gergef veya kasnağa gerilmiş olan kumaşın işlenecek kısmının atkı ve çözgü ipliklerinin yeteri miktarda kesilip çekilmesiyle oluşturulan ajurlardan meydana gelir. Kumaşın bu kısmı kafes görünümü alır. Daha sonra iğneye geçirilmiş olan iplik, kafesin deliğinin içine verevine sarılarak ya da deliğin içinde küçük motifler meydana gelecek tarzda seyrek olarak dolaştırılarak işlenir. Bu nakışlarla muhtelif örtü, mendil ve giyime ait eşyalar süslenir. Antep işi (Görsel 2.40) arasına susma işleri de katılır ve bir ürün birçok motifle işlenir.

Görsel 2.40: Antep işi

Başlıca Antep ajurları şunlardır:

- Filtre (Görsel 2.41)
- Ciğerdeldi
- Mercimek (Görsel 2.42)
- Badem
- Çitime
- Kartopu
- Örümcek
- Cemelyan

Görsel 2.41: Filtre

Görsel 2.42: Mercimek

Kesme Ajur: Kumaşın atkı veya çözgü ipliklerinden desene uygun şekilde bir miktar ip çekilerek çıkarılır. Aynı zamanda hem atkı hem çözgü iplikleri çıkarılmaz. Birbirine eşit çizgiler hâlinde du-ran atkı veya çözgü ipliklerinden birkaçı Görsel 2.43 ve 2.44'te görüldüğü gibi bir araya toplanarak renkli ipliklerle işlenir.

Görsel 2.43: Basit kesme ajur

Görsel 2.44: Desenli kesme ajur

Kasnak İşi

Desenleri çizilmiş veya baskı ile basılmış kumaşlar, büyük kasnaklara gerilerek tığ ile işlenir. İp-likler yumak hâlinde altta bulunur. Bir el, yukarıdan aşağıya batırılan tığın ucuna isabet edecek şekilde bu iplikleri idare eder. Yukarıda bulunan el, tığı desenin üzerine batırır ve başparmağa ge-çirilmiş tırnak şeklinde olan araçla iğnenin kumaşa kolaylıkla geçmesini sağlar. Bu suretle, yapılan işlemlerin desenleri zincir şeklinde uzayıp gider. Kumaşın cinsine, kullanılan tığın küçüklüğüne ve ipliğin inceliğine göre ince işler meydana gelir. Aynı iş, makinelerle veya iğnelerle de yapılabilir. İğnelerle yapılanına **zincir işi** denir (Görsel 2.45).

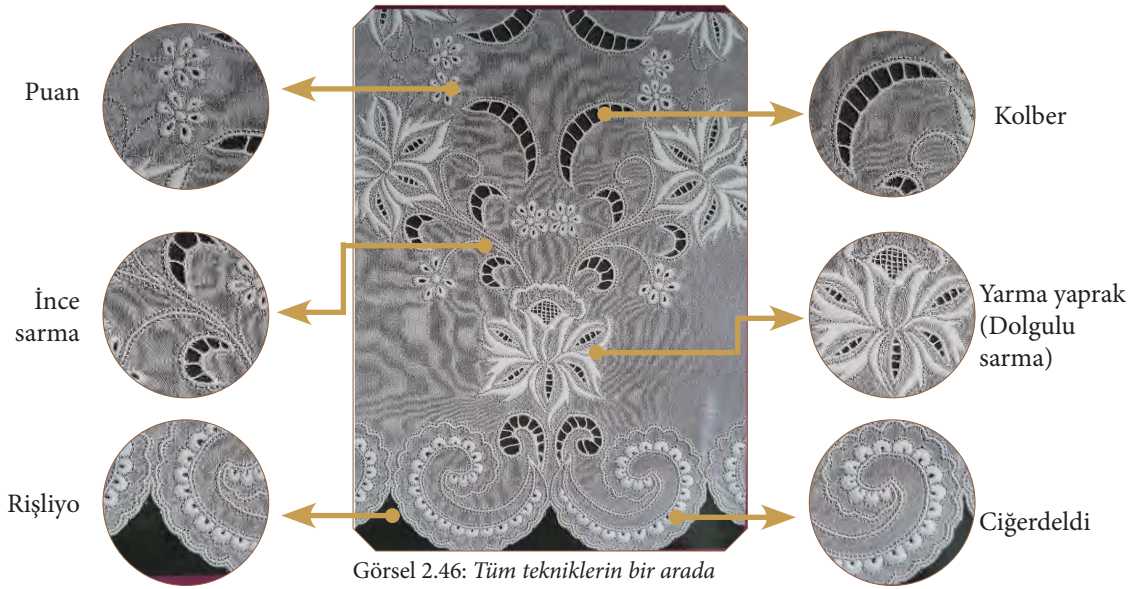
Görsel 2.45: Kasnak (zincir) işi

Beyaz İş (Sarma)

Klasik bir işleme tarzı olan beyaz iş, nakışın temelini oluşturur. Çok kullanışlı bir işleme tarzıdır. Önceleri beyaz kumaş üzerine beyaz iplikle yapılan bu teknik, zamanla renkli kotonlarla renkli kumaşlar üzerine de uygulanır olmuştur. Çeşitli örtülerde, çay ve yemek takımlarında, iç ve dış giyim süslemelerinde kullanılır. Beyaz iş; keten, poplin, opel ve patiska cinsi pamuklulara ya da saten, tafta, birman vb. ipekliler gibi pürüzsüz kumaşa yapılabilir.

Başlıca beyaz iş teknikleri şunlardır (Görsel 2.46):

- İnce sarma
- Sarma dolgusu
- Puan
- Yarma dolgu
- Rişliyo
- Ciğerdeldi
- Kolber

Görsel 2.46: Tüm tekniklerin bir arada kullanıldığı beyaz iş

Sarma: Hesap işleri arasında açıklanmış olan bu çeşit iğne, beyaz işlere uygulandığında örneklerin etrafı teyellenir ve içi doldurulur.

Renkli Sarma: Hesap işlerinden sayılan renkli işlerde genellikle sarmanın altı doldurulmaz. Modelin şekline göre dokumanın ipleri sayılarak işlenir. Bazı yerlerde şekil kumaşa çizilir. İğne, şeklin bir tarafından batırılıp diğer tarafından çıkarılır. Takip eden iğneler, bir önce batırılan iğnenin hemen yanından batırılır ve sık bir şekilde işlenir.

Çin İğnesi

Gösteriş itibarıyla pesent iğnesine benzese de tekniği tamamen farklıdır. Aynı renkte fakat ayrı ton ve nüanslarda üç veya dört renk, bir seri hâlinde işlenir. Bir çiçeği Çin iğnesiyle işlemek için en açık renkle çiçeğin dış kenarından başlanıp çizilen desen takip edilerek çiçeğin ortasına doğru gelinir. İplikler, düzenli bir şekilde biri uzun biri kısa olarak atılır. İkinci renkle birinci renk kaynaşacak şekilde -iğnenin batış ve çıkış tellerini belli etmek şartıyla- renklerin ahengi sağlanır. Üçüncü renk, çiçeğin ortasını ve damarları oluşturur. Koyudan açığa doğru renklerin birbirine kaynaşmasına ve ahengine çalışılır (Görsel 2.47).

Görsel 2.47: Çin iğnesi

Dival İşleri

Dival işleri (Görsel 2.48) için kadife, tafta, canfes, atlas gibi dayanıklı kumaşlar seçilir. Mukavva-
dan hazırlanmış desenler, kumaşa teyellenir. Bunların üst taraflarına isabet edecek şekilde sırmalar
işlenir. En eski örneklerinde mukavva yerine pamuk kullanılmıştır. Çeşitli elbiselerin işleme-
sinde pamukla kabartma yöntemi uygulanmıştır. Bu çeşit işlemlere halk arasında **mukavva işi**
veya **basdırma** denir.

Anavata: Dival işi ile aynı şekilde işlenir (Görsel 2.48). Malzemesinde sırmanın yerine çeşitli renk-
te iplikler kullanılır.

Sırma ve Gaytan İşleri: Kalın ipliklere sarılı, ince yuvarlak gümüş veya altın tellerle meydana
getirilmiş sırmalarla yapılan işlere **sırma işi** denir (Görsel 2.48). Buna **Polonya iğnesi** veya **fer-
mene işi** de denilmektedir. Sırmalar; çuha, mantın, canfes gibi dival işlerinin yapıldığı kumaşların
üzerine çizilen motiflere uygulanır ve görülmeyecek şekilde sarı ipliklerle kumaşa dikilir. Gaytan
işleri, dokumanın aynı renginde olup sırma yerine renkli ince gaytan veya kalın ibrişim kullanıla-
rak yapılır. Her iki işleme türü, giyime ait parçalara uygulanır. En güzel örnekleri kadın ve erkek
cepkenlerinde görülür.

Görsel 2.48: Dival işi, sırma işi

İğne Ardı

İşlenecek motiflerin şekillerine göre iğne alttan batırılarak kumaşın yüzüne çıkarılır. Belirli aralık-
larla bir noktaya tekrar batırılarak iğne alta geçirilir. Bu sefer iğne, batırıldığı yerin iki iplik geri-
sinden ve yukarıda sapın geçtiği yerin tam altından yukarı çıkarılır. Desenin şekline göre işlemeye
devam edilir.

Görsel 2.49: Kordon tutturma

Kordon Tutturma

Kumaşın üstüne kalın iplik ya da kordon serilir. Bu malzeme başka bir iplikle tutturularak işleme yapı-
lır (Görsel 2.49). Kordonlar, sim veya renkli ibrişim iplikten yapılır. Tek kordon yürütülerek uygulandığı
gibi iki veya üç kordon yürütülerek uygulananları da vardır. Bu işleme türü Konya çarşısında **yatırma** adıy-
la bilinir. Renkli iplikler kullanılarak da yapılabilir. Kordon tutturma iğnesi, makinede de uygulanmakta-
dır ancak elde yapılanları kadar değer görmemektedir.

Çapraz İğne (Kanaviçe)

Uzun çapraz iğne, goblen iğnesi, yıldız iğne ve çift çapraz iğne gibi çeşitleri vardır. İpliği sayılabilen dokumalar üzerine veya sık dokunuşlu kumaşların üzerine seyrek dokunuşlu kanaviçe bezi dikilip işlenir. Bu işleminin altında kalan ipler çekilir ve işleme tamamlanır. (Görsel 2.50).

Oturtma (Aplikasyon)

İşlemeli dikiş işlerinde **aplikasyon** adı verilen bu tekniğe halk arasında **oturtma** denir (Görsel 2.51).

Parça İşi (Benaluka)

Artık kumaş parçalarına şekiller verilip bunların birbirine eklenmesi ile olur. Bu parçaların üzerine, kumaşların cinsine ve rengine göre çeşitli şekillerde süsler işlenir. Benaluka ismi, Bosna'da bulunan ve Osmanlı Dönemi'nde bu teknikte uzmanlaşmış Banya Luka kasabasından gelmektedir.

Boncuk İş (Pulat)

Boncuk işlemeleri, şehir işlemlerinden ziyade köy işlemleri arasında yer alır. Bunun yanı sıra cezaevlerinde de yapılmıştır. Başlıca iki teknik bulunmaktadır. Biri tığ ile yapılan örgülerde diğeri de işlemler arasında kullanılanıdır (Görsel 2.52).

Görsel 2.50: Çapraz iğne

Görsel 2.51: Aplikasyonla süslenmiş parça işi

Görsel 2.52: Boncuk işli kесе

DÜŞÜNDÜNÜZ MÜ?

İşlemler sadece nakışlı bir eşya değildir. Onlar aynı zamanda, Anadolu kadınının ya da onu işleyen sanatkârın yaratıcı yönünün ve hayal gücünün yansımalarını gösteren sanat eserleridir. Kullanılan her bir öğede derin duygular gizlidir. Günümüze kadar gelen bu kıymetli işlemleri hangi ellerin hangi duygularla işlediğini düşündünüz mü?

TÜRKÜLERİMİZDE İŞLEME SANATI

Türküler, toplumun maddi kültür öğelerini içinde barındıran sözlü kültür öğelerindedir. Halkın giyim kuşam, kumaş, süsleme vb. folklorik özellikleri türkülerden öğrenilebilir. ait bu iki anonim türküde de süslemenin, giysiler ve kişilerle özdeşleştirilmesinin yanı sıra geleneklerimizdeki önemi de vurgulanmaktadır.

Tokat'ın Reşadiye ilçesine ait "Ala Çorap Örmedim" türküsünde-
duygular, çorap nakışlarıyla anlatılmış ve dizelere yansımıştır.

*"Ala Çorap nakışı
Kıymet kıza yakışı,
Çoklarını öldürür
Kıymet kızın bakışı"*

Ankara'nın Elmadağ ilçesine ait "Oyalı Yazma" türküsünde ise yaz-
ma, süslemesi ve kullanımı ile dikkat çekmektedir.

*"Oyalıda yazma başında,
Oyaları kışında
Yeter beklettiklerin
Çeşmelerin başında"*

*Eğmeli yavrum eğmeli
Fistan yere değmeli"*

SIRA SİZDE

Sözlerinde giyim kuşam ve süslenmeye dair unsurlar (kumaş adı ve türü, renk, süsleme, motif, takıl vb) içeren sözlü kültür öğelerimizden (ninni, masal, mâni, destan vb.) örnekler bulunuz. Bu örnekleri öğret-
meninizin belirlediği tarihte sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

2.1.4. Medeniyetlere Göre İşlemenin Tarihçesi

İnsanoğlu ilk çağlardan itibaren iklim şartlarından korunmak için giyinme ihtiyacı içindeyken zamanla estetik duygusu ile giydiklerini süslemek istemiştir. Bu istek, sürekli olarak üretmeyi ve şartları zorlayarak gelişmeyi sağlamıştır. Örneğin bitkilerin sert liflerinden, hayvan bağırsağı ve at kılından dokunan kumaş parçaları kemik, kılıç ve dikenlerle birleştirilerek şekillendirilmiştir. Bunları dikip süslemek için bakır, kemik ve sert ağaçlardan geliştirilen iğneler kullanılmıştır. Anadolu'da yapılan kazı buluntularında, çeşitli materyallerden üretilmiş çok sayıda iğne örneğine rastlanır. Başta Anadolu olmak üzere birçok eski medeniyette işlemenin varlığı söz konusudur.

Mezopotamya

Anadolu'nun güneyinde, Toros Dağları'ndan başlayıp Basra Körfezi'ne kadar uzanan Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki verimli toprakların olduğu bölgedir. Tarım ve hayvancılık oldukça gelişmiştir. Çivi yazılı tabletlerden ve seyyahların yazılarından edinilen bilgilere göre dokuma imalathanele-

rinde, önceleri hayvan kullarından dokunan kumaşlar yapılmış daha sonraları ise pamuktan yapılan dokumalar üretilmiştir.

Sümer

Mezopotamya'da kurulan ve yazıyı bulan uygarlık olan Sümerlerde medeniyet seviyesi oldukça yüksektir. Sümerler zamanından kalan heykel ve kabartmaların resmedildiği figürlerin giysileri incelendiğinde yün ile yapılan dokumacılığın ve dokumalardaki işlemlerin ileri düzeyde olduğu görülür.

Asur

Yukarı Mezopotamya'da yani Güneydoğu Anadolu'da hüküm sürmüş bir medeniyettir. Arkeolojik buluntularda, dokumada kullanılan nilüfer çiçekleri ve hurma dalları motiflerinin mimariye de yansıtılarak duvar ve zemin süslemelerinde kullanıldığı görülür. Asur'un başkenti Ninova'daki Sargon Saray'ında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan kancalar, duvarlara dokuma asmak için kullanılmıştır. Duvarlara takılan dokumalar, düğümlü halı değil dokunup örülerek işlenmiş aplike halılardır. Acemhöyük'te bulunan vazo kırığının incelenmesi sonucu, altın iplikle yapılmış delikli zikzak sarma tekniğinin kullanıldığını görmek dönemin işleme tekniği hakkında da bilgi vermektedir.

Mısır

Dünya tarihinin en eski medeniyetlerinden biri olan Mısır, çok zengin bir kültür mirasının sahibidir. Eski Mısır Uygarlığı, Yontma Taş Devri'nde Nil Nehri kıyılarında hüküm sürmüş göçebe bir toplumdur. İklim şartları gereği bol miktarda keten üretimi vardır. Tanrıların keten bitkisini Mısır halkına özel olarak yarattığına inanılır. Bu nedenle, ölümlerini mumyalarken bu bitkiden dokunmuş dar ve ince şeritler kullanmışlardır. İlkel el tezgâhlarında dokunan bu şeritler, şeffaf ve birbiriyle uyumlu renklerden oluşmuştur. Yazılı kaynaklarda Mısırlı kadınların şeffaf kumaşlar üzerine işlemeli, kenarları geometrik şekillerle süslenmiş elbiseler giydikleri bilgisine ulaşılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen kabartmalar ve püsküller de bu medeniyete ait önemli işleme örneklerindendir.

Hitit

Anadolu topraklarında kurulan ilk devlettir. Eski Anadolu'nun iç güney ve güneydoğunun bazı kısımları ile kuzey Suriye bölgelerine yerleşmiştir. Hititlerin kültürel mirasına ev sahipliği yapan Çorum'un Boğazkale ilçesindeki Hattuşaş Antik Kenti, UNESCO "Dünya Kültür Mirası" ve "Dünya Belleği" listelerindeki tek antik şehirdir. Bölgedeki kazı buluntularında elde edilen kenevir parçaları, bu dönemde yapılan dokumaların ne düzeyde olduğu hakkında bilgi verir. Kazılarda bulunan rölyeflerde (Yüzeyde çökertme ya da yükseltme şeklinde yapılan sanatsal çalışmalara verilen genel bir isimdir. Kabartma da denilmektedir) desenli, parlak ve renkli elbiseli tanrı figürleri bulunmaktadır. Elbiselerin renkli olması ipliklerin boyandığını gösterir. Altın, fildişi gibi değerli gereçlerle yapılmış olan el sanatları, işlemecilikte ileri düzeye ulaşıldığının göstergesidir.

Pers

Doğu ve Orta Asya'ya, Nil Nehri'nden Ceyhun Nehri'ne, Ege Denizi'nden Ganj Nehri'ne kadar geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş bir medeniyettir. Eski bir Elam şehri olan Sus'ta Perslere ait medeniyetine ait kalıntılar vardır. Sus Sarayı'nın duvar frizleri, dönemin işlemleri hakkında bilgi verir. Pers askerlerinin giysisinde topuklara kadar uzanan, kolları geniş giysilerde açık sarı ve beyaz renkli, dört köşeli geometrik şekiller veya gül biçiminde nakışlar bulunur.

Lidya

Batı Anadolu'nun Gediz ve Küçük Menderes tarafında gelişmiş bir medeniyettir. Başkent Sardes, bilim ve sanat merkezidir. Eski Yunan ve Frigya medeniyetlerinin sanat anlayışı ile kendi tarzlarını birleştirerek oluşturdukları özgün sanat eserleri vardır. Uygarlığın şehir yıkıntıları üzerinde yapılan kazılarda Lidyalıların sanatkârca işlenmiş ve boyanmış kumaşlarından, deri ve maden işlerinden örneklerle rastlanmıştır.

Hindistan

Uman Denizi ile Bengal Körfezi arasında, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint Okyanusu'na kadar olan bölgeyi kapsar. Tarihi çok eski çağlara dayanan Hindistan, pamuklu dokuma alanında çok gelişmiş bir medeniyettir. Hint işlemleri, İran işleme sanatından etkilenmiş bölgelerde dal ve çiçek kompozisyonları ve zincir işi tekniği ile işlenir. Pencap bölgesinde ise geometrik kompozisyonların tercih edildiği pulkari tekniğinden yapılmış duvar panolarına rastlanır. MÖ 3. yüzyıla ait olduğu belirlenen bronz iğnelerin, işlemlerde kullanıldığı görülür. Ayrıca Hindistan'da yapılan işlemlerde, daha etkileyici ve güzel bir görünüm elde etmek için yassı metal parçaların, aynaların ve madeni pulların kullanımı yaygındır.

Çin

MÖ 2400'lü yıllarda kurulan Çin İmparatorluğu, uygarlık tarihinde çok önemli yeri olan bir medeniyettir. İpek dokumalar konusunda ileri düzeyde oldukları görülür. Doğu Türkistan'da Tang ailesine ait işlemler bulunmuştur. Çin işlemlerinde parlak renkler tercih edilir. İnsan ve ejderha motiflerinin ağırlıklı olduğu, motiflerin dış konturlarının sırma ile işlenerek belirginleştirildiği görülür.

Roma - Bizans

Roma İmparatorluğu yüzyıllarca varlığını sürdüren, İtalya'da başlayıp Akdeniz havzasına doğru ilerleyen sonrasında Asya, Avrupa ve Afrika'ya yayılan büyük bir medeniyettir. MS 395 tarihinde Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Batı Roma İmparatorluğu, 476 yılında Kavimler Göç'ünde Avrupa'ya gelen Kuzey Kavimleri tarafından yıkılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu, Bizans ismini almıştır. Başkent Konstantinopolis (İstanbul), ekonomik, kültürel ve sanat anlamında önemli bir merkezdir. Bizans İmparatorluğu 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması ile yıkılır. Bizans Dönemi'nde eski Yunan ve Roma sanatı ile Mısır, İran ve Suriye kültürünün kaynaşması aynı zamanda doğu ve batı uygarlıklarının da kaynaşması olmuştur. İstanbul, Gemlik ve Mudanya'da MS 6. yüzyılda Çin'den getirilen dut ve ipek böceği tohumları ile ipek üretimi başlar. Motifli kumaş imalatı çok önemli bir yer tutarken işleme sanatı da 14. yüzyıldan itibaren gelişme gösterir. Victoria (Viktorya) and Albert (Albırd) Müzesinde Bizans İmparatorluğu'ndan kalan iğneli dokuma türünde hazırlanmış panolar, bantların başka bir kumaşa aplane edilmesiyle yapılan bezemeler ve zincir işiyle işlenmiş madalyon biçiminde panolar vardır.

BİLGİ KUTUSU

Rivayete göre MÖ 2600'lü yıllarda hüküm süren Çin imparatoru Hoang-Ti (Huan-Di) zamanında saray bahçesinde bir tırtılın dut yaprağı yediği ve sonra koza ördüğü görülür. Bunun üzerine imparator, bu kurdun incelenmesini emreder ve bu görevi eşi She-Ling-She'ye (Şi-Lin-Şi) verir. Kraliçe, uzun zaman yaptığı incelemeler sonunda bu kozadan ipek çekilebileceğini ve bunun da dokumacılıkta kullanılabileceğini tespit eder. Bu nedenle, ipekçilik tarihinde She-Ling-She bir ipek ilahesi olarak bilinir.

MS 149'da Türkistan'da bulunan Hotan eyaleti hakanı, bir Çin prensesi ile evlenir. Çin'de asalet nişanesi olan ipeğin Hotan'da bulunmaması nedeniyle prenses hem ihtişamını devam ettirmek hem de eşine bir düğün hediyesi götürmek üzere saçlarının arasına ipekböceği tohumu saklayarak Hotan'a gider. Böylece ipekböcekçiliği, saklı bulunduğu Çin'den çıkmış olur.

MS 500 yıllarında Bizans Kralı Justinianus (Jüstinyanus) ile Theodora (Teodora), ipeğin hakiki mahiyetini anlamak ve ipeğin sırrını çözmek amacıyla iki rahibi misyoner görünümü altında doğuya gönderir. Bu iki rahip İran'ı geçtikten sonra orta Asya'nın içlerine kadar gittiğinde ipekböcekçiliğinin oldukça yayıldığını görür. İki yıl orada kalarak ipekböceğinin yetiştirilmesi ve kozadan ipek çekilmesi usullerini öğrenirler. İstanbul'a dönerken kamış bastonlarının içine ipekböceği tohumu koyarak MS 552 yılında İstanbul'a oradan da Bursa'ya getirirler. Dut ağacının yapraklarıyla beslenen bu böceğin ipeği, Bursa'nın en önemli ekonomik kazancı olur. Böylece Bursa, sadece Osmanlı padişahlarını değil aynı zamanda Avrupa saraylarını da giydirmiştir. 15. yüzyıl Bursa'sı bugünün Milano'suna denk lüks bir giyim merkezi olmuştur.

Frigya

Trakya üzerinden Anadolu'ya gelerek Batı Anadolu'nun iç kesimlerine kadar uzanan medeniyettir. Sanat alanında önemli buluşlar - özellikle tığ danteli örücülüğü, oya işleri- bu uygarlık döneminde yapılmaya başlamıştır. Maden işçiliği, dokumacılık ve nakış alanlarında da ileri düzeyde oldukları, kumaşlarda altın teller kullanarak süsleme yaptıkları kabul edilir. Genellikle geometrik ağırlıklı motifler ve Frigyalılara özgü gamalı haç motifi kullanılmıştır. Değişik varlıklara ait sahnelerde hayvan ve insan figürleri çoğunluktadır.

İran

Kuzey'de Hazar Denizi, güneyde Basra Körfezi ve Umman Denizi ile sınırlanan bölgede kurulan medeniyettir. İran medeniyetinden günümüze ulaşan eserler incelendiğinde özellikle taşınabilir ürünlerin işlenerek süslediği görülür. Seccadeler, yatak örtüleri, duvar yaygıları, perdeler, masa örtüleri gibi ürünlerde çok ince teknikler kullanılması İran işlemlerinin tanınmasında önemli rol üstlenmiştir. İşlemlerde genellikle yama örgüsü, atma işi, kesme işi teknikleri kullanılır.

Japonya

Japon işlemleri Çin işleme sanatından etkilenmiştir. Hayali motiflerin kullanılması yönüyle Çin işlemlerinden farklılık gösterir. 17. yüzyılda büyük, kıvrımlı soyut motifler tercih edilirken daha sonraları çiçekler ve kayıklar gibi somut motifler kullanılmıştır. Kirisso denilen ipliğin, bükümlerinden ayrılıp yüzeyde ağa benzer diyagonal biçimde sarılması ile oluşan tekniği kullandıkları görülür. Bu teknik Batı'da "dolgu işi" olarak bilinmektedir.

2.1.5. Anadolu Öncesi Türk İşlemlerinin Tarihçesi

Türkler, Anadolu'ya gelmeden önce orta Asya'da göçebe boyar hâlinde daha sonrasında ise bu boyaların bir araya gelip birleşmesi ile hüküm süren devletler kurmuştur. Yüzlerce yıl hüküm süren bu Türk devletleri ekonomik, sosyal, kültür ve sanat açısından oldukça etkili gelişmeler göstermiştir.

2.1.5.1. Hun İşlemleri

MÖ birinci binde Çin'in kuzeybatısından, Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun sınırına kadar olan alanda hüküm süren Türk devletidir. Türk boylarının bir araya gelerek oluşturduğu ve devlet niteliğine sahip ilk Türk devleti Hun İmparatorluğu'dur.

Rus arkeolog Rudenko (Radyenka) tarafından Pazırık kurganında (İlk Çağ'da mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe.) bulunan MÖ 4 ve 3. yüzyıllara ait eserler bugüne kadar bozulmadan gelmiştir. Bu eserlerin bozulmadan durmasında bölgenin uzun yıllar buzullar altında kalması sonrasındaki dondurucu soğuk başta olmak üzere deri tabaklama, süsleme ve boyamada ulaşılan ileri düzey etkilidir. Kazı buluntuları arasında halı, kumaş, deri üzerine hayvan ve insan figürleri işlenmiş çeşitli tekstil ürünleri, renkli keçe aplike örtüler vardır. Bu ürünler arasında özellikle göçebe Türklere ait bir kültür unsuru olan keçeden yapılmış çorap, çizme ve kaftanlar dikkat çeker.

Hun Türkleri, yaşadıkları coğrafyanın iklim koşulları nedeni ile göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Bu yaşam tarzının gereği olarak askerlik becerileri, sorumluluk bilinci, fiziki ve ahlaki değerleri oldukça güçlüdür. Zorlu yaşam koşullarında hem savaşta hem de günlük hayatta en büyük yardımcıları atlardır. Atlı kültür geleneği yüzyıllarca korunmuştur. Koşum takımları, eğerler, eğer altı örtüler, Türklere has ata binerken kullanılan uçları kıvrık uzun deri çizmeler ve kaftan denilen uzun elbiseler süslü nakışlarla işlenmiştir. Deri malzeme kullanımı ve aplike nakış uygulamaları çok yaygındır. Aplike tekniğinin geometrik veya hayvan figürleri şeklinde deriden kesilen parçaların, keçe veya deri yüzeylere yapıştırılması ya da dikilmesi şeklinde uygulandığı görülür. Aplike işlemler; çadır, iç perde, yastık, örtü ve çeşitli giyim ürünlerinde de kullanılmıştır.

Hun işlemlerinde hayvan motiflerinin kullanılması önemlidir. Süslemelerde, vahşi hayvanlar ve mitolojik anlam taşıyan hayvan figürleri ile bunların mücadelelerini anlatan saldırma sahnelerine yer verilir. Üçgen, kare vb. geometrik şekiller; stilize edilmiş gül, yaprak gibi bitkisel biçimler; geyik, aslan, kaplumbağa gibi hayvanlarla birlikte düş ürünü yaratıklar ve kadın erkek figürleri işlemlerde sıklıkla kullanılan diğer motiflerdir.

2.1.5.2. Göktürk İşlemleri

Orhun Nehri batısındaki yayla bölgesinde (Ötügen'de) kurulup Mançurya'dan Karadeniz sahillerine kadar uzanan alanda devlet ve millet olarak ilk defa Türk adını kullanan devlettir. Kitabeleri ve dikili taşlarıyla ünlü Göktürkler, tekstil ve metal gibi sanat dallarında çok ileri düzeydedir.

Kuça çevresine gönderilen Bizans elçisi Zemarhos, seyahatnamesinde Büyük Hakan'ın kakımdan (Sansargillerden, yazın esmer kırmızı, kışın beyaz renkli olan kürkü değerli etçil hayvan.) yapılmış kürk ve ipek işlemeli elbise giydiğinden ve süslü bir çadırdan bahseder. Buda rahibi Huda Tsang (Hüde Seng), Göktürk hakanının Issık Gölü çevresinde sırmalarla süslü büyük bir çadırdan oturduğunu ve subayların işlemeli ipekten elbiseler giydiğini belirtir.

Katanda Kurganı'nda yapılan kazı çalışmalarında bulunan ipekli ve kürklü elbiselerin dikiş yerlerinde kaytan kabartmalar vardır. Kültigin'in barkı (Bilge Kağan'la Kültigin'e ait olup "Bark" adı verilen ve bugünkü anlamıyla "külliye" denilen mekân.) ve çevresinde bulunan süs plakaları, bu dönemde kordon tutturma ve metal plaka aplikenin uygulandığını ortaya koymaktadır.

Göktürk kemer süslemelerinde genellikle geometrik şekiller, çiçek ve yapraklardan oluşan bitkisel motifler kullanılır ancak nadiren de olsa zoomorfik (Hayvan biçiminde ve genellikle bunun üsluplaştırılması ile yapılmış her tür bezeme öge ve örgesinin genel adı.) motiflerin kullanıldığı görülür. Kemerlerde, metal plaka applike çok yaygındır. Kuray-Tuyahta kurganlarında bulunan (7 ve 8. yüzyıl) delikli on iki tane altın plaka dikilmiş kemer, bitkisel bezeme ile süslenmiş altmış beş plaka ve Orhun harfleri ile bezenmiş toka bu görüşü desteklemektedir. Yiğitlik belirtisi olarak mızrak uçlarına ipek kumaş takılması, altın sarılı tellerle ipek kumaşların dikilmesi ve süslenmesi, masklarda (ölü maskeleri) ipek kumaş kullanılması ipek kullanımının yaygınlığını gösterir. Aynı kurganlarda bulunan ipek ve yün kumaş parçaları arasında, erkek iskeleti üzerinde üç kat giysi görülür. Üst katta kırmızı ipek, ortada yeşilimsi ipek ve iç elbisesinde görülen altın sarısı ipek, giysilerin nasıl kullanıldığı ve renkleri konusunda bilgi vermektedir.

BİLGİ KUTUSU

Fikri SALMAN, "Göktürk Dönemi Kıyfetleri " makalesinde Kültigin ve Bilge kağan heykellerinden yararlanarak Göktürk Dönemi erkek giysilerini (Görsel 2.53), Bilge Kağan'ın eşinin heykelinden yararlanarak Göktürk dönemi kadın giysilerini (Görsel 2.54) çizmiştir.

Görsel 2.53: Göktürk erkek giysisi

Görsel 2.54: Göktürk kadın giysisi

2.1.5.3. Uygur İşlemeleri

Orta Asya'da kurulan Türk devletleri tarihinde göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçen ilk devlettir. Uygurlar döneminden kalan Murtuk ve Bezeklik'teki mabet duvar resimlerinde yer alan figürlerin giysileri, Türklerin İslam dininin kabulünden önceki giyim tarzı ve giyimi süsleyen işlemler konusunda bilgi vermektedir. Figürlerde görülen şal yakası, ön ortası, tiraz bordürleri (kol bantları) işlemlerle süslenmiş ve eteğinin ucu ince bir suyla çevrilmiş elbiseler bu dönemde de işlemenin varlığına işaret etmektedir. Bitkisel ve geometrik bezemelerle işlenmiş elbiselerde sarma iğnesinin uygulandığı görülür.

Turfan ve Lou-lan'da (Lü-len) yapılan kazılarda bulunan küçük yünlü dokumalarda eşkenar dörtgen şekiller ve helezon yaprak motifleri vardır. Bulunan ipekli kumaşlar çeşitli mitolojik hayvan figürleri, bulut ve çiçek resimleriyle süslenmiştir. İşlemlerin daha çok pamuklu kumaşlar üzerine applike tarzında yapıldığı görülür. Budizm etkisi ile çintemani (Özellikle kumaşlara ve çinilere uygulanmış ikisi altta biri üstte iç içe geçmiş halkalar ve şimşegi ifade eden iki yatık kıvrımdan meydana gelen süsleme motifi.) motifi, saltanat simgesi olarak kullanılmıştır. Uygurlarda duvarları halılarla süslemek yaygındır. Ayrıca hasır örme teknikleri ileri düzeydir. İpekli kumaş dokumasında ve süslemelerinde Çinlilerle yarışacak kadar gelişen Uygurlar, kürk ve süslü şapkalar, samur kürkleri, beyaz keçeler ve Turfan'da dokunan çiçekli kumaşlarıyla ün kazanmıştır.

2.1.5.4. Ak Hunlar

Çinli gezgin Song Yun (Song Yüi), gezilerini anlattığı metinlerde Ak Hun hükümdarının ve eşinin zengin işlemeli ipek kıyafetler giydiğini ayrıca değerli taşlardan takılar ve başlıklar taktığını belirtir. Önceki Türk devletlerinden farklı olarak Ak Hunlarda tavus kuşu figürünün kullanımı başlamıştır. Hakan tahtının tavus kuşu ayakları üzerinde olması İran ve Hint kültürü etkisini gösterir. Ak Hunlarda yetiştirilen büyük baş hayvanların derisinden savaşta ve günlük hayatta kullanılan giysiler üretilmiş, koyunyününün kullanımı ise oldukça artmıştır. Koyunyününden elde edilen kechenin giyimden ev tekstiline, barınmadan dokumaya kadar her alanda kullanıldığı görülür. Keçe ile kaplanan çadırlar, soğuğa ve sıcağa karşı dayanıklı hâle gelir. Yünden çeşitli dokumalar üretilmiş keçeden de çeşitli giyim ve diğer tekstil ürünleri yapılmıştır. Keçe applike tekniği ile keçe çoraplar, çizmeler, çadırlar, yaygılar, kilimler ve örtüler süslenmiştir. İşlemeli ipek kıyafetler ve keçeden yapılan diğer ürünler Ak Hunlarda işlemenin önemini ortaya koymaktadır.

2.1.6. İşlemenin Anadolu'ya Geçişi

Asya'dan İran ile Irak'a göç eden Büyük Selçuklular 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya yerleşmiştir. Selçuklular, geçmişlerinden gelen Hun, Göktürk, Uygur, Ak Hun medeniyetlerinin ve aynı dönemde hüküm süren Gazne, Karahan devletlerinin kültür ve sanat birikimi ile Hitit, Frig, Bizans vb. Anadolu medeniyetlerinin kültürel öğelerini kaynaştırmıştır. Bu kaynaşmaya İslam dininin etkileri de yansıtılarak yeni bir sentez oluşturulmuştur.

Eski çağlardan beri Türk topluluklarının özelliği olan biçimleri soyutlama ve stilize etme eğilimi İslamiyet'in kabulünden sonra da devam eder. Doğadaki gerçek ölçülerine ve temel çizgilerine sadık kalarak ayrıntıların atılmasıyla oluşturulan motifler kullanılır. Sonsuzluk ve birlik düşüncesinin yorumlandığı geometrik desenlerin yanı sıra kıvrım ve dal üslubu da gelişmiştir. Hayvan figürlerinin stilize edildiği ve bitkisel öğelerden de hatai motiflerin oluşturularak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.6.1. Selçuklu Dönemi

Selçuklular Dönemi'nde İslam ve Hristiyan kültürü ile Doğu ve Batı kültürünün kaynaşması önemlidir. Hükümdarlar, millet ve din farkı gözetmeden sanat ve sanatçıya değer vermiştir. Dönemden günümüze ulaşan örnek sayısı azdır. Marko Polo'nun anılarında ve Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lugâtit Türk adlı eserinde geçen kelimeler bu dönemde kullanılan kumaşlar, işlemeler, işlemelerde kullanılan araç gereç hakkında bilgi vermektedir.

Divanı Lugâtit Türk'te Pamuklu, Keçe, Yün ve İpeğin Varlığını Gösteren Kelimeler

Bamuq	: Pamuk.
Bistek	: Taranmış ve eğilmeye hazır pamuk.
Ciğit	: Pamuk tohumu.
Kebezlik	: Pamuk tarlası (Kebezlig).
Cek	: Arapların burd'une (çizgili kumaş) benzeyen bir pamuklu dokuma. Atkı, şal vb. yapımında kullanılır.
Yatuq	: İki tür iplikten dokunan yünlü bir kumaştır. Arışları [boyuna dokunan İplikler] yün, argacları [enine dokunan iplikler] pamuktur.
Yapaqu	: Kırpık yün yapağı.
Tuf	: Yün ipliklerinin elle dokunmasıyla yapılan kuşak.
Keçe	: Keçe.
Kedukluk	: Yağmurluk yapmak için hazırlanan keçe.
kidiz	
Keduk	: Keçeden yapılmış başlık.
Taxcek	: Bir tür Çin ipeği.
Barçın	: İpek.
Qaçaç	: İpekli, işlemeli bir Çin kumaşı.

Divanı Lugâtit Türk'te İşlemelerde Araç Gereç Olarak Kullanılan Kelimeler

- Yiğne** : İğne.
Yüksük : İğne batmasını önlemek için terzilerin parmak uçlarına taktıkları, pirinçten ya da deriden yapılan, okçuların parmak koruyucularına benzeyen araç.
Qatturdu : Pamuk tohumu.

Divanı Lugâtit Türk'te Dikiş ve İşleme Tekniklerinde Kullanılan Kelimeler

- Sağalduruq** : İpekten dokunmuş bir ip; düşmemesini sağlamak için başlığın kenarlarına dikilir, çenenin altından geçirilerek sıkıca bağlanır.
Yamağ : Yama.
Kupig : Arasına pamuk ya da benzer bir malzeme koyulan iki kal kumaştan dikilen herhangi bir şey.
Kubidi : Kumaşı iki kat yapıp arasına pamuk koyarak dikti.
Kupildi : Kumaş iki kat yapıp arasına pamuk koyularak dikildi.
Tewçidi : Seyrek bir biçimde dikmek.
Bezek : Boyamak ya da süslemek.
Kimsen : Başlıkları süslemek için kullanılan altın varak.
Kimişge : Nakışlı bir Kaşgar keçesi.
Qacac : İpekli, işlemeli bir Çin kumaşı.
Bıçış : Düğünlerde ya da soyluların tertiplemediği şölenlerde konuklara verilen işlemeli ipek kumaş parçası.
Cınaxsı : İşlemeli bir Çin ipeği.
Çigin : Altın işlemeli, süslü bir kumaş dikme üslubu.
Eşguti : İpekli cinsinden süslü ve işlemeli bir Çin kumaşı.
Eşuk : Bey ya da hakan olan kişiye, ona duyulan saygının bir işareti olarak mezarının üzerine örtülmesi için yollanan işlemeli kumaşa verilen ad. Bu kumaşlar daha sonra maddi durumu iyi olmayanlar arasında paylaştırılır.
Kemek : İşlemeli ve çizgili pamuklu bir kumaş; bundan harmaniye dikilir.

Selçuklular Dönemi'nde Türkler tamamen yerleşik düzene geçer. Yerleştikleri topraklara sanat özelliklerini taşıyan Selçuklular, döneminde ipekçilik sanayi hâline gelir. Kalite ve güzelliği ile ön plana çıkan Diba-i Selçuklu adıyla anılan ipekli kumaşlar, ipek ve metal bükümlü ipliklerle dokunmuş brokar kumaş parçaları vardır. Bu parçalar arasında Lyon (Lion) Tekstil Müzesinde bulunan, kitabesinde Alaeddin Keykubat adı geçen kırmızı ipek brokar kumaşa rozet içinde altın renginde dokunmuş sırt sırta duran aslan çiftiyle süslenmiş ve bir kenarına Alaeddin Keykubat'ın adı işlenmiş örnek; bir parçası Sieburg'da (Sibör) Saint Servatius (Sein Sirvatiys) Kilisesinde, bir parçası Berlin Staatliche Museen Preusaischer Kulturbesitz Kungewerbe (Şitatlıh Muzin Pröyzenşakır Kulturbizist Kungvebe) Müzesinde bulunan, alt uçları ejder figürleriyle süslenmiş kalkan biçiminde madalyonlar içinde yer alan çift başlı kartal motifli örnek Marco Polo'nun (Marko Polo) övgü ile söz ettiği atölyelerin varlığını belgelemektedir.

Selçuklu çadırlarında eşsiz bir dokuma ve süsleme sanatı görülür. Bunlarla beraber işleme sanatının da üst düzeye ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Çadırların üzerine, Selçuklulara özgü olan kıvrık dallar arasına simetrik olarak yerleştirilmiş hayvan figürleri yapılandırılmış ya da çadırlar, renkli ipliklerle işlenmiştir.

Ayyûkî'ye ait *Varka vü Gülşâh* adlı Farsça mesnevinin minyatürlerini yapan nakkaş Abdülmü'min el Huyi'nin minyatürlerinde, çadır ve elbiseler işlemlerle bezenmiştir.

2.1.6.2. Anadolu Beylikleri Dönemi

Anadolu Selçukluları hükümdarları Alaeddin Keykubat'ın ölümünden sonra (1307), on dörtten fazla beyliğe bölünmüştür. Haçlı seferleri, Moğol istilası, iç savaşlar nedeniyle döneme ait ürün sayısı oldukça azdır. Araştırmaların sayısının yetersizliği de dönem örneklerinin birbirinden ayrıştırılmasının zorlaştırmıştır. Anadolu halkının hayat tarzı, kültür düzeyi, örf ve âdetleriyle ilgili bilgiye Timur'un envanterleri, Bizans ve İbni Battuta gibi Arap kaynaklarından ulaşılmaktadır. Bunların yanında Beylikler Dönemi'ne ait mezar taşlarında, işleme yapan kadın figürlerinin bulunuşu bu dönemde işlemenin yapıldığının gösterir. Anadolu, Hristiyan ve İslam kültürünün etkisiyle “Asyalı-Türk” özellikleri değişmeye başlar. Osmanlı sanatına geçiş olan bu dönemde, Türkler geleneksel özelliklerini devam ettirerek yeni formda eserler üretmiştir.

İbni Battuta, Aksaray çevresinde koyunyününden dokunan halı ve kilimlerin şehrin adı ile anıldığından; Erzincan'da şehrin adı ile bilinen kumaşlardan; Denizli'de, dünyada eşi ve benzerinin olmadığını belirttiği altın işlemeli pamuklu kumaşlardan bahseder.

Dönemden kalan eserlerde seçilen konular arasında şakayık, zambak, krizantem kıvrık dal ve yaprak gibi somut konular; geometrik birimler; bitkisel zemin üzerine oturturulmuş soyut konular dikkat çeker. Halılarda hayvan figürleri, kalın kufi yazılı bordürlerle çerçevelenmiş geometrik ve bitkisel bezemelerle tasarlanmış zeminler vardır.

SIRA SİZDE

Türk işleme sanatı ürünlerinden örnekler görmek için etnografya müzesine gezi yapınız (Genel ağ üzerinden sanal müze gezisi de yapılabilir-siniz.). Gezide edindiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

2.2. OSMANLI DÖNEMİ VE CUMHURİYET DÖNEMİ İŞLEME SANATININ GELİŞİMİ

Osmanlı Dönemi'nde Türk işleme sanatı özünü koruyarak zirveye ulaşmıştır. Farklı coğrafyaların kültürleri ile etkileşime girip kendi güzellik, tasarım, biçim, süsleme konusu, renk, kompozisyon ve düzenleme anlayışını geliştirmiştir. Bu dönemde, geleneksel Türk el sanatının ayrılmaz bir parçası olan işlemeli türündeki ürünler, sanat eserleri vb. kültür varlıkları sanat ve kültür dünyasına katkı sağlamıştır.

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İşleme Sanatı

Osmanlı'da işlemler, saray ve saray dışı olarak ikiye ayrılır. İşleme; dönemin en iyi ustaları tarafından saray sanatı olarak saray atölyelerinde, halk arasında ise çarşı ve evlerde yapılır. Sarayda ve saray dışında yapılan işlemlerin üstün nitelikte üretildiği görülür. Saray atölyeleri, işlemin merkezi olduğundan İmparatorluk sınırlarındaki her bölgeden ustalar gelip bur atölyelerde görev yapmıştır. Ustalar, dönemin zevk ve anlayışını işlemlere yansıtmıştır. İşleme teknikleri, ürünlerin şekilleri ve süsleme çeşitleri bölgeden bölgeye farklılık göstermesine rağmen her üründe Türk kültürünün klasik çizgileri korunmuştur.

Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan örnekler teknik açıdan çok zengindir. II. Süleyman'ın ve Şehzade Korkut'un aplike ile işlenmiş kaftanı, Şehzade Mehmet'in dival işi teknikleri ile işlenmiş kaftanı ve diğer kaftan örnekleri Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir. Aplike, metal plaka aplike, boncuk işiyle işlenmiş taht örtüleri; yüzeysel pesent, kum iğnesi ile süslenmiş yatak örtüleri; İstanbul Askeri Müzesi, Krakov ve Budapeşte'de yer alan aplike ile süslenmiş çadırlar Klasik Dönem'e ait kesin tarihli örneklerdir. Çin iğnesi, sarma, gölgeli pesentle işlenmiş çocuk kaftanları; dival işi teknikleri ile süslenmiş uniformalar; pul işi, boncuk işi, Çin iğnesi, sarma, zincir işi ile süslenmiş armalı duvar panoları ve çadırlar; sarma ve dival işi teknikleri ile işlenmiş gelin duvakları ve bindallılar paha biçilmez parçalardır. Askeri Müzede yer alan, başta sarma olmak üzere çeşitli iğnelerle süslenmiş sancaklar ve çadırlar ise 19 ve 20. yüzyıl başlarına ait ürünlerdir.

2.2.1.1. Kullanılan Araç Gereç

Osmanlı Dönemi'nde yüzyıllara göre gelişerek artan kumaş, iplik vb. kullanımı görülür. Sıklıkla kullanılanları şunlardır:

- Doğal elyaftan 45-50 cm genişliğinde, elde seyrek ve düzenli dokunmuş ince, bej keten.
- İpek atlas ile üstü ipek havlı, zemini keten çözümlü kadifeler.
- Deri, ipek ve metal ipliklerle dokunmuş brokar, yeşil ve yakut rengi gezi dokumalar.
- Lame kumaş, çuha, Bursa taftası, keçe, pamuklu dokumalar.
- Hereke, Rize, Kastamonu, Afyon, Konya, Bursa, Ödemiş vb. yörelerin el dokumaları.
- Tülbent ya da mermerşahi denen muslinler.
- Derzi iğnesi, çarşaf iğnesi, gergef, tığ, ipek iplik, altın tel, kalın bükümlü kalın ipek iplikler ve ince metal plakalar.

2.2.1.2. İşlemelerde Kullanılan İğne Teknikleri

16 ve 19. yüzyıl Osmanlı işlemelerinde kullanılan iğne teknikleri şunlardır:

- Ajur
- Anavata
- Aplike
- Astragan iğnesi
- Balıksırtı
- Çöp işi
- Etamin iğnesi
- Dival işi (mıhlama)
- Düğüm iğnesi
- Fisto nakışı
- Girit iğnesi
- Goblen iğnesi
- Hasır iğne
- Hesap işi
- İğne ardı
- Kesme ajur
- Kordon tutturma
- Kum iğnesi
- Susma
- Tel kırma
- Yüzeysel pesent
- Pul işi
- Pulat işi
- Zincir iş

Bu iğne teknikleri, ya tek başına kullanılmış ya da birkaç teknik bir arada uygulanmıştır. Teknik seçimi, her yüzyılda farklılık göstermiştir. Türk işlemelerine özel iğneler olan balıksırtı, civankaşı, hesap işi, muşabak, pesentler ve susma sayılarak yapılan ve işlemenin tersi ile yüzünün aynı görüntüyü verdiği iğne grubudur. Sayılarak yapılan ancak dokumanın yüzü ve tersi aynı görüntüyü vermeyen yüzeysel pesent ve tel kırma, işlemelerde oldukça tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra dokumanın yüzeyi kapatılarak yapılan applike, serbest stilde yapılan sarma, kordon tutturma ve dival işi her dönem tercih edilen iğneler arasındadır.

2.2.1.3. İşlemelerde Kompozisyon

İşleme desenlerinde kompozisyon olarak bir veya birden fazla motiften oluşan tasarımlar kullanılır. Tek motif kullanımında resim sanatı ile benzerlikler görülür. Birden fazla motif kullanılarak yapılan tasarımlarda, serpmeye ve bordür biçimleri dikkat çeker. Bir ana motif ya da ana motifle birlikte kullanılan yardımcı motifler vardır. Motif kompozisyonlarının oluşturulması şöyledir:

- Tekrarlanarak düzgün motif
- Atlayarak bağlantı sıralı motif
- Sıraların bir merkezde toplanan motif
- Bir merkezden dağılan motif
- Bir merkez çevresinde dönen motif
- Bir merkeze doğru toplanan motif

Sıralı kompozisyonlarla birlikte asimetric kompozisyon, köşelere diyagonal yerleştirilen “C” kıvrımlı dallar çevresine kümelenen kalın bordürler, köşebentler ve göbek oluşturulup merkeze bir motif konularak bordürlerle çevrelenen tasarımlar vardır.

2.2.2. Yüzyıllara Göre Osmanlı İşlemelerinin Özellikleri

Fatih Sultan Mehmet'in ölümü ile başlayan sultan giysilerini bohçalar içinde saklama geleneğinin 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmesi işlemelerin günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

16. Yüzyıl İşlemeleri

16. yüzyıldan bugüne kalan işlemeli parçalar oldukça azdır. Bugüne kadar gelen işlemeli parçalar: don, bohça, kavuk örtüsü, kaşbastı, kaftan, işlenmiş kaftan yakası, merasim mendili, peşkir, yatak örtüsü, yastık, taht örtüsü, ok ve yay torbaları olarak sıralanabilir. Bir örtüdeki teknik sayısı ikiyi geçmez. En yaygın kullanılan teknik pesenttir.

16. Yüzyılda Kullanılan İğneler

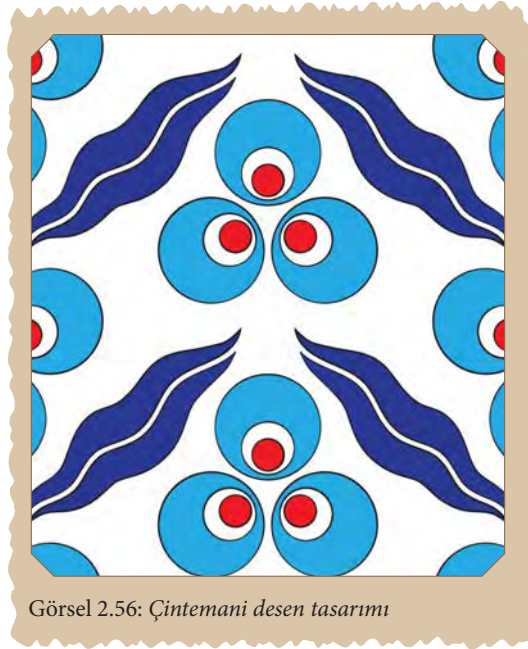
Atma işi, aplike, metal plaka aplike, hesap iğnesi, Slav iğnesi ve yüzeysel pesent bu yüzyılda kullanılan iğne çeşididir.

Konular

Konu seçiminde sanatçıların yaratıcı gücü, dönemin düşünce sistemi ve sosyal hayat etkilidir. Doğa güzellikleri, somut veya soyut formlarla sunulur. 15 ve 16. yüzyıllarda nar çiçeği, lale, karanfil (Görsel 2.55), sümbül, gül, nergis, zambak, enginar, enginar yaprağı, çınar yaprağı gibi bitki motifleri; kuş, geyik, kuzu gibi hayvansal figürler; geometrik biçimler ve harfler kullanılır. Zaman zaman da geometrik formlardan oluşan çintemani (Görsel 2.56), Çin bulutu, bir hayvanın bir uzvu ile kıvrık dal biçiminden oluşan rumi, bir hayvanın derisini anımsatan pars beneği gibi anlam yüklü konular seçilmiştir. Çin bulutu motifinin, Moğol düğümünün bir çeşitlemesi olan güllü ejder formuna dönüştüğü gözlenir.

Görsel 2.55: 16. yy. işleme örneği

Görsel 2.56: Çintemani desen tasarımı

Biçimlendirme

15 ve 16. yüzyılda basit, sade ve sert çizgilerle oluşturulmuş somut biçimlendirmeler görülür. Seçilen renkler, doğaya yaklaşımın ifadesidir.

Renklendirme

Ön plana çıkan renk, “Türk kırmızısı” olarak bilinen kırmızı tonudur. Kırmızı ile birlikte şarap rengi, mavi, krem, sarı ve yeşil tonları kullanıldığı görülür. Ton kullanmadan sert kontrastlardan oluşan yüzeyler ve tek renkle yapılmış büyük lekeler döneme özeldir.

17. Yüzyıl İşlemeleri

Müzelerde 17. yüzyıla ait işlemeli parçalar oldukça çoktur. Bunlar kaftan, merasim mendili, tıraş önlüğü, ok torbası, bohça, kavuk örtüsü, uçkur, çarşaf, ayna örtüsü, peşkir, nihale, seccade, taht örtüsü ve çadır olarak sıralanabilir.

17. Yüzyılda Kullanılan İğneler

Romanya atması, Buhara atması, sarhoş bıçağı, Girit iğnesi, kum iğnesi, dival işi teknikleri, susma, civankaşı ve kesme ajur bu dönem kullanılan iğnedir. 16 ve 17. yüzyılın başlarına ait ürünlerde, bir örtüdeki iğne sayısının ikiyi geçmediğini görülür. 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise iğne sayısında bir artış vardır.

Konular

Küpe çiçeği, ful, bahar dalı, çınar yaprağı, çarkifelek, hurma, selvi ağacı vb. bitkiler somut konulara örnektir. Nar ve nar dalları (Görsel 2.57), çiçek dalları, vazoların içine oturtulmuş selvi ağaçları ve bitkisel motiflerin vazo, çanak, çarık, ibrik gibi objelerle birlikte natürmort olarak kullanıldığı görülür. Çintemani ve rumi gibi motifler, geometrik birimlerle yapılan süslemeler ve yazıyla oluşturulan soyut formlar süregelen ancak güllü ejder formu giderek kaybolmuştur. Padişah ve şehzadelerin tuğrası ve tahta çıkış tuğrası altın tel, kadife veya atlas kumaşlara dival teknikleri ile işlenir. Esnafa ait dükkânlarda da padişah tuğralarının reklam amacı ile kullanıldığı görülür.

Görsel 2.57: 17. yy. işleme örneği

Biçimlendirme

Yeni bir oran ve simetri anlayışının gelişmiştir. Serbest el hareketleriyle “C” ve “S” kıvrımlı çizgiler çevresinde kümelenen bitkilerin, biçim olarak 16. yüzyıl örneklerinden farklı olduğu görülür.

Renklendirme

Tek renkle yapılan renklendirmeler altın ve gümüş ağırlıklıdır. Örneklerde altın ve gümüş renginin siyah kontur çizgisiyle kuvvetlendirildiği görülür. Yüzyılın birinci yarısında domates kırmızısının, mercan rengi ve kahverengiye; çivit mavisinin, açık maviye ya da yeşile dönüştüğü görülür. Yüzyılın ikinci yarısında ise pastel renklerden pembe, mavi, sarı, bej, açık kahverengi ve fıstık yeşili tercih edilmiştir. Bunların yanı sıra yoğun olarak beyaz renk kullanılmıştır.

18. Yüzyıl İşlemeleri

Saray dışında yapılan örneklerin günümüze ulaştığı bu yüzyılda yapılan işlemeli parçalar; bohça, kavuk örtüsü, makrama, uçkur, kare kuşak, çocuk kaftanı, tıraş önlüğü takımları, havlu, seccade, puşide, puşide levhası, nihale, yatak örtüsü, yastık, beşik örtüsü, ayna örtüsü, hayvan koşumları, ok yay torbalan ve çadır olarak sıralanabilir.

18. Yüzyılda Kullanılan İğneler

Çin iğnesi, gölgeli pesent, sarma, suzeni, tel kırma, aplike, kum iğnesi, muşabak, bordür türlerinde susma ve kesme ajur bu yüzyılda kullanılan iğne çeşididir. Yüzyılın sonuna doğru tığ, kordon tuturma ve oyali harçlar da kullanılmıştır.

Konular

Bitkisel motifler (Görsel 2.58); lale, yaban gülü, sümbül, karanfil gibi geleneksel çiçekler; armut, elma vb. meyveler konu edinilmiştir. Bordürlerde üçgen, kare, baklava vb. geometrik şekiller; ayaklı sehpa, tabak, çanak, çadır vb. objeler; kuş, at vb. hayvan figürlerinin varlığı dikkat çeker. Vazoda çiçek, ağaç ve mimari unsurlarla oluşturulmuş manzaralar da yaygınlıkla kullanılan konulardır. Dönemin tipik konusu, III. Ahmet'in çeşmesi, topu, yemiş odası vb. örnekler üzerinde yer alan natürlüklerdir.

Görsel 2.58: 18. yy. işleme örneği

Biçimlendirme

Biçimlendirmede 16. ve 17. yüzyıla benzer özelliklerle birlikte daha natüralist bir tutum gözlenir. Yüzyılın ilk yarısında "C" ve "S" kıvrımlı çizgiler çevresinde daha büyük ünitelere yer verilirken ikinci yarısında yumuşak, uçucu çizgiler ve aşağı doğru kıvrılmış küçük ünitelerle biçimler oluşturulmuştur. Doğayla mimari unsurların bir arada kullanıldığı manzaralarda, ters bir perspektif görülür. Ağaçlar, mimari parçalardan daha büyüktür.

Renklendirme

İki renk grubu vardır. Birinci renk grubunda lekeler görünümünde mavi, pembe, yeşil, beyaz, kahverengi vb. renkler görülür. İkinci grupta krem, açık pembe, pembe, mercan rengi, sarı, acık sarı, turuncu, mavi, koyu mavi, lacivert, yeşil, koyu yeşil, fıstık yeşili, turkuaz, beyaz, altın ve gümüş rengi görülmektedir. İşlemelerdeki renk dağılımında ışık ve gölgeye yer verilmesi ve desenin bir parçasının tek renk, geri kalan kısmının ise tonlamalı işlenmesi dikkat çekicidir.

19. Yüzyıl İşlemeleri

Bu yüzyıla ait birçok örnek Türk ve dünya müzelerine, çeşitli sanat koleksiyonlarına dâhil olmuştur. İşleme örneklerinin parçaları; bindallı entari, bindallı etek, bindallı ceket, üç etek, hırka, yelek, kupon kumaş, uniforma, erkek yeleği, cepken, şalvar, gelin duvağı, kemer, nalın bantı, terlik, ayakkabı yüzü, çanta, portföy, makrama, mendil, çevre, yağlık, peşkir, havlu, uçkur, bohça, kavuk örtüsü, çarşaf, divan örtüsü, yer nihalesi, kahve nihalesi, seccade, koltuk yüzü, duvar panosu, resim çerçevesi, sumak peşkir, masa örtüsü, taht saçağı, mahmil, puşide, puşide levhası, çadır, sayeban olarak sıralanabilir.

19. Yüzyılda Kullanılan İğneler

Örtüde kullanılan iğne sayısının arttığı görülür. Fisto nakışı, pul işi, rokoko, aplike, yama işi ve geçme işi ilgi çekicidir. 19. yüzyılın sonlarına doğru çarşı işlemlerinde makineler devreye girmişti. Makine işlemleri, Kapalı Çarşı esnafının üretimi ile gelişerek İmparatorluğun farklı merkezlerine yayılmıştır. Sayılarak yapılan nakışlarla bezenmiş örtülerde, beşten fazla iğne kullanılmıştır. Sayılmadan yapılan kapatma iğnelerinde de çeşitlemeler, pul ve boncuk işi ilavesi vardır.

Konular

Önceki yüzyıllarda kullanılan bitkisel motiflerin yanında orkide, çan çiçeği, boru çiçeği, leylak, üzüm, çilek, erik, kavun, karpuz, şeftali, kayısı, limon, incir, salkım söğüt, çam vb. bitki motifleri görülür. Bordürler içine yerleştirilmiş ya da buketler biçiminde bağlanıp vazolara yerleştirilmiş çiçekler; tabakta veya sepette duran bıçak saplanmış kavun, karpuz; karışık meyvelerle düzenlenmiş natürmortlar dönemin tipik örnekleridir. Kuş, at, yılan, deve, eşek, tavus kuşu, balık, kelebek vb. hayvan tasvirleri özellikle işlemlerde ilgi çeker. Kule, ev, kuyu, cami, mescit gibi mimari unsurlarla zenginleştirilmiş tasvirler (Görsel 2.59), deniz manzaraları, kayık ve gemilerle yapılmış süslemeler önemlidir.

Görsel 2.59: 19. yy. işleme örneği

Biçimlendirme

Ay yıldız gibi kozmik motifler, geometrik birimler, yazı ile yapılan süslemeler, Latin harflerinden oluşan markalar dikkat çeker.

Renklendirme

Sentetik boyaların geliştirilmesi ile renk zenginliği olmuştur. Mat ve parlak birçok rengi ve bu renklerin tonlarını görmek mümkündür. Önceki yüzyıldan farklı olarak kurmay rengi, mor ve eflatun vardır. Bu grupta mor-turuncu, yeşil-çingene pembesi renklerle yapılan süslemeler dikkat çekicidir.

20. Yüzyıl İşlemeleri

Bu dönemde işlemler; ev, çarşı, saray, askeri birlik, okul, ıslahhane (hapishane), tekke vb. merkezlerde yapılır. Fotoğrafın yaygınlaşması ile kartpostallara konu olan işlemler, dönemin banknot ve pullarında yer alarak ulusal ve uluslararası platformlarda sergilenme şansı bulur. Yapılan işlemeli ürünler; beşik örtüsü, divan örtüsü, yastık, kavuk örtüsü, bohça, nihale gibi ev tekstillerinin yanı sıra şalvar, yelek, cepken, hırka, bindallı, uçkur, çevre, başörtüsü gibi giysi ve giysi aksesuarları olarak sıralanabilir. Sancak ve savaş sahnelerini yansıtan işlemler ile mesleki eğitim veren kız okullarında yapılmış haritalar ve manzara konulu işlemler de bulunmaktadır.

20. Yüzyılda Kullanılan İğneler

Sarma, sarhoş bacağı, kordon tutturma, ajur, dival işi, pul işi, muşabak ve boncuk işi olarak sıralanabilir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'na giren makina işlemlerinin 20. yüzyıl başlarında el işlemlerinin yerini aldığı gözlenir. Dival işi, zincir işi, beyaz iş, sarma, delik işi, anavata ve astragan iğnesi birleşimleriyle yapılmış pek çok örnek vardır.

Konular

Mimoza, gül, mine, leylak, krizantem, kasımpatı, karanfil, lale, sümbül, boru çiçeği, elma, armut, üzüm, karpuz, çilek, söğüt, selvi, vb. unsurlar manzara biçimleri içinde yer almıştır. Gemili deniz manzaralarının ve kır sahnelerinin yaygınlaştığı görülür. Kümbet, cami, ev gibi mimari öğeler dağ, dere, tepe gibi doğa öğeleri ile beraber kullanılmıştır. Kuş, deve, köpek, at, horoz, balık gibi hayvan figürlerinin bulunduğu resimli süslemeler, arma ve sikkeler görülür.

Biçimlendirme

Soyut ve somut biçimlendirmeler yapılır. Somut biçimlendirmede doğadan seçilen konularda stilizasyon ön planda tutulurken figürlü süslemelerde şematize tasarımlar tercih edilir.

Renklendirme

Tek renkli uygulamalarda altın ve gümüş renginin yanı sıra beyaz renk kullanılmıştır. Çok renkli işlemlerde renk sayısı artmıştır. Mor, turuncu, kırmızı, pembe, yavruağzı, acı sarı gibi canlı sıcak renkler karşısında yaprak yeşili, mavi gibi canlı soğuk renkler görülmektedir. Bazı işlemlerde de pembe, mavi, sarı ve yeşilin daha pastel tonlarıyla (Görsel 2.60) yumuşak renklendirmeler yapılmıştır.

Kompozisyon

Bu dönemdeki işlemlerde kompozisyon düzeni; düzgün, atlayarak ve bağlantılı tekrarlarla hazırlanmış ve uygulanmıştır. Kompozisyon düzeninde, işlenecek parçanın kullanım alanı ve biçimi göz önünde bulundurulur. Motifler tekli olarak serpme şeklindedir.

Görsel 2.60: 20. yy. işleme örneği

2.2.3. Cumhuriyet Dönemi İşleme Sanatı

İşlemecilik her dönem amatör ve profesyonel olarak devam etmektedir. Hobi amaçlı olarak amatörler, profesyonel olarak ustalar, kültürel mirası yaşatmak için de sanatçılar tarafından yapılmaktadır.

Atatürk, Türk kültürünün ve sanatının korunup yükselmesi için öncülük etmiştir. Her fırsatta sanatın ve sanatçının, toplumun yaşamında ve gelişmesinde çok önemli rolü olduğunu dile getirmiştir. “Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur.” diyen Atatürk, sanata ve sanatçıya bakış açısını açıkça belirtmiştir. Bu doğrultuda enstitü, sanat enstitüleri ve meslek liseleri, sanat orta okulları, örgün ve yaygın eğitim kurumları açılmış ve işlemecilik bu kurumların nakış bölümlerinde yaşatılmaya çalışılmıştır.

İşlemeciliği üretim aracı olarak kullanıp meslek edinenler evde, atölyelerde veya bakanlıklara bağlı yaygın ve örgün öğretim programları kapsamında faaliyetlere devam ederken özel ve kamu kuruluşları tarafından da destek görmektedir. El işlemeciliği; olgunlaşma enstitülerinde eğitim gören öğrenci, kursiyer ve usta öğreticiler tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ürünlerin satışından elde edilen döner sermaye payları ile ekonomik kazanç ta sağlanmaktadır.

Günümüzde el işlemleri (Görsel 2.61), teknolojinin gelişmesiyle yerini seri üretim yapan bilgisayarlı nakış makinelerine bırakmıştır (Görsel 2.62). Kullanılan çeşitli ev tekstili ürünlerinde, özgün işlemlerin özelliklerini taşıyan izler mevcuttur. Geçmişte işlenmiş örnekler; işleme tekniği, renklendirme, biçim, motif ve kompozisyon açısından modernize edilerek kullanılmaktadır.

Görsel 2.61: Cumhuriyet Dönemi el işleme örneği

Görsel 2.62: Cumhuriyet Dönemi makine işleme örneği

ETKİNLİK KUTUSU

“Geleneksel Türk İşleme Sanatları” konulu sergi hazırlayınız. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Öğretmeninizle etkinlik tarihini belirleyiniz.
2. Geleneksel Türk işleme sanatı uygulanmış ürün örnekleri toplayınız.
3. Ürün örneklerini, aile büyüklerinizin çeyiz sandığından ya da çevrenizden yararlanarak toparlayabilirsiniz.
4. Topladığınız ürünleri sınıfta bir araya getiriniz.
5. Sergi hazırlığı için arkadaşlarınız arasında görev dağılımı yapınız.
6. Sınıf ortamınızı sergi etkinliğine uygun düzenleyiniz.
7. Etkinliği tamamlayınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgi doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

1. () El işlemlerinin kumaşı sentetik dokumalardır.
2. () Türk süsleme sanatında doğadan stilize edilen motifler kullanılır.
3. () Japon işlemleri Roma işleme sanatından etkilenmiştir.
4. () 17. yüzyılda tek renkle yapılan renklendirmeler altın ve gümüş ağırlıklıdır.
5. () 18. yüzyılda işlemlerde tek renk grubu vardır.
6. () 19. yüzyılda yapılan işlemlerde makineler kullanılmaya başlamıştır.
7. () El işlemeciliği olgunlaşma enstitülerinde yaşatılmaya çalışılmaktadır.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun sözcükleri yazınız.

8. İplik kullanarak çeşitli iğneler ve uygulama teknikleriyle yüzeyler üzerine yapılan bezemelere denir.
9. Dival işlerinin alt dolgularını kesicileri hazırlar.
10. Su motifleri dikey, yatay ve işlenir.
11. Göktürk kemer süslemelerinde genellikle geometrik şekiller ve motifler kullanılır.
12. Osmanlı döneminde işleme ve süsleme teknikleri açısından ürünlerde Türk kültürünün çizgileri korunmuştur.
13. 15 ve 16. yüzyıl işlemlerinde biçimlendirmeler görülür.
14. "C" ve "S" kıvrımlı çizgiler çevresinde kümelenen bitki kompozisyonları yüzyılın özelliğidir.

C. Aşağıdaki soruları okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

15. Aşağıdakilerden hangisi işlemeli kadın giyimine ait eşyalardan biridir?
A) Abâ B) Cübbe C) Hilat D) Kavuk E) Makreme
16. Aşağıdakilerden hangisi motiflerde kullanılan esas renklerden değildir?
A) Beyaz B) Kırmızı C) Mavi D) Mor E) Turuncu
17. Aşağıdakilerden hangisi Türk işi iğnelerindendir?
A) Ajur B) Antep işi C) Beyaz iş D) Civan Kaşı E) Kasnak işi
18. Aşağıdakilerden hangisi hesap işi iğnelerinden değildir?
A) Balık Kılıcı B) Düz iğne C) Susma D) Mürver iğne E) Verev iğne
19. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı döneminde ürün işlemede kullanılan kumaş çeşitlerinden değildir?
A) Astar B) Bej keten C) El dokumaları D) İpek E) Kadife
20. Aşağıdakilerden hangisi 19. yüzyılda kullanılmayan bir motiftir?
A) Çintemani B) Geometrik motifler C) Kozmik motifler
D) Markalar E) Yazı ile yapılan süslemeler

3.

Öğrenme Birimi

KONULAR

3.1. ANADOLU'DA TÜRK EL
SANATLARI

3.2. ANADOLU'DA TÜRK
SÜSLEME SANATLARI

NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- Geçmişten bu güne kadar gelen el sanatlarını
- Bugüne ulaşan el sanatlarının üretim ve kullanım alanlarını
- Geçmişten bu güne gelen süsleme sanatlarını
- Süsleme sanatlarının Türk kültürüne kattığı değeri

GELENEKSEL TÜRK SÜSLEME SANATLARI

HAZIRLIK

1. Geleneksel el sanatlarının toplumun kültürünü nesilden nesile aktarmadaki rolü hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. Bir sanat eserinin sizde uyandırdığı duygular nelerdir?

3.1. ANADOLU'DA TÜRK EL SANATLARI

Bir toplumun tutum ve değerlerine özgü kültür inşa etmesi sonucu oluşan fikir ve sanat ürünlerine **el sanatları** denir. Genellikle kırsal kesimlerde el sanatları ile yapılan üretim, boş zamanlardaki işgücünün değerlendirilmesinin yanı sıra pek çok insan için geçim kaynağıdır. Böylece ekonomiye de katkı sağlanmış olur. **El sanatları**; Türk halkının üstün zevkini, zekâsını, yaratıcılığını, duygularını, yaşadığı hayatın izlerini aktarmasını sağlayan önemli bir iletişim aracıdır. Örneğin kadınlar geleneklerden ötürü söyleyemediği duygularını, el işlemleri ve oyalarda kullandığı renk ve motiflerde ifade etmiştir. Bunu yaparken büyük bir zevk ve incelikte hünelerlerini sergilemiştir.

Üretimde kullanılan araç gerecin kolay bulunabilmesi, iletişim ve kültür aktarımına aracılık etmesi el sanatları ürünlerinin Türk kültürünün önemli belgeleri arasına girmesine neden olmuştur. El sanatları ve zanaatlar, maddi kültür birikiminin büyük bir kısmını kapsar. Gündelik hayatın sürdürülebilmesi için gereken bilgi ve tecrübenin estetik formlarda nesilden nesle yeni bir sentez içinde aktarımı, el sanatları yoluyla gerçekleşir. Bugüne kadar gelen eserler, geçmişin önemli taneleri olarak üretildiği dönemin anlaşılmasına yardım eder.

El Sanatlarının Tarihi Gelişimi

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmesi ile yerleşik düzene geçme süreci başlamıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda bulunan el sanatı ürünleri (Görsel 3.1), yapıldıkları dönemin yaşam tarzına ve gelişmişlik düzeyine ait bilgi verir. Türkler, kendi kültürel öğeleriyle Anadolu'da kendilerinden önce yaşayan medeniyetlerin izlerini harmanlayarak özgün eserler ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte Türkler; Anadolu Beylikler Dönemi, Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Dönemi'nin her evresinde oluşturduğu kültür birikimini zengin bir aktarımla bugüne taşımayı başarmıştır. Sanata verilen bu değer sayesinde, dünyada ilk yerleşik hayatın tespit edildiği Çatalhöyük'ten başlayan tarihi süreçte, aynı bölgede var olan tüm medeniyetlerin izini taşıyan el sanatı eserler bugüne ulaşabilmiştir.

Görsel 3.1: Arkeolojik kazılarda yerleşik yaşama ait bulunan ilk el sanatı ürünleri

Halı, kilim, çorap, örgü, işleme, oya ve benzerlerinde kullanılan motiflere verilen isimlerin pek çoğu geçmiş dönemlere ışık tutar. Bu eserlerde Türk İslam kültürünün toplum yaşamına etkisini tespit etmek mümkündür.

Selçuklu Dönemi'nde Konya merkezinden başlayan mimari, halı, kilim, seramik, çanak çömlek, çini, ahşap, kumaş, keçe dokumacılığı, kitap işçiliği gibi hayatın parçası olan her tür el sanatına ve zanaatına nem verilmiş ve değerli ürünler yapılmıştır. Osmanlı Dönemi'nin sonunda ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bazı sanat dallarının durakladığı bazılarının da pek çok nedenle yok olduğu görülür.

Atatürk, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte devrimleri hazırlarken özellikle Cumhuriyet kavramına bağlı manevi değerleri, kültürü ve sanatı koruyup yükseltecek bir zemin üzerine oturtmaya özen göstermiştir. Yeni oluşturulacak kurumların Batı'daki örnekleri incelenmiş mevcut kurumlara Cumhuriyetçilik niteliklerinin kazandırılmasına yönelik reformlar yapmaya çalışılmıştır. Atatürk, sanat ve sanatçının toplumun ilerlemesinde ne derece önemli ve gerekli olduğunu her vesile ile dile getirmiştir.

Atatürk'e göre sanatçı, toplumu eğiten ve toplumun yaratıcı yeteneğini yükseltendir. Bu anlayışa dayalı olarak aşamalı bir süreçte eğitim kurumları içinde sanatla ilgili bölümler açılır. 1882 tarihinde resim, heykel, mimarlık ve hakkâklık olmak üzere dört dalda öğretim yapılması için erkek öğrencilerin olduğu Mekteb-i Sanâyi-i Nefise-i Şâhâne okulu açılmıştır. 1914'te kız öğrencilerin için İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi şubesi açıldı. 1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra karma eğitime geçilince kadın ve erkek şubeleri birleştirildi. 1928'de Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin adı Güzel Sanatlar Akademisi'ne dönüştürüldü. 1982'de İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi üniversiteye dönüşerek Mimar Sinan Üniversitesi adını aldı.

Mimar Sinan Üniversitesi; mimarlık, dekoratif sanatlar, iç mimarlık, seramik, grafik sanatları, tekstil vb. alanlarda eğitim vermiş ve bu sanat alanlarının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Kadın el sanatlarının yaygınlaşmasında ve yaşatılmasında önemli rolü olan kurumlardan biri de 1934 yılında açılan Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'dur. Kız Teknik ve Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüklerine bağlı olarak açılan enstitü; sanat enstitüleri, meslek liseleri, örgün ve yaygın eğitim kurumları ile Türk el sanatlarının gelişmesine katkısı büyüktür. 1932 yılında Atatürk tarafından kurulan halkevlerinde yerli ve yabancı uzmanların verdiği eğitim sayesinde müzik, resim, heykel, tiyatro ve el sanatları kolları gelişmiştir. El sanatları, maddi ve manevi açıdan eğitime katkı sağlaması özelliği ile her dönemde ilgi görmüştür. Türk el sanatları, örgün ve yaygın eğitim kurumlarının, resmi ve özel kuruluşların ve ilgili kişilerin desteğiyle bugüne kadar gelmiştir.

Türk El Sanatının Çeşitleri

1. Örgü işleri (oya, dantel, çorap)
2. Maden sanatı (kuyumculuk, altın gümüş işleri, bakırcılık, demircilik)
3. Bıçakçılık
4. Ham maddesi ağaç olan el sanatları (ahşap işleri, sepetçilik, kaşıkcılık, müzik aletleri, bastonculuk, semercilik)
5. Ham maddesi taş olan el sanatları (mermer, Oltu, lüle)
6. Seramik sanatı
7. Deri sanatı
8. Oyuncak bebek
9. Tekstil ve dokuma sanatı (kumaş, halı, kilim, cicim, zili, sumak, keçe)
10. İşleme sanatı

3.1.1. Örgü İşleri

Kadınların başta gelen el işlerinden biri, geleneksel el sanatları içinde yer alan örgü işidir. Günlük işlerden boş kalan zamanlar, bu sanatla değerlendirilir. Bireysel olarak yapılabildiği gibi toplu bir hâlde ve eğlenceli bir hava içinde de örgü işi yapılabilir. Yaratıcı bir rekabetle üretilen her yeni modelle örgü işi varlığını sürdürmüştür. Bu el sanatı, bu işin ustaları sayesinde nesilden nesile aktarılmaya devam etmektedir.

Örgünün Tanımı ve Çeşitleri

Çeşitli cinsten ince veya kalın bükümlü ipliklerin sıra sıra birbiri üstüne ilmiklenmesi ile meydana gelen işlere **örgü** adı verilir. Örgüler, ince ve kalın örgü olmak üzere iki şekilde yapılır. İnce örgüler; ipek, pamuklu iplik, pul ve boncuk kullanarak iğne, tığ, firkete, mekik vb. araçla yapılır (Görsel 3.2). Kalın örgüler, orlon ve yün kullanarak tığ ve şiş ile yapılır (Görsel 3.3). Genel olarak bütün örgü çeşitleri, yapıldığı aracın adını alır: iğne, mekik, şiş, tığ örgüleri vb. Bunların bir kısmı süs eşyası olarak kullanılır, bir kısmı da giyim vb. birçok ihtiyacı karşılamak için üretilir.

Görsel 3.2: Pamuklu iple yapılan ince örgü (dantel)

Görsel 3.3: Orlon iple yapılan kalın örgü

Görsel 3.4: Bağlama yöntemi ile yapılmış Kastamonu yöresine ait düğümlü dantel

Araç kullanmadan bağlama yöntemiyle yapılan örgüler de vardır. Özellikle Kastamonu yöresinde çarşaf kenarlarını süslemek için bağlama tekniği ile yapılan danteller, bugün dahi önemi ni korur (Görsel 3.4).

Bazı örgü araçları ile hem ince hem kalın örgü yapılabilir. Bu, malzemenin büküm derecesine ve aracın ölçüsüne göre değişir. Kullanılan araç gereç farklı özellikte olsa da örgü çeşitleri teknik bakımından aynı özelliği taşır.

Teknik bakımdan örgüler, düğümlü ve düğümsüz örgü olarak iki sınıfa ayrılır. Düğümlü örgülerin sökülmesi mümkün değildir. Düğümsüz örgülerde ise parçanın bir ucundan iplik çekildiği takdirde örgü sökülebilir.

Örgülerin, kafesli ve sık örgü olarak iki çeşidi vardır. Kafesli örgülerin bir yüzünden bakıldığı zaman arka taraf görünür. Sık örgüler de ise bu mümkün değildir. Her iki çeşit örgünün de yapılabilmesi için çeşitli teknikler ve ajurlar uygulanır. Bu örgüler çeşitli nesnelere benzetilerek pirinç, kafes, yaprak, badem, hasır örgüleri vb. isimler almıştır.

3.1.1.1. İnce Örgüler

İnce bükümlü iplerle örülen oya ve dantellerdir. İnce örgüyle çeşitli eşyalar süslenebilir. **Oya**, ince bir dantel olarak tarif edilir. Örgü çeşitleri arasında dantele benzetilmesi yüzünden yapılan bu tarif, oyayı anlatmak için yeterli değildir. Her ikisi de süsleme amaçlı kullanılmasına rağmen nitelik bakımından farklılık gösterir.

Danteller, şerit şeklinde ya da kumaş hâlinde geniş yapılmış düz bir yüzeye sahiptir. Buna karşılık oyalar, düz yüzeyli olanlarıyla ve üç boyutlu yapılmış şekilleriyle dantelden ayrılır. Danteller, eşyalara dikilerek kullanılır ama oyaların birçoğu başlı başına bir süs olarak kullanılabilir. Oya, örgü bakımından dantele; motifleri bakımından yapma çiçek sanatına benzer. Bu nedenle oya ve dantel, yapım tekniği olarak aynı olsa da birbirinden farklı iki örgü biçimidir (Görsel 3.5).

Görsel 3.5: Dantel ve çiçek sanatı örneği

Oyalar, geçmişi eskilere dayanan sanat dallarından biridir. Örtülerde, giyime ait eşyalarda, baş ve göğüs süslerinde değerli bir malzeme olarak kullanılmıştır. Bölgeden bölgeye göre değişen, giyim ve süslenme tarzına göre farklı özellikler taşıyan bir el sanatıdır. Kastamonu, Konya, Elâzığ, Bursa, Gaziantep ve İzmir'de görülen bölgesel özellikler diğer illerden daha belirli bir hâlde ortaya çıkar. Malzemelerinin hazırlanmasındaki eski usuller zamanla unutulmuş olsa da oya sanatı devam etmektedir.

Oyalar, yapımında kullanılan araç gerece ve işleme tekniklerine göre iğne, tığ, mekik, firkete, koza, yün, mum, boncuk ve dokuma oyaları olmak üzere dokuz grupta toplanır. Bugün oyalarda ve dantellerde kullanılan doğal malzemelerin yerini, piyasadan kolaylıkla temin edilen sentetik malzemeler almıştır. Kullanılan gereçler değişmiş olsa da bu teknikler temelde kullanılmaktadır. Özellikle tığ, iğne, mekik ve firkete oyası sıklıkla uygulanan tekniktir.

Oya ve Dantelde Motif

Motif, her şeyi süslemeye yarayan çeşitli nitelikte şekillerin adıdır. Bir eşyanın üstü, renkli veya renksiz motiflerle süslenebilir ya da sadece motifler kullanılarak süs yapılabilir. Halı veya kumaş, düz olarak dokunabildiği gibi çeşitli renkte ipliklerle çeşitli motifler oluşturularak da dokunabilir. Başörtüsünün veya havlunun kenarları, işlenerek süslenebilir. Oyalar da bu amaçla yapılan süsleme unsurlarıdır. Bazıları bir başörtüsünün kenarını bazıları bürümcük bir gömleğin yaka kenarını süsleyerek eşyanın değerine değer katar. Oyalar çoğunlukla şeritler hâlinde yapılır ancak broş, kolye, taç olarak tek de üretilir (Görsel 3.6).

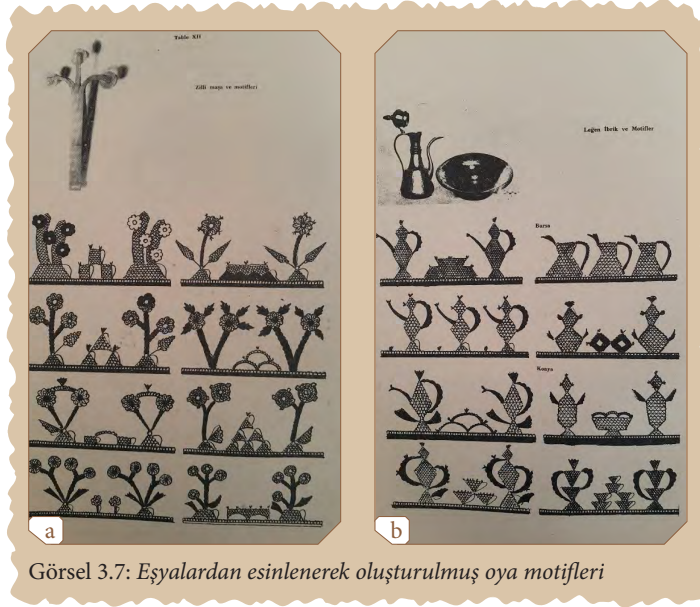

Görsel 3.6: İğne ve tığ oyası ile kolye ve taç örnekleri

Motif için faydalanılan kaynaklar şunlardır:

- Bitkiler (Yapraklar, çiçekler, ağaçlar, meyveler, sebzeler vb.)
- Manzaralar (Dağlar tepeler, kayalar vb.)
- Hayvanlar (Kelebek, kuş, arı, tavşan, kirpi vb.)
- Geometrik şekiller ve geometrik şekilleri andıran biçimler [Köprü, kubbe, pencere, çeşitli parmaklıklar, ibrik, maşa vb (Görsel 3.7)]
- Semboller [Şekillerin isimleriyle benzerlikleri yoktur ancak kadınların iç dünyalarındaki duygularının dışa yansımalarıdır (Elti eltiye küstü, kol kola kızlar, halay oyunu vb.)].

Geometrik şekiller, bir çiçek veya yaprak tek başına bir motif sayılır. Motiflerin bir araya getirilerek bir yeri süsleyecek şekilde düzenlenmesine **kompozisyon** denir. Süslenecek eşyanın özelliğine göre kompozisyon düzenlenir.

Görsel 3.7: Eşyalardan esinlenerek oluşturulmuş oya motifleri

3.1.1.2. Kalın Örgüler

Kalın örgüler; kazak, süveter, atkı vb. giyim eşyasıdır. Yapımında kalın ip, şiş veya tığ kullanılır. El sanatları içinde en çok rastlanılan kalın örgü işlerinden biri çoraptır.

Çorap

Pek çok eşya gibi çorap da Anadolu kadınının ürettiği değerli ürünlerdendir. Anadolu'da MÖ 5. yüzyılda Altay Pazırık Kurganı'nda bulunan keçe çoraplar, Türklerde çorap geleneğinin çok eskilere dayandığını gösterir.

Geçmişten bugüne çok az çorap örneği ulaşabilmiştir. Bu nedenle eldeki örnekler, desen ve motif özeliği bakımından önemlidir. Çoğunlukla kadın işi olarak bilinen bu sanatın, bazı bölgelerde erkekler tarafından da uyguladığı görülür ancak bugün çok az insan bu geleneği sürdürmektedir.

Ev kadınlarının ve çeyizlerinin vazgeçilmez bir parçası olan örgü, önemini yitirmemiş ancak çoraptan ziyade patik (Ayak bileklerine kadar olan çorap.) şeklinde örülür olmuştur (Görsel 3.8). Geçmişte

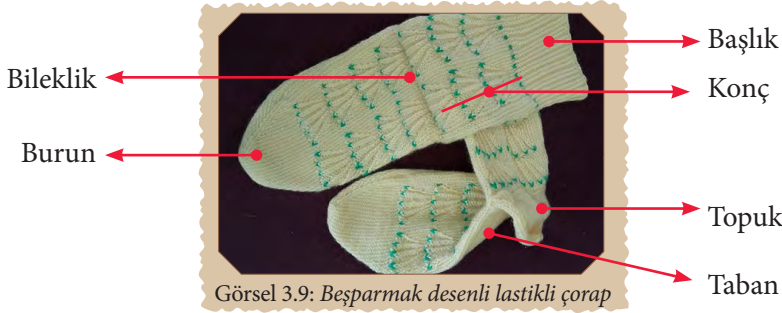

Görsel 3.8: Patik

yün, tiftik, pamuk, kıl veya ipek iplikten tek şiş veya beş şişle örülürken bugün çeşitli renkte orlon ipliklerle üretilmektedir. En ince örgüler, tiftik yünüyle örülür. Anadolu çorapları renk, motif ve malzeme bakımından her bölgede kendine göre ayrı bir karakter gösterir. Yapılan araştırmalar sonucunda bölgelere göre kullanılan örgü ipliği çeşitleri şunlardır:

- Kuzey illerinde pamuk
- Orta Anadolu'da koyun ve tiftik yünü
- Doğu ve Güney illerinde yün
- Batı illerinde pamuk
- Marmara Bölgesi'nde pamuk ve keten

Anadolu çorapları, renkli ve renksiz olarak iki türdür. İlki ayak bileklerini kapatacak uzunluktadır. Diğer türü ise diz altına kadar olacak şekilde örülür. Şehirde kısa, renksiz ve lastikli çoraplar tercih edilirken köy çorapları çoğunlukla lastiksizdir. Lastiksiz örülen çorapların püsküllü bağı vardır ve çoğunlukla kadınlar tarafından giyilir. Uzun çorapları erkekler giyer ve bunlar tozluk işini de görür. Uzun köy çorapları, kısa olanlar kadar süslü değildir. El örgüsü çorap; burun, taban, topuk, bileklik, konç ve başlık bölümlerinden oluşur (Görsel 3.9).

Görsel 3.9: Beşparmak desenli lastikli çorap

Çoraplarda Motif

Anadolu çorapları; dokunmasında kullanılan malzeme, motif, renk ve bunların ifade ettiği anlam bakımından önemlidir. Örülen her motifin bir ayrı anlamı vardır. Giyilen çorabın motiflerinden kişinin medeni durumu, toplumdaki statüsünü anlamak mümkündür. Renkli ve süslü motiflerle örülmüş çoraplar erkekler tarafından da giyilir.

Köy çorapları, üzerine örülen motiflere göre ad almıştır. Şehir çorapları ise örgü, desen ve motiflerine göre ad almıştır. Her bölgenin böylece ün almış çorapları vardır. Başlıca tespit edilenleri şunlardır:

Ankara: Kadın sırrı, saat kordonu, şıpka boğazı, sıçan yolu olarak adlandırılır. Renksizdir ve tiftik yünüyle örülür.

Konya: Teley, bahçeli, toplu, yar, büğrek, yeşil kuşak, gelin yanağı, pıtrak, dört göz olarak adlandırılır. Renklidir ve malzemesi yündür.

Bursa: Pazarcık ve yürük olarak adlandırılır. Pazarcık, pamukla; yürük, yünle örülür.

Malatya: Maden, kara kazan olarak adlandırılır. Renklidir ve malzemesi yündür.

Gaziantep: Kuşlu olarak adlandırılır. Pamukla örülür.

İsparta: Gül bahçesi olarak adlandırılır. Renklidir ve malzemesi yündür.

İsimleri sıralanan çoraplardan başka daha birçok çeşitte olanı vardır. Anadolu'nun en zengin içerikli çorap örnekleri Erzurum ve Sivas çorabıdır. Nitelikleri, devirleri, manaları ve isimleriyle sanat ve medeniyet dünyasını temsil eder. Motiflerindeki özelliklere başka süsleme sanatında rastlanmaz. Desenlerde rastlanan sanatsal zevk, Türk kadınının el sanatlarında gösterdiği kabiliyetin göstergesidir.

3.1.2. Maden Sanatı

Ham maddesi metal olan geleneksel sanatları kullanılan madene, kullanım alanına ve tekniklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Anadolu'da, Tunç çağında bakıra kalay katılarak tunç elde edildikten sonra bakır, altın, gümüş gibi madenler de dövme ve dökme tekniğiyle işlenmiştir. Roma ve Bizans dönemlerinde, Anadolu'nun gelişmiş maden sanatı atölyelerinin bulunduğu bilinmektedir.

Büyük Selçuklular ile birlikte İslam maden sanatında önemli gelişme görülür. Selçuklular, sanatın birçok dalında olduğu gibi maden sanatının gelişiminde de önemli rol oynamıştır. Bu dönemlerde gelişmiş maden sanatı atölyelerinin bulunduğu iller Konya, Mardin, Hasankeyf, Diyarbakır, Cizre, Siirt, Harput, Erzincan, Erzurum'dur.

Osmanlı zamanında, Balkanlarda maden sanatının doruk noktasında olduğu bugüne ulaşan eserlerden bilinmektedir. Gaziantep, Kahramanmaraş, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Tokat, Malatya, Elazığ, Erzurum, Trabzon, Giresun, Ordu, Sivas, Tokat, Kayseri, Çankırı, Çorum, Amasya, Kastamonu, Konya, Burdur, Denizli, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Bursa, İstanbul ve Edirne Osmanlı Dönemi'nden bu yana maden sanatının merkezi olan illerdir. Maden işçiliğinde dövme, telkari, kazıma (kalemkar), çekici işi (Görsel 3.11), kakma, küftgani, savatlama, ajur kesme gibi teknikler bir sanat hâlini almıştır ve değerli işler yapılmıştır. Bu sanat dalında hem insanın estetik duygularına cevap veren hem de günlük hayatta gerekli olan birçok dekoratif eşya yapılmıştır (Görsel 3.12 ve 3.13).

Görsel 3.11: Çekici işi ile metal işleme

Görsel 3.12: Dekoratif eşyalar

Görsel 3.13: Pirinç madeninden yapılmış alemler

3.1.2.1. Demircilik

Türkler, eski çağlardan bu yana demiri en iyi işleyen millet olarak bilinir. Türk destanlarında demircilere sıkça yer verilmesi, demircilerin kutsallığına inanılması bugün bile pek çok yerde yeni ölmüş birinin üzerine bıçak, makas gibi demirden eşyalar konulması, pek çok belde ve köy isminin demirciler vb. adlarla anılması demirin ve demirciliğin Türk kültüründeki önemini anlatır.

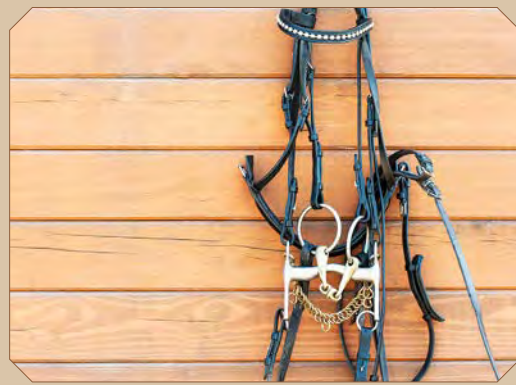
Kancalar, zincirler, tarım araçları vb. metal yapılı eşya ile demir vb. maden parçalarını el ve iş tezgâhları yardımı ile bükerek, döverek veya kalıpla biçimlendirilerek işleme işine **demircilik**; bu işi yapan kişiye **demirci** denir. Yüzyıllardır sürdürülen sıcak demircilik zanaatı, makineleşmenin başlaması ile yok olmaya yüz tutmuştur. Bu zanaata yıllarını veren büyük ustaların bazıları mesleğini sürdürse de birçoğu dükkânını kapatmıştır. Balta, kazma, orak, saban, çapa, kürek, keser, nal, nal mihni, koşumlar, kilit, tabanca, tüfek ve bunların aksamı ile tamiri, kaşağı, anahtar, kapı tokmağı, mutfak araçları, mimaride kullanılan araçlar, müzik aletleri gibi ürünler bu sanatla yapılır (Görsel 3.14, 3.15, 3.16 ve 3.17). Tamircilik, inşaat demirciliği son dönemde ihtiyaçtan ortaya çıkmış meslektir. Traktör, otomobil ve motorlu taşıt parçalarının tamiri, inşaat demirleri, kapı ve pencere demirlerinin kaynak işleri bu alanın işidir.

Görsel 3.14: Tarım aletleri

Görsel 3.15: Nal

Görsel 3.16: Hayvan koşumu

Görsel 3.17: Kapı tokmağı

3.1.2.2. Kuyumculuk Altın - Gümüş İşleri

Kuyumculuk, değerli değersiz, metal ve metal olmayan ham maddeleri işlemek suretiyle sanat eseri yapmaya yönelik faaliyetlerin tümüne denir. Selçuklu Dönemi'ne ait araştırmalarda birkaç küçük mücevher parçası dışında altın ve gümüşe rastlanmamıştır. Parçaların çoğu, bir çelik örnek dışında, tunç ve pirinçtendir. Bu metal örnekler, dökme ya da dövme tekniğiyle yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise sanatı asıl yönetenlerin saray teşkilatı olduğu görülür. "Ehli Hiref" olarak adlandırılan bu teşkilatta, bölükler hâlinde faaliyet gösterilen sanatların yanı sıra kuyumcu ustaları da vardır. Kuyumculuk, padişahlar tarafından sevilmiş ve desteklenmiş bir sanat dalıdır. Hatta Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman şehzadelikleri döneminde Trabzon'da kuyumculuk öğrenmiştir. İslam geleneğinde değerli taş ve madenlerin kullanılması yasaklanmamış ancak bunların kullanımında aşırıya kaçılmaması konusunda uyarılar yapılmıştır. Özellikle gün-

lük kullanımda altın sofra takımları yerine gümüş ve tombak olanları tercih edilmiştir. Takılarda altın kullanımına ise her zaman hoşgörüyü bakılmıştır. Osmanlı'da mücevher kullanımı, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra artmıştır. Osmanlı saray takıları arasında sorguç, hotoz, zülüflük, saç bağı, gerdanlık, iğne, çelenk, küpe, bilezik, yüzük, mühür, zehgir, halhal, pazubend, düğme, kemer, zincir, saat, köstek, kemer ve kemer tokası sayılabilir. Bu teşkilat mensuplarının ürettiği modeller saraydan dışarı çıkıp ülke içine yayılarak Osmanlı sanatının bütünlüğünü sağlamıştır.

Kullanılan Malzemeler

Testere kolu, testere kılı, pirinç ve gümüş plaka, kaynak, şalemo, amyant, boraks, ege çeşitleri, malafa, hadde, heşte, freze motoru, cila motoru gibi tüketim malzemesi, sabit malzeme ve demirbaşlar.

Maden İşçiliğinde Kullanılan Teknikler

Dövme, telkari (Görsel 3.18), kazıma (kalemkar), çekiç işi, kakma, küftgani, savatlama ve ajur kesmedir.

Görsel 3.18: Telkari tekniği ile işlenmiş gümüş kemer

3.1.2.3. Bakırcılık

Anadolu'da bakırcılığın gelişiminin ve bakır cevheri yataklarının işletilmesinin eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Anadolu sanatında önemli bir yeri olan bakır, süslemeye de çok elverişli bir madendir. Kap kakak (Görsel 3.19), takı, miğfer yapımında ve kapı süslemelerinde yapı unsuru olarak kullanılmıştır. En çok kullanılan maden, bakırdır. Bakır kap yapım teknikleri dövme, dökme, sıvama (tornada çekme), preste basma olmak üzere dört çeşittir.

Görsel 3.19: Bakır mutfak eşyaları

3.1.3. Bıçakçılık

Anadolu'da tarih öncesi dönemlerden beri kullanıldığı bilinmektedir. Bir sap ve keskin bir ağızdan oluşan bıçağın biçimsel olarak geçirdiği değişimlere ilişkin yeterli bilgi yoktur. Bıçaklar biçimlerine göre pala, hançer, gaddare, saldıma vb. isimler alır. Sapı abanoz, fildişi, gümüş, altın kaplama olan bıçakların elması, mercan, yakut, zümrüt vb. taşlarla süslü olanları saray için yapılmıştır. 19. yüzyıl ortalarından itibaren el işçiliğinin yerini makinelerin almasıyla bıçak yapımcılığı gelişmiştir. Bugün paslanmaz çelikten yapılan sabit saplı sofralık bıçakları ile açılır kapanır cep çakıları görülmektedir. Anadolu'nun bazı yörelerinde sap kısımları çeşitli işlemlerle süslü el işi bıçak yapımı sürmektedir (Görsel 20).

Görsel 3.20: İşlemelerle süslü bıçak

3.1.4. Ham Maddesi Ağaç Olan İşler

Geçmişten bu yana süregelen kültür mirası içinde ağaç işçiliğinin önemi büyüktür. Türkler, İslamiyet'ten önce Orta Asya'da ağacı kutsal saymış ve bunu sanat yapıtlarında kullanmıştır. Türk mimarisinde de önemli bir yeri olan ağaç işçiliğine ait örneklerin çoğu, zamanın tahribine uğramıştır. Özellikle Selçuklu Dönemi'nde gelişen ağaç işçiliği daha çok mihrap, cami kapısı, dolap kapakları vb. mimari unsurlarda görülür. Bu eserler, üstün işçiliği ile dikkat çekmektedir.

3.1.4.1. Ahşap Sanatı

Pek çok kültürde çağlar boyunca sanatsal akımlarla şekillenen, gündelik kullanım eşyasından işlevsel yapılara kadar her alanda görülen bir sanat dalıdır. Geleneksel Türk sanatları açısından Orta Asya'daki Türklerle başlar ve Selçuklular, Anadolu Beylikleri, Osmanlı İmparatorluğu dönemlerindeki sanat anlayışları doğrultusunda gelişir. Ahşap örnekler arasında dinî ve sivil mimaride kullanılan çok farklı yapı ve dekorasyon malzemeleri bulunur. Bunların en önemlileri minber, kürsü, rahle (Görsel 3.21), Kur'an-ı Kerim muhafazası, korkuluk, pencere ve kapı kanadı, saçak, tavan kirişi (Görsel 3.22), sütun, sütun başlığı, tavan göbeği, çerçeve, kavukluk, lambalık, paravan, sehpa, masa, sandalye, kutu, çekmece vb.dir. Ahşap işlerinde işleme kolaylığı bakımından en çok kullanılan ağaçlar abanoz, meşe, ceviz, elma, armut, şimşir, sedir, ıhlamur ve güldür.

Görsel 3.21: Rahle

Görsel 3.22: Tavan kirişi

Ahşap İşlerinde Motif

Ahşap sanatı örneklerinde kullanılan desenler ve motifler büyük zenginliğe sahiptir. Türklerin Anadolu'ya getirdikleri teknik ve üslup, yerli bezeme kaynaklarıyla kaynaşarak yeni bir sentez oluşturmuştur. Ahşap bezemelerde bitkisel ve geometrik motif, yazı (hat), az da olsa figür tasviri kullanılmıştır. Osmanlı'da ağaç işi sanatkârlarına **neccar** denir.

Ahşap İşlerinde Kullanılan Teknikler

Osmanlı dünyasında “naht” olarak anılan ahşap oyma, en sık kullanılan tekniktir. Ahşabın üzerine çizilen desen aralarındaki bölümlerin özel kesici aletler yardımıyla kesilip oyulması şeklinde uygulanır. Alçak kabartma, yüksek kabartma, derin oyma, eğri (mâil) kesim, şebekeli oyma, kafes oyma, dekupe gibi türleri vardır. Aynı yüzeyde farklı oyma tekniklerinin bir arada kullanılmasıyla ahşap bezemede uygulanan yöntemlerden biri de **kakma yöntemidir** (Görsel 3.23). “Tarsi” olarak da adlandırılan bu teknikte, ahşabın üzerine çizilen desene göre açılan yuvalara, desene uygun hazırlanıp kesilen sedef, fildişi, kemik, bağa (kaplumbağa kabuğu), abanoz, altın ve gümüş teller gömülür veya yapıştırılır. 12. yüzyılda Mısır, Halep ve Anadolu'da görülen künde-kârî tekniğiye küçük ölçüde geometrik parçaların, yapıştırma veya çakma işlemi olmaksızın yalnızca yivler yardımıyla birbirine geçirilmesidir. Bir çatma tekniği olan künde-kârîde çokgen, baklava ve yıldız formunda olan içi arabesk rölyefli ahşap parçalar ve bunları birbirine bağlayan oluklu ahşap kirişler iç içe geçerek bağlanır. Bu parçaları birbirine tutturmak için çivi veya tutkal kullanılmaz.

Ahşap üzerine boyama yapılması camilerin konsol, kiriş ve sütunları ile evlerdeki tavan göbeklerinde sıklıkla görülür. Mavi, sarı, kırmızı gibi renkler ve çoğunlukla bitkisel motifler kullanılır. Ayrıca ahşap bezeme teknikleri arasında yakma tekniği de sayılmalıdır (Görsel 3.24). Ahşap yüzeyin yakılmasıyla koyu renkli alanlar elde edilmesi veya ısıtılmış demir kalemle desenlerin üzerinden gidilmesi şeklinde uygulanır.

Kaşıkçılık

Önceleri topraktan yapılan kaşıklar daha sonra tahtadan ve madenden yapılmaya başlanmıştır. Tahta kaşıklar şimşir, ardıç, gürgen, meşe, armut, karaağaç gibi ağaçlardan; metal kaşıklar demir, bakır, pirinç, gümüş ve altından yapılır. Anadolu'da kaşıkları ile ünlü merkezler arasında Konya, Akseki, Kaş, Gediz, Geyve, Taraklı, Bolu, Kastamonu, Bergama, Bursa, Eskişehir, Anamur ve Silifke sayılabilir.

Kaşıkçılık, Anadolu'nun bazı yörelerinde özellikle Konya'da Selçuklular zamanından bu yana sürdürülen el sanatlarındandır. Anadolu'nun birçok bölgesinde tahta kaşık yapımı devam etmektedir. Yemek kaşıklarının yanında süs ve oyun kaşıkları da yapılmaktadır. Zımpara ile temizlenen kaşıkların üzerine basılan çeşitli resimler, bezemeler ve yazılar, boyanarak işlenir (Görsel 3.25).

Görsel 3.23: Kakma tekniği ile süslenmiş dolap kapısı

Görsel 3.24: Yakma ve boyama tekniği ile süslenmiş ahşap kutu

Görsel 3.25: Kaşık örnekleri

Müzik Aletleri Yapımı

Ağaç işçiliğinin uygulama alanlarından biri olan bu sanatın tarihi eskilere dayanır. Müzik aletleri (Görsel 3.26) ağaç, bitki, hayvan bağırsağı, kıl, kemik ve boynuzdan yararlanılarak yapılmaktadır.

Görsel 3.26: Müzik aletleri

Semercilik

Anadolu insanının eski mesleklerindendir. Motorlu araçların çıkması, hayvanların yük veya binek olarak kullanılmaması semerciliği bitme noktasına getirmiştir. Semercilik de tıpkı tarakçılık, kaşıkçılık gibi unutulmaya yüz tutmuş ve çirak yetiştirilemeyen meslek hâlini almıştır.

Semer; beygir, katır, eşek gibi yük hayvanlarının sırtına vurulan, ana yapının üzerine ağaç iskelet geçirilerek üretilen, genellikle yük taşımak bazen de üzerine oturmak amaçlı kullanılan bir araçtır. Semercilikte keçe, deri, ot, çivi, çınar veya meşe ağacı kerestesi, telis, çivi, raptiye vb. malzemeler; çuvaldız, çeşitli iğneler, biz, bıçkı bıçağı, makas, pense, el demiri, ot demiri vb. araçlar kullanılır. İç telisin biçilip dikilmesiyle semer yapımına başlanır. Sonra telisin içine ot (berdi) yerleştirilir. Bu işlem sonunda ortaya çıkan semerin iç kısmına **kürtün** adı verilir. Suda ıslatılıp yumuşatılan deri, kürtün üzerine dikilir. Hazırlanan ağaç aksam da derinin üzerine yerleştirilir. Son olarak keçe, semerin alt kısmına dikilir ve süsleme işlemi yapılır. Ağaç aksamın hazırlanmasında geçirme tekniği kullanılır. Parçalar, deri kolonlar ve çivilerle birbirine tutturulur (Görsel 3.27).

Görsel 3.27: Semer

Hasır Örucülüğü ve Sepetçilik

Mevsimine göre toplanan bitkiler, özelliklerine göre budama ve soyma işlemine tabi tutulur. Mart ayında toplanan yeşil kabuklu söğüt (aksöğüt) dalları, soyma aleti sıyrığa ile soyulur ve kurutulur. Söğüt dalları boyanmaz ancak her malzemenin kendine has bir rengi olduğu için süslemeler, bitkilerin doğal rengi kullanılarak sağlanır. Sepet örme işlemi için söğütün kuru dalları, önce su dolu bir kaba batırılır. Sonra ıslak bir bez ile sarılır. Böylelikle dallar yumuşayarak örgü için esnek bir hâle gelir. Sepetin büyüklüğüne göre dallar belirlenir ve bıçak yardımıyla gereken yerler budanır. Her dal önce bıçakla çentilir, sonra yargıç ile üçe ayrılır. Sepet örme, taban yapımıyla başlar. Taban yapmak için dallardan bir tanesinin ortası açılır. Ona taban ortası hazırlanır. Taban örmek için iki kısa sap kullanılır. Biri alttan, biri üstten gider. Önce üç sıra dörtlü dalların örülmesiyle elde edilen kare taban ortası, iki sıra ikili dalların örülmesiyle daireye çevrilir. Daha sonra tekli olarak her dal, alttan ve üstten giden saplar ile örülerek daire şeklindeki taban genişletilir. Örme işlemi bir süre yapıldıktan sonra tabana yerleştirilen dallar açılır. Temelde dört direk üzerinde başlanır. Bunun üzerine yerleşen ince dalların açılmasıyla yuvarlak bir taban elde edilir. Taban bittikten sonra on altılık dikeçler (direkler) yerleştirilir ve taban altının fazlalığı kesilir. Yine alttan ve üstten yürütülen iki sap ile sepetin gövdesi örülür. Gövde örülürken süsleme amaçlı kara söğüt dalları da kullanılır ve böylelikle sepetin gövdesinde bir şerit elde edilir. Sonrasında ağız kapama yapılır. On altı dikeç, örgüyle birlikte daraltılarak sepetin iç kısmına doğru bağlanır. Sepetin sapını yapmak için tek dal üzerine yerleştirilen üç dal ikiye katlanır. Elde edilen altı sap sarılır ve sapta kullanılan dallar bağlanarak ürün oluşturulur. Hasır örgü tekniğiyle çanta, kutu gibi farklı tasarımlı eşyalar üretilir (Görsel 3.28 ve 3.29).

Görsel 3.28: Hasır örgü sepet çanta

Görsel 3.29: Hasır örgü dekoratif kutu

Baston (Asa) Yapımı

Bastonculuk bugüne Zonguldak, Gaziantep, Bursa, İstanbul Beykoz, Ordu illerinde ve Bitlisin Ahlat ilçesinde hâlen devam eden baston yapımcılığı ile ulaşmıştır. Yüzyıllar boyunca kullanılan baston ve asa yapımı, Türklerde 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. İşçiliğin yanı sıra ham maddesine göre de değer kazanan baston sap, gövde uç olmak üzere üç kısımdan oluşur.

- **Sap**

Yapımında ceviz, dış budak, gürgen, mağun, çimşir, kayın, dut gibi sert ağaçlar; gümüş, altın, sedef, bazen prinç vb. metaller; manda boynuzu vb. kemik saplar kullanılır. Saplar; ortapetik, yuvarlak çengel, yuvarlak topuz ve ustanın becerisine dayanan çeşitli hayvan kafası figürü ile donatılır.

- **Gövde**

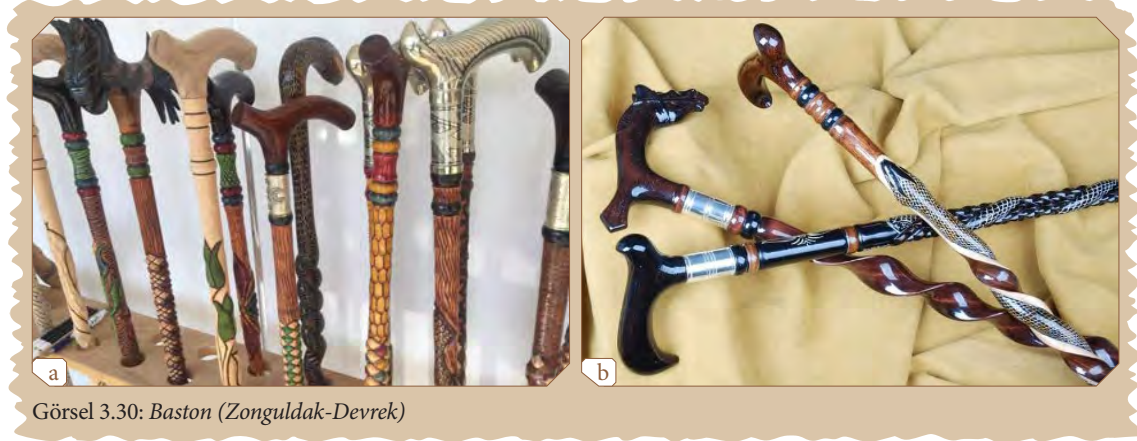
Bastonun ham maddesi, kızılcık ağacıdır. Bu ağaç, zengin çeşitte oyma ve bezeme sanatı yapılmasını sağlayan işlenebilir sağlam bir ağaçtır. Bunun yanı sıra ak gürgen, kara elma, kara söğüt, gül, kamış vb. ağaçlardan da baston yapılmaktadır.

Gövde süslemesi; oyma tekniği (baklavalı, çoban çentiği, burmalı, yılanlı, çeşitli geometrik şekille), ve kakma tekniği (motif ve çiçek desenleri, tel ve sedef kakma) ile yapılır.

- **Uç (Yere Basan Korumalık)**

Genelde manda boynuzundan yapılır. Ama son yıllarda teknoloji ürünü olan ve kullanılması rahat “pyamit” isimli sert plastik, bastonlara uç olarak takılmaktadır.

Kültürel bir geçmişi olan baston ince bir işçilikle yapılagelmiş ve önemli bir aksesuar olarak kültür mozaigindeki yerini almıştır (Görsel 3.30).

Görsel 3.30: Baston (Zonguldak-Devrek)

3.1.5. Seramik Sanatı

Bugüne ulaşan eserler, Türklerin Orta Asya'dan bu yana çini ve seramik sanatını bildiklerini göstermektedir. Ham maddesi toprak olan seramik sanatında ürün yapımı (Örneğin çanak çömlek yapıp pişirmek.) ve sağlam bir ürün ortaya koymak ustalık ister. Ilgın ve Beyşehir ilçelerindeki seramik yapmaya uygun toprakla pek çok bölgedeki imalathanelerde üretim yapılmıştır.

Çanak çömlek ve testi için uygun killi toprak su ile karıştırılarak özlü çamur hâline getirilir. Bunun için yere çamur çukurları açılır. Bu çukurların iç kısmı tuğla ile çevrilir. Bunun nedeni hazırlanan çamurun içine taş, çakıl veya yabancı cisim düşmesini önlemektir. Toprağın üzeri su ile doldurularak bir gün bekletilir. Suyun, toprağın tamamına işlemesi sağlanır. Bu süreçte çamur mayalanmış olur. Ustalar, çamur çukurundan alınan ve ayakla ezilerek belli kıvama gelen çamurlara tezgâhta (önceleri elle, sonraları ayakla, bugün ise elektrikle çalışan çarklarda) biçim verir. Hazırlanan kaplar belli bir sürede kurutulur ve fırında pişirilir.

Selçuklu Dönemi'ne ait eserlerde uygulanan teknikler tek renk sırlı, sırsız, sıraltı, sırüstü (lüster), barbutin ve akıtmadır. Testi veya vazo üzerine, toprak boyalarla çizgisel bezemeler ve stilize desenler yapılmıştır.

Sırlama Tekniği

Sır, kabı süslemek veya kabın suyu geçirmemesi amacıyla yapılır. Hazırlanan sır içinde kil, kurşun, kireç, boraks vb. maddeler bulunur. Toz hâline getirilen maddeler suyla karıştırılarak bir eriyik

hazırlanır. Daldırma, püskürtme ve fırçalama gibi teknikler kullanılarak sırlama yapılabilir. 800 derece fırında pişirilerek kullanıma hazır hâle gelir. Sırlama yapılan kabın yüzeyi şeffaf bir tabaka ile kaplanmış olduğundan parlak ve güzel bir görünümündedir. Osmanlı Dönemi'ndeki seramiklerin büyük bir çoğunluğu, kullanım amacına göre şekil almıştır. Çoğunlukla kâse, tabak, sürahi, vazo gibi seramik formların olduğu görülür (Görsel 3.31).

Görsel 3.31: Sırlama tekniği ile yapılmış seramik eşya

Seramik Sanatında Motif

Stilize çiçek motifleri, 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı süsleme sanatında kullanılan bezeme motiflerdendir (Görsel 3.32). Bazı hâllerde yarı stilize olarak çizilmiş olsa da kökeni belli olacak tarzdadır. Özellikle 16. yüzyıl ortalarında süsleme alanında kendini göstermiş ve Türk süslemesinin ana temasını oluşturmuştur. Bu üslubun ana öğeleri başta lale olmak üzere karanfil, gül, nergis, sümbül, çiçek açmış bahar ağaçları ve servidir (Görsel 3.33). Hatai, çini desenlerinde kullanılan önemli bir motif çeşididir (Görsel 3.34).

Görsel 3.32: Topkapı Sarayı duvar seramik süslemesi

Görsel 3.33: Lale motifli seramik pano

Görsel 3.34: Hatai motifi ile çini süsleme

3.1.6. Ham Maddesi Taş Olan El Sanatları

Taş, mimarlık ve sanat tarihinin en soylu malzemesi kabul edilir. Türk sanatında geniş bir alanı içine alan dekoratif taş işçiliği, başlangıcından bu yana devirlerin üslubuna uygun olarak bazı değişimler göstermiş olsa da ustalıkta yüksek kalitesini her zaman korumuştur. Taş, mimarinin yapım aşamasında (iç ve dış dekorasyonunda) ana malzemedir (Görsel 3.35). Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden bugüne ulaşmış eserlerde, en güzel örnekleri görmek mümkündür (Görsel 3.36).

Cami ve medrese gibi yapıların avlusu, ana kapıları, sütun başlıkları, minare şerefeleri, mihrap, minber, çeşme, sebil ve şadırvan, anıtsal taç kapılar, şehir ve saray duvarları taş işçiliği örneğidir.

Görsel 3.35: Mimaride dış dekorasyon (Dolmabahçe Sarayı)

Görsel 3.36: Mimaride dış dekorasyon (Karatay Medresesi)

Taş İşçiliğinde Motif

Geometrik örgüler, geçmeler, bitkisel bezemeler, alçak yüksek kabartma hayvan figürleri ve palmetler en çok rastlanan bezemelerdir (Görsel 3.37 ve 3.38). Duvarlar, mimaride kullanılan tuğlalarla değişik şekillerde süslenerek işlenmiştir. Bu süslemeler, açık ve koyu renkli tuğlaların geometrik şekillerde yerleştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Cami, türbe, kale gibi yapıtların dış duvar örgülerinde taş işçiliğinin güzel örnekleri görülür. Taş işçiliğinin mimari dışında en çok kullanım alanı mezar taşlarıdır. Mezar taşlarında kullanılan desen öğeleri bitkisel, geometrik motifler ve yazı figürleridir. Hayvansal figür azdır, insan figürüne ise Selçuklu Dönemi eserlerinde rastlanır.

Görsel 3.37: Geometrik örgü (Yakutiye Medresesi)

Görsel 3.38: Mermer taş üzerine kabartma ve oymalar (Topkapı Sarayı)

Taş İşlemeciliğinde Kullanılan Teknikler

Taş işçiliğinde oyma, kabartma, kazıma (profito) vb. teknikler uygulanır. Teknolojinin gelişmesiyle taş ve mermerin ocaktan çıkarılması, bloklar hâlinde kesilmesi ve taşınması kolaylaşmıştır. Değişik tornalar kullanılarak mermerden vazolar, kalemlikler, insan ve hayvan figürleri yapılır. Taş yontuculuğunda çeşme, mihrap, minber, taş kapı gibi mimari öğeler mermerden yapılır. Taş ustaları mermeri elektrikli aletlerle biçimlendirir. Bununla birlikte geleneksel tarzda çalışan ustalar taş işlemede çekiç, elmas uçlu keski, madırğa, aspiral ve değişik murçlar kullanır. Bu aletlerle çeşmeler, süslemeli kapılar, eski yapıların restorasyonu vb. çalışmalar yapılır. Ham maddesi taş olan el sanatı ürünlerinin yapımında kullanılan taşlar, kullanım alanlarına ve yapım tekniklerine göre sınıflandırılır.

• Mermer İşçiliği

Mermer; kireçtaşı, dolomit gibi kayaların belirli sıcaklık ve basınç altında başkalaşıma uğraması sonucu oluşan taştır. Ana kütleden sarmal tellerle kesilerek ayrılan kısım, genellikle basınçlı havayla çalışan delici matkapla parçalanır. Makineli keskiyle veya elmas diskli testereyle ocaktan çıkarıldığı yönde kesilen mermer levhalar, işlenecek yere göre biçimlendirilir. Sünger taşı

ve zımpara tozu çamuruyla yumuşatılarak kalay pasta emdirilmiş kumaş tamponlarla cilalanır. Mermer, çeşitli sanat dallarında kullanılır.

- **Süs Taşları İşçiliği**

Takı, tespih, ağızlık, pipo, baston vb. eşyaların yapımında kullanılan taşlardır.

- **Lüle Taşı İşçiliği**

Bugün Eskişehir'de tütün çubuğu, pipo, nargile uçlarının yapımında kullanılan lüle taşıyla eskiden kap kakak, kutu, fincan ve heykel yapıldığı bilinmektedir.

- **Oltu Taşı İşçiliği**

Oltu taşı; siyah, koyu kahve, sarı, nadiren de yeşilimsi gri renktedir. Bu maden, esasında bir karbon bileşenidir. Kolay işlenebilme özelliğinden dolayı takı ve ziynet eşyası yapımında kullanılır. Oltu taşı, topraktan çıktığında yumuşaktır; hava ile temas edince sertleşir. İşlenmesi kolaydır. İşlendikçe sertleşir ve kullandıkça parlar. Orta Çağ'da tespih, kutsal emanet sandıkları ve heykelcilik yapımında kullanılmıştır. 19. yüzyılda ise mücevher yapımında kullanılmaya başlar. Erzurum'un Oltu ilçesinde üç yüzü aşkın ocaktan çıkarılan ve yörede Erzurum kehribarı olarak adlandırılan oltu taşından sigaralık ve tespih yapılmaktadır. Bunun yanı sıra altın ve gümüş kullanarak takı (kolye, broş, küpe, yüzük, bilezik vb.) yapılır.

DÜŞÜNDÜNÜZ MÜ?

Bir taş üzerine yapılan bir işlemde oluşan hatanın telafisi yoktur. Hatanın düzeltilebilmesi için bütün yüzeyin silinmesi ve yeniden işlenmesi gerekir. Eserde görünenin sadece yazı, motif, figür değil büyük bir emeğin ürünü olduğunu düşündünüz mü?

3.1.7. Deri İşlemciliği

İşlenmiş derinin günlük yaşamın birçok alanında kullanılması hayvanların evcilleştirilmesiyle başlamıştır. Dericilik, hayvan besleyip yetiştiren kavimlerin ikinci mesleğidir. Orta Asya Türk topluluklarında doğa koşulları ve yaşayış biçimi, derinin günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmasını gerektirir. Türk topluluklarında deri süslemeciliği, ata verilen önemle ortaya çıkar. Orta Asya boylarındaki savaşırlardan, yapılan tüm seferlere kadar Türkler, atlarının kuşanmasına önem vermiştir. Bu nedenle özellikle Osmanlı zamanında dericilik, ileri düzeye ulaşmıştır.

Orta Asya'da deri pantolon, çizme ve kürk en yaygın giyim şeklidir. Koşum takımları (Görsel 3.39), deri tulumlar, su mataraları, yemek tabaklarının mahfazaları deridendir. Eğer, başlık, at takımları ve araba koşumları deri, kösele ve meşinden işlenmiştir.

Dericilik alanında en parlak dönem, Selçuklular zamanında Anadolu'da kurulmuş ilk sanat kurumu olan Ahilik içinde gelişmiştir.

Görsel 3.39: At koşum takımları

İstanbul ve Ankara müzelerinde bulunan savaş elbiseleri, deri hurçlar, çok sayıda kitap ciltleri dericilik sanatının ne derece önemli olduğunu gösterir (Görsel 3.40) Hayvan derileri, Osmanlı Dönemi'nde çeşitli merkezlerde organize bir biçimde çalışan tabakhanelerde en iyi şekilde değerlendirilmiştir. Böylece ülke içinde ayakkabı, saraciye vb. ihtiyaçlar karşılanırken sürekli seferde olan ordunun koşum, eğer, çizme, ayakkabı gibi gereksinimleri de aksamadan sağlanmıştır.

Deri; giyim kuşam ve aksesuarların yanı sıra askeri alanda, ev eşyalarında, haritalarda, cilt yapımında, gölge oyununun tasvirlerinde, valiz ve sandık gibi (Görsel 3.41) eşyaların yapımında aranan bir malzeme olmuştur. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde İstanbul, Konya, Trabzon, Edirne, Urfa, Bağdat ve Mısır'da değişik derilerin imal edildiği ve bunların renk, kalite ve süsleme açısından üstün özellikte olduğu belirtilir. Bugün, özellikle Osmanlı Dönemine ait kültür ve sanat değeri taşıyan, ince işçilik ve güzel süslemeleri ile dikkati çeken eserlerden bazıları yurt içi ve yurt dışındaki müzelerde sergilenmektedir.

Görsel 3.40: Kitap ciltleme

Görsel 3.41: Valiz ve sandık

SIRA SİZDE

Sanat değeri taşıyan el sanatları ürünlerinden oluşan bir sunum hazırlayarak sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.1.8. Oyuncak Bebek

Türk kültüründe oyuncak bebek, çeşitli inançlara dayalı olarak farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

- **Doğum Olayında**
Anadolu'nun bazı yörelerinde, çocuk sahibi olmak isteyen kadının bezden yapılmış bir bebeği sargı ile göbeğinin üzerine bağlayarak çocuk yapabilme gücünü kazanacağına inanılmıştır.
- **Yağmur Duasında**
Uzun zaman yağmur yağmayan bölgelerde, yağmur yağması için yapılan törenlerde yapma bebeklerin kullanıldığı görülür.
- **Düğün Törenlerinde**
Gelin arabasının ön kısmına çiçek ve kurdelelerle yapılan süslemeler arasına yapma bebek konur.
- **Kar Eğlencesinde**

Kışın sert geçtiği, özellikle kar yağışının çok olduğu bölgelerde “kardan adam” şeklinde görülür (Görsel 3.42).

Görsel 3.42: Kardan adam

Görsel 3.43: Kukla

• Seyir Eğlencesinde

Türklerin en eski seyirlik oyunlarından olan ve yapma bebeklerin bir türü sayılabilecek örnek de kukladır. Genellikle cansız figürlerin insan eliyle hareket ettirilerek oynatılması sanatı olan **kukla** çeşitli kültürlerde olduğu gibi Türk kültüründe de çok yaygındır (Görsel 3.43).

Görsel 3.44: Korkuluk

• Tarladaki Mahsulü Korumada

Türkiye'nin çeşitli yörelerinde, yaz aylarında olgunlaşan tarım ürünlerini zararlı kuşlardan korumak için tarla ve bahçelere korkuluk konur (Görsel 3.44).

Anadolu'da oyuncak bebekleri hem çocuklar hem de büyükler eldeki materyallerle yapabilirler. Yapılışlarına göre bebek çeşitleri şunlardır:

• Çorap Bebek

Yapılması en kolay bebek çeşididir. Materyal olarak eskimiş çorap, artık yün, orlon ip, dikiş malzemesi ve içini dolduracak dolgu malzemesi kullanılır. Bebeğin gövde ve bacak kısmı doldurulup bağlanır, üzerine giysi dikilir ya da gövde kısımları doldurulmayıp el kuklası şeklinde kullanılır (Görsel 3.45 ve 3.46).

Görsel 3.45: El kuklası

Görsel 3.46: Çorap bebek

Görsel 3.47: Çöp bebek

• Çöp Bebek

İnce uzun bir çubuk ya da tahta parçası üzerine çalışılan bu bebeklerin gövde kısmı köpük, sünger, kumaş parçaları vb. maddelerle doldurulur. Kol ve bacakların yapımında buğday, çavdar sapları veya doğal rafya gibi bitkisel materyaller kullanılır. Bebeğin yüzü içi pamukla doldurulan bezle kaplanır veya tahta boncuk kullanılır. Yüz hatları, renkli gazlı kalemle yapılır. Çöp bebeğin giysileri isteğe göre hazırlanır (Görsel 3.47).

Görsel 3.48: Kâğıt bebek

• Kâğıt Bebek

Renkli kâğıtlardan insan figürü kesilir ve bu kâğıtlar bebek formunda yapıştırılır (Görsel 3.48).

- **Mısır Koçanı ve Püskülünden Yapılan Bebek**

Kurutulmuş mısır kabukları, yumuşayınca kadar suyun içinde bekletilir. Mısır yaprakları, “T” şeklinde bağlanan iskeletin tellerine kat kat bağlanır (Görsel 3.49).

Görsel 3.49: Mısır koçanından bebek

- **Taş Bebek**

Çeşitli büyüklükteki taşların, bir iskelet meydana getirecek şekilde seramik hamuru ile birleştirilmesinden oluşur. Bu teknikle yapıp yöresel giysilerle süslenen bebeklerin turizm sektöründe önemli bir yeri vardır (Görsel 3.50).

Görsel 3.50: Taş bebek

- **Kitre Bebek**

Yabani bir dikenin öz suyu olan kitre ve pamuk kullanılarak yapılan bebektir. Vücudu belli ölçülerde hazırlanan tel iskelet ve doldurulmuş vücut parçalarından oluşur. Yüz, el, ayak bölümleri kitre yardımı ile pamukla çalışılır. Sonrasında bezden kıyafetler dikilip istenen şekilde süslenebilir. Kitre bebek giysileri genellikle yöreseldir. Bu nedenle figürler, bölge insanından esinlenerek hazırlanır (Görsel 3.51).

Görsel 3.51: Folklorik giysiler içinde kitre bebek

- **Yün ve Orlon İpliklerinden Yapılan Bebek**

Ana iskeleti teldendir. Telin üzeri, yün veya orlon iplikle sarılır. Figüratif olarak çalışılan bu bebeklerin kıyafeti kumaş, davul derisi, mısır kapçığı, rafya, boncuk, kâğıt vb. gereçle yapılır. Bebeğin başında boncuk, bez ya da köpük kullanılır. Bebeğin yüzü, renkli keçeli kalemlerle süslenir. Bugün ise kalın iplerle örgü teknikleriyle örülerek içi doldurulur ve üzerine çeşitli kumaştan elbiseler dikilir. Yüz hatları, nakış teknikleri ile işlenerek yapılır. Kadınlar, bu teknikle ördükleri bebekleri satışa sunarak aile ekonomisine katkı sağlamaktadır (Görsel 3.52).

Görsel 3.52: Yün ve orlon ipliklerle yapılan bebek

- **Bez Bebek**

Anadolu'da, kadınların artık kumaş ve yörede yetişen bitkisel ürünlerle çocuklarına bebek yapma geleneği az da olsa devam etmektedir. Farklı bölgelerde yaşayan Türk topluluklarının kültürel özelliklerini yansıtan oyuncak bebekler, orijinal olma özelliğini kaybetmemiştir. Teknolojinin gelişmesi ile hem yerli hem de yabancı firmaların piyasaya sürdüğü oyuncak bebekler, reklam ve tanıtımlarla el yapımı üretimlerin yerini kısmen almış olsa da geleneksel oyuncak bez bebekler varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Görsel 3.53).

Görsel 3.53: Çeşitli artık kumaşlardan yapılmış bebekler

Görsel 3.54: Tel bebek

- **Tel Bebek**

Ana malzemesi teldir ve vücut iskeleti yapımında kullanılır (Görsel 3.54).

- **Kaşık ve Kepçeden Bebek**

İnce uzun bir çubuğun ortasına bağlanan bir kepeç veya kaşık ile yapılır.

- **Kilden ve Hamurdan Bebek**

Bebekler kilden, çamurdan veya iki ölçü un, bir ölçü beyaz tutkal karışımından hazırlanan hamur ile yapılır.

- **Süpürge Bebek**

Uzun bir çubuk üzerine bağlanan süpürge, artık kumaş parçalarıyla sarılır. Boncuk, pul, kumaş gibi hazır gereçlerle yüzü süslenir. Saçları yün veya mısır püskülünden yapılarak bebek formu kazandırılır.

- **Karışık Malzemelerle Yapılan Bebek**

Kuru bitkiler, kibrit çöpleri, boş makara, kuru kozalak, çam yaprağı, yumurta kabuğu, hayvan derileri, süpürge otu, çatal ağaç, yün, çalı çırpı, tel, artık bezler, kuru yemiş kabukları, hamur, kâğıt, keçe, ağaç parçaları vb. malzemelerle yapılır (Görsel 3.55, 3.56 ve 3.57).

Görsel 3.55: Kâğıt, tel, artık bez, keçe parçalarından bebek

Görsel 3.56: Kuruyemiş kabuğu ve ağaç parçalarından bebek

Görsel 3.57: Keçeden ve artık iplerden yapılmış semazen bebek

ETKİNLİK KUTUSU

Görsel 3.58 ve 3.59'u örnek olarak keçe ve artık materyallerle oyuncak bebek yapınız. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Yapacağınız oyuncak bebek çeşidini belirleyiniz.
2. Belirlediğiniz bebek çeşidine göre keçe veya artık materyalleri (çorap, düğme, çeşitli kalın ip vb) hazırlayınız.
3. Topladığınız materyallere uygun oyuncak bebek modeli tasarlayınız.
4. Tasarladığınız modele uygun oyuncak bebeği çalışınız.
5. Tamamladığınız oyuncak bebekleri sınıfta sergileyiniz.

Görsel 3.58: Keçeden yapılmış oyuncak bebek

Görsel 3.59: Çoraptan yapılmış el kuklası

3.2. ANADOLU'DA YAPILAN TÜRK SÜSLEME SANATLARI

Süsleme sanatı herhangi bir nesne, yüzey, yapı veya eşyayı belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış, kültür ve zevkine uygun olarak süslemektir. Görsel bir anlatım biçimi olan süsleme sanatında amaç daha güzel, daha estetik ve albenili çalışmalar yaparak değer artırmaktır.

Günlük yaşamda kullanılan birçok üründe ve çevrede görülen yapılarda, süsleme sanatlarının farklı şekillerde kullanımı görülür. Süslemede kullanılan malzeme ve tekniklere göre süsleme unsurları değişmektedir. Örneğin mimari yapıların dış yüzeyinde kullanılan tuğla, taş, ahşap, mermer, demir vb. malzemelere; iç yüzeyinde kullanılan ahşap, mozaik, çini, seramik, vitray alçı vb. malzemelere göre süsleme sanatı yapılır. Ev dekorasyonu veya günlük kullanım eşyalarında da aynı durum geçerlidir. Mobilyada ahşap işçiliği, kakma, oyma işçiliği vb. kullanılır. Halı, kilim, örtü vb. ev eşyalarında dokuma ve işleme sanatı; çanak, çömlek, porselen gibi mutfak eşyalarında çini, hat vb. süsleme sanatı kullanılır. Mücevherde ve ince detaylı süslemelerde de kullanılan malzemeye göre telkârî, cam işçiliği, değerli taş işçiliği, mine sanatı vb. süsleme sanatları kullanılır. Yazı, kitap, albüm, tablo vb. dekoratif ürünlerde ise hat, ebru, tezhip, minyatür vb. süsleme sanatı tercih edilir. Bu sanatlar, yapıldığı dönemdeki geleneksel hâliyle yaşatılmaya çalışılırken, gelişen teknoloji ile benzer görünümünün elde edildiği bireysel veya fabrikasyon ürünlerin üretimi de devam etmektedir.

Anadolu'da hüküm süren medeniyetlerden kalan süsleme sanatlarına ait eserler, Türk ve dünya müzelerinde sergilenmektedir. Farklı kültürlerin senteziyle oluşan geleneksel kültür, din, sanat ve estetik anlayışının yanı sıra teknolojik gelişmelerin de sanat eserlerine yansması, geleceğe kalıcı iz bırakan eserlerin oluşmasına zemin hazırlar. Türk süsleme sanatlarında tarih boyunca çeşitli dallarda günümüze kadar gelen eserler, Türk sanat ve medeniyetinin üslup ve manevi değerlerle zenginleştiğinin kanıtıdır.

Selçuklu Dönemi süslemelerinde ön plana çıkan alan mimaridir. En başarılı örnekler taş malzeme ve çini ile yapılan süslemelerdir. Taş süslemeciliğinde figürlü örnekler, geometrik ve bitkisel formlar kullanılır. Sivas'taki Gök Medrese (Görsel 3.60), Erzurum'daki Çifte Minareli Cami, Karatay Medresesi Müzesinde sergilenen Kubadabad ve Alaeddin Sarayı'nın çinileri dönemin günümüze ulaşan en güzel örneklerindendir. Camilerin minber, kapı ve pencerelerinde, rahlelerde üstün ahşap işçiliği görülür. Yazı, süsleme amaçlı kullanılmıştır. Bugüne ulaşan minyatür eserleri oldukça azdır. Topkapı Sarayı Müzesindeki tarihlendirilmemiş 71 minyatür içeren Varaka ve Gülşah mesnevisi döneme ait gerçek bir hazinedir. Minyatürlerde resim anlayışı hakimdir. El yazması Kur'an-ı Kerim ve mesnevilerde hem yazı hem de süslemeler dikkat çeker. Dönemde kullanılan renkler genel olarak turkuaz, koyu mavi, kırmızı ve yeşildir. Ana renkler, birbirine kontrast kullanılır. Düzgün sıralamalı ve birden fazla motiften oluşan kompozisyonlar uygulanır.

Görsel 3.60: Sivas Gök Medrese çini süslemeleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükselme devrinde sanat ve kültür alanında ortaya konan özgün sanat anlayışı, özgün eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Geleneksel Türk kültürü ile İslam medeniyetinin buluşması, madde ve manayı bir araya getiren sanat dallarını oluşturur. Avrupa, Rönesans'ın etkisiyle gelişirken Osmanlı'da klasik sanatın temelleri atılır. Bu dönemde mimari, çini, el yazmaları, tezhip, ebru, minyatür, hüsni hat, cilt, kakmacılık vb. süsleme sanatlarında ve el sanatlarında dönemin özelliklerini taşıyan eşsiz eserler vardır.

Dini mimaride Osmanlı mimarisinin en önemli sanatçısı Mimar Sinan'ın yaptığı cami ve külliye-lerden oluşan eserler önemlidir. Sivil mimaride yapılan saraylar, köşkler, hanlar, kervansaraylar, su kemerleri, bedestenler, hamam ve çeşmeler klasik üslubun yansıdığı diğer eserlerdir.

SIRA SİZDE

Günlük yaşamda kullandığınız ürünlerde ve çevrenizdeki yapılarda gördüğünüz süsleme sanatı örneklerinden oluşan bir sunum hazırlayarak sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

3.2.1. Türk Süsleme Sanatının Çeşitleri

Süsleme sanatlarında kullanılan birçok teknik vardır. Bu teknikler, süslenecek malzemenin yapısına ve kullanım alanına göre değişiklik gösterir. İç ve dış mimaride, özel günlerde veya günlük hayatta kullanılan giyimden aksesuara, mobilyadan dekorasyona, dokumadan yazıya kadar her yerde süsleme sanatının uygulama alanı bulunur.

Süsleme Sanatlarının Kullanıldığı Alanlar

1. Mine işçiliği	8. Tuğra sanatı
2. Hat sanatı ve el yazmaları	9. Ebru sanatı
3. Tezhip sanatı	10. Kâti' sanatı
4. El yazmalarını ciltleme sanatı	11. Gümüş işçiliği ve telkâri sanatı
5. Minyatür sanatı	12. Cam işleri ve değerli taş işçiliği sanatı
6. Çini sanatı	13. Sedef kakma sanatı
7. Kalem işi sanatı	

3.2.1.1. Mine İşçiliği

Soda, boraks, silisyum, kurşun oksit karışımından oluşan renksiz ve saydam bir cam olan mine ile metal yüzeylerin kaplanmasına **mine sanatı** denir. Minenin sertliğini, parlaklığını veya yumuşaklığını belirleyen maddeler kurşun, potasyum ve sodadır. Boraks, cam ile metal oksitin karışmasını sağlayarak mineyi oluşturur. Minenin esnekliği boraks, potasyum ve soda oranlarına bağlıdır. Fazla boraks kullanımı esnekliği azaltır. Fazla soda ya da potasyum ise esnekliği artırır. Bu denge kurulmazsa mine ile metal kaynaşmaz ya atar ya da çatlar.

Mineye, metal oksitler renk verir. Renk veren oksitler, tek başına veya değişik oranlarda kullanılarak çeşitli renkler oluşturulur. Mine, sert ve parlak bir yapıya sahiptir. Mine yapmak için özel bir

ısıtma işlemi uygulanan fırın kullanılarak metal ve cam kaynaştırılır. Bezenecik olan metal yüzeye mine sürülüp fırınlanır. Sıcak fırında eriyen mine, camı bir görünüm alır.

Mine bezeme, yüzyıllardır bilinen ve birçok üründe uygulanabilen süsleme sanatıdır. Büyük bir ustalık ve özenli çalışma gerektirir. Gelmiş geçmiş pek çok medeniyette mine sanatının uygulandığı bilinmektedir. Ürünler kırılğan olduğu için bugüne ulaşabilen eser sayısı oldukça azdır.

Eski Mısır'da toprak kaplarda ve mücevherlerde; eski Yunanda heykellerde; Bizans'ta İncil kapakları, kutular, mücevherler ve ikonaların süslemesinde kullanıldığı görülür. İslam medeniyetinde ise Biruni'nin yapıtlarında mine işleme tekniğinden bahsedilir. Ayrıca Fatımiler Dönemi'nden kalma altın mücevher süslemelerinde de mine sanatına rastlanır. Osmanlı Dönemi'nden (18 ve 19. yüzyıl) kalan mine sanatıyla yapılmış ürünler; altın ve gümüşten yapılan tütün tabakası, köstekli saat, madalya, çeşitli kutulardan oluşan objelerdir.

Mine sanatı kolye (Görsel 3.61), küpe, bileklik, kulüp ve okul rozetleri, nişan,, figüratif resim ve manzara kompozisyonları yapımında; saç fırçası ve el aynasının arka yüzünde ve metal zemin üzerinde kullanılmaktadır.

Görsel 3.61: Mine tekniği ile yapılmış kolye

Mine işçiliğinde uygulanan yöntemler şunlardır:

- **Bölmeli Mine**

Süslenecik yüzey temizlenir ve yüzeye ince metal bantlar kaynaklanır. Bu yolla sınırlanan göz- lere toz mine doldurulup parça fırınlanır.

- **Oyma Mine**

Metal yüzeylerde oyma kalemle açılan yuvalara mine eriyiği dökülerek yapılır. Bu yöntem, yüzeyin sınırlı bir bölümünü süslemek amacıyla kullanılır.

- **Boyalı Mine**

Avrupa'da bulunduktan sonra 16. yüzyılda Türkler tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Metal yüzey, önce mine tabakasıyla kaplanır. Daha sonra da pişirildiğinde mineyle kaynaşacak olan metal oksitler sürülür ve fırınlanır.

3.2.1.2. Hat Sanatı ve El Yazmaları

Hat kelimesi yazı, çizgi, çıkır, yol anlamına gelir. Terim olarak ise Arap yazısını estetik ölçülere bağlı bir biçimde güzel yazma sanatıdır. Osmanlı'da "hüsnü'l-hat veya hüsn-i hat" diye adlandırılır. El yazısını güzel yazan sanatçılara **hattat** denir. Hattatların kullandığı malzemeler; kalem, kâğıt, mürekkep, kalemtıraş, makta, hokka, lika, altlık, mistar, tebeşir ve makastır.

Hat sanatı önceleri Arap ve İran üslubu olarak devam ederken Türklerin İslamiyet'i kabulüyle yeni bir üslup geliştirilir ve Türk hat sanatı oluşur. Güzel yazı; pano (Görsel 3.62), camilerin iç ve dış duvarları, pencere ve kapılar, halı bordürleri, levhalar (Görsel 3.63), mesneviler, fermanlar, el yazması Kur'an-ı Kerim (Görsel 3.64), yazıtlar, diplomalar, mezar taşları, kutu, vazo ve tabak gibi çok çeşitli yerlerde kullanılmıştır.

Görsel 3.62: Hat sanatı pano

Görsel 3.63: Hat sanatı levha

Görsel 3.64: El yazması Kur'an-ı Kerim (Amasya Müzesi)

El yazması eserlerin yapımı bir ekip işidir. Birden fazla sanatçının emeği görülür. Bir el yazması eserinde, yazı işlerini **hattat**; yıldızlama işlemlerini **tezhipçi**; başlıkları ve giriş sayfasının süslemesini **müzehhip**; kitabın ciltlemesini **mücellid** adı verilen sanatçılar yapar. Aharlanmış (**Aharlamak**; hattatların, yaptıkları özel karışımla kâğıtları cilalaması işidir.) kâğıda siyah, mavi, yeşil, kırmızı, altın yaldız vb. renkler kullanılarak yazılan el yazması eserler, minyatür ve tezhiplerle zenginleştirilir. Düz ve eğik uçlu kâğıtlar kamış kalemlerle çoğunlukla dik hatlı küfi ve yuvarlak hatlı sülüs yazı stili tercih edilir.

3.2.1.3. Tezhip Sanatı

Türk süsleme sanatlarında önemli bir yeri olan **tezhip**, altınla süslemek anlamındadır. Altınlamak, yaldızlama ve bezeme de denilen tezhip; el yazması kitaplar, hat levhaları, murakka, tuğra, albüm, ferman vb. ürünlerin süslemelerinde tercih edilir. Ezilerek fırçayla sürülecek hâle getirilen varak altının yanı sıra toprak boyalar, stilize (Tam üsluplaştırılmış, hatai, penç, goncagül, yaprak, rumi, münhani, cintemani vb. motifler.), yarı stilize (Kısmen üsluplaştırılmış karakterini tam kaybetmemiş gül, lale, karanfil, bahar dalı vb. motifler.) ve doğadan esinlenerek oluşturulan motifler kullanılır. Tezhipte desenlerin, renklerin ve kompozisyonların her birinin kendine has anlamı vardır. Mavi renk, sonsuzluk ve huzurun; altın rengi, güneşin simgesidir. Yuvarlak kompozisyonlar dünyayı, motiflerin tekrarı ise dünyanın ritmini ve devamlılığını temsil eder. Sadece altın ile yapılan tezhibe **halkari**, tezhip yapan sanatçıya **müzehhib**, tezhiplenmiş esere **müzehhep** denir. Bu sanatta ustanın sevgisi, sabrı, dikkati, zevki, zarafeti eserlere yansır.

Tezhip genellikle Kur'an-ı Kerimin ilk ve son sayfalarında, sure başlarında, ayet sonlarında ve vakıf işaretlerini belirtmek için kullanılmıştır. Ayrıca Hizip ve secde edilecek ayetleri belirlemek için sayfaların yan boşluklarında konulan işaretlerde kullanılmıştır (Görsel 3.65 ve 3.66). Ayrıca padişah, vezir vb. devlet büyüklerine sunulacak el yazması kitaplarda, şiir kitaplarında, sayfa aralarında ve köşe süslemelerinde tercih edilmiştir.

Görsel 3.65: Tezhip sanatı ile süslenmiş Kur'an-ı Kerim

Görsel 3.66: Tezhip sanatı ile süslenmiş Kur'an-ı Kerim

3.2.1.4. El Yazmalarını Ciltleme Sanatı

Cilt; kâğıt, deri, lake (ahşap), bez vb. malzemelerle kaplı mukavva ile kitap, dergi vb.nin dağılmasını engelleyerek bir araya toplanmasını sağlayan kaptır. Deri parşömen ve papirüse yazı yazılan dönemlerde, eserlerin taşınabilmesi için kutu şeklinde ahşap malzemelerden yapılan ciltler kullanılmıştır. Kâğıdın icadıyla deri, kâğıt ve bez kaplı ciltlerin kullanımı yaygınlaşmıştır. Önceleri amaç sadece yazılı metinleri korumakken daha sonra işin içine süslemenin girmesi ile bir sanat kolu hâline dönüşmüştür. Devletlerin sanat anlayışı, yüzyıllara göre gelişimleri ve geliştirilen ekoller cilt sanatını etkiler. Klasik Türk cilt sanatı çeşitleri şunlardır:

Soğuk Baskı Ciltler

Kapakta kalıp ve kör aletlerle süslemenin yapıldığı ciltlerdir.

Yazma Ciltler

Kapakta baskı olmadan fırça ile altın ve boya kullanılarak desen oluşturulan ciltlerdir.

Zerbahar Ciltler

Barok ve Rokoko tarzından etkilenilerek yapılan ciltlerdir.

Mülemma Ciltler

Kapakta deri ve desenin tamamen altın olduğu ciltlerdir.

Müşebbek (Kaat'ı) Ciltler

Derideki desenlerin oyulması ile yapılan ciltlerdir. Önceleri dış kapaklarda kullanılırken kullanım zorluğu olduğu için sadece iç kapak süslemelerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Murassa Ciltler

Değerli taşlarla süslenmiş ciltlerdir.

Lake Ciltler

Kapağın fırça ile laklanması (verniklenmesi) ile yapılan ciltlerdir. Bu ciltlerin kapağında çoğunlukla minyatür vardır.

Ciharguşe Ciltler

Kapağın dört köşesinin deri ile çerçevelenerek orta kısmının kumaş, ebru veya renkli kâğıt ile kaplandığı ciltlerdir.

İşlemeli Ciltler

Kapak süslemelerinde işleme tekniklerinin kullanıldığı ciltlerdir. Altın tel veya ip ile işlenenlere zerduzi, gümüş tel veya ip ile işlenenlere **simduzi** denir.

Şemse Ciltler

Şemse, güneş gibi anlamına gelir. Kapakta genellikle ortada bulunan unsurdur. Altın zemin veya altın desenlidir (Görsel 3.67).

Mülevven Ciltler

Kapakta iki ya da daha fazla renkte deri veya altının kullanıldığı ciltlerdir (Görsel 3.68).

Görsel 3.67: Şemse cilt

Görsel 3.68: Mülevven cilt

BİLGİ KUTUSU

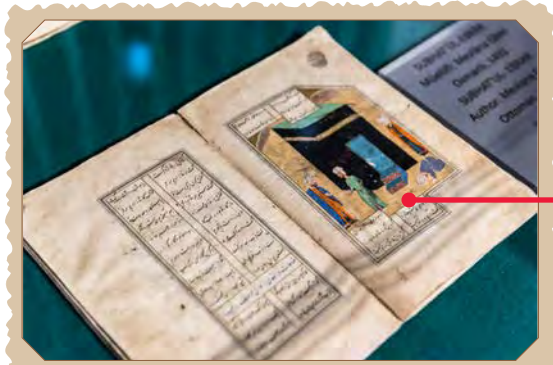
Selçuklu cildi, Türk İslam cilt sanatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Selçuklu cildi, Orta Asya Türk cilt sanatı birikimini Anadolu'ya taşımış, onu burada geliştirip güzelleştirmiştir (Arıtan s.933-943).

3.2.1.5. Minyatür Sanatı

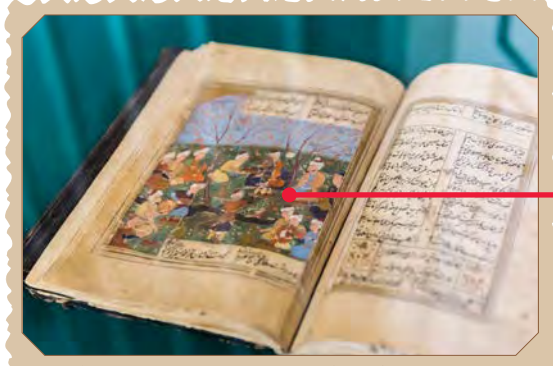
Minyatür; çoğunlukla eski el yazması kitaplarda görülen, ışık, gölge ve hacim duygusu yansıtılmayan küçük, renkli resim sanatıdır. Minyatür sözcüğü, Latince kırmızı ile boyamak anlamına gelen “mini-are” sözünden türemiştir. Mini-are, Orta Çağ Avrupa'sında el yazması kitapların başlığının veya baş harflerinin kırmızı renk ile boyanmasıdır. Bu rengi elde etmek için minium denilen kurşun oksit kullanılır. Türk tarihinde minyatüre nakış resim, hürde nakış, tasvir sanatı, şebih, nigar, suret, meclis vb. isimler verilmiştir. Minyatür yapılan yerlere **nakkaşhane**, **nakişhane** ve **nigarhane**; bu sanatı yapan kişilere de **nakkaş**, **musavvir**, **ressam**, **nigari**, **şebihnuvis** denir.

Minyatür sanatçısı olmak iyi bir hoca rehberliğinde belli bir süre çalışmayı gerektirir. Usta çırac ilişkisi ile nesiller boyu devam eden bilgi ve deneyimler aktarılarak, kültürün devamlılığı sağlanır. Minyatür sanatının yüksek nitelikli eserleri için ince el işçiliği ve değerli malzemeler gereklidir.

Minyatür sanatında, kitap metni ve çalışılacak alan göz önünde bulundurularak insan, bitki, hayvan resimleri, mekân, manzara ve şehir tasvirleri, dinsel konular ve yöneticilerin resmî törenleri konu edilir (Görsel 3.69, 3.70 ve 3.71).

Görsel 3.69: Minyatür sanatı dinsel konu örneği

Görsel 3.70: Minyatür sanatı toplandı konusu örneği

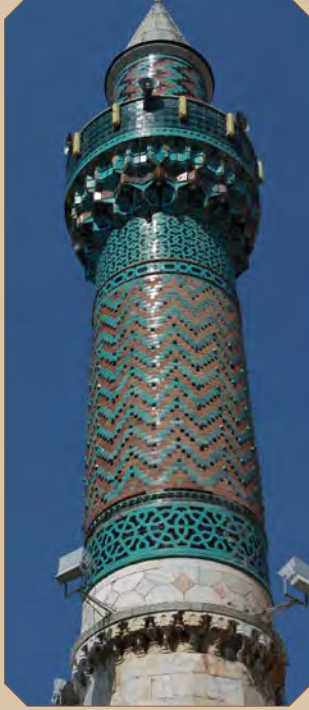

Görsel 3.71: Minyatür sanatı mekân manzara örneği

3.2.1.6. Çini Sanatı

Çini; duvarları kaplayıp süslemek için kullanılan bir yüzü sırlı ve genellikle çiçek resimleriyle bezi, pişmiş balçık levhadır. İlk çini kullanımı Mezopotamya ve Mısır'da mimaride dış süslemelere renk katmak ve daha estetik görünüm elde etmek için sırlı tuğlaların kullanılması ile başlar.

Görsel 3.72: Bursa Yeşil Cami dış yüzey çini sanatı

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde, mozaik çini geleneği hâkimdir. Osmanlı'nın erken dönemlerinde de mozaik çini kullanımı vardır ancak zamanla yeni teknikler denenerek çinicilik geliştirilmiştir. Tek renk çinilere, İznik Orhan Emareti kazılarında, altın yaldızlı ve bitkisel kompozisyondan oluşan altıgen levhalarda, Bursa Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin erken dönemde yapılan çini örneklerinde rastlanır.

Çini bezemeler; mimaride cami, köşk, saray, çeşme, türbe vb. yapıların iç ve dış süslemelerinde kullanılır. Bunların yanı sıra tabak, kâse, vazo, sürahi, bardak, kupa vb. ürünler de çini bezemelerle süslenmiştir (Görsel 3.72, 3.73 ve 3.74).

Görsel 3.73: İç yüzey çini sanatı

a

b

c

Görsel 3.74: Çini sanatı ile yapılmış dekoratif aksesuarlar

Türk çini sanatı, Kütahya ve İznik çinisi başta olmak üzere sır altı çalışmalar ile yapılır. İlk olarak kaolen, kum ve tebeşir tozunun karıştırılması ile desen yapılacak hamur hazırlanır. Toprak hamuru, çamur kıvamına gelene kadar karıştırılır. Hamura, yapılacak ürünün formu verilir ve hamur kurumaya bırakılır. Yeterince sertleşen hamur astarlanarak beyaz renk alması sağlanır. Astarlama sonrasında bisküvi denilen pişirme işlemi yapılır. Pişen ürünler zımparalanır. Zımparalanan objenin üstü kâğıt ile kaplanarak desen çizilir. Desenin iğne deliklerinden kömür tozu ilave edilerek desen belirginleştirilir. Daha sonra desenin içi renklendirilir. Boyanan yüzey sırlanarak (Sır, ürünlerin camı parlak madde ile kaplanması işlemidir.) tekrar pişirilir. Çatlamaması için yüzey hızlıca soğutulur.

Çini ile porseleni birbirinden ayıran en önemli özellik çininin sır altı, porselenin ise sır üstü tek-nikle yapılmasıdır.

Çini sanatında, hamurun aldığı şekil ve yapılan sırlamaya göre kullanılan teknikler şunlardır:

- **Sır Altı Tekniği**
Boyama işinin sırlamadan önce yapıldığı tekniktir.
- **Minai Tekniği**
Tek rengin kullanıldığı desensiz çinilerdir.
- **Lüster Tekniği**
Madeni renkleri elde edebilmek için kullanılan tekniktir.
- **Lacvardina Tekniği**
Tek rengin kullanıldığı desenli çinilerdir.

3.2.1.7. Kalem İşi Sanatı

Kalem işi, elle yontularak veya çizilerek yapılan iş anlamındadır. Yarı geçirgen kâğıtlara kurşun kalem ile çizilen kurallı ve geleneksel desenler iğne ile delinir. Desenler, bu delinen yerlerden söğüt ağacından yapılan kömür tozu tamponlarla süslenecek yüzeye aktarılır. Çeşitli fırçalarla boyanıp renklendirilen desenlere ince fırçalarla kontur yapılır. Kalem işi sanatını yapanlara **kalemkar** ya da **nakkaş** denir.

Tezhip, hat, minyatür, çini gibi süsleme sanatları ile birlikte kalem işi de yaşatılmaya çalışılan bir süsleme sanatıdır. Kalem işinin geçmişi, Orta Asya'da 8 ve 9. yüzyıl Türk Uygur sanatına kadar dayanır.

Mimari yapıların tavan, duvar, kubbe, kemer gibi birimlerinin yüzeyini kaplayan sıva, ahşap, taş, vb. birçok yüzeye uygulanabilir (Görsel 3.75). Ahşap üzerine kabartma olarak uygulanan kalem işine **edirnekari**; sıva üstüne kabartma olarak uygulanan kalem işine **malakari** denir.

Görsel 3.75: Kalem işi kubbe süslemesi

3.2.1.8. Tuğra Sanatı

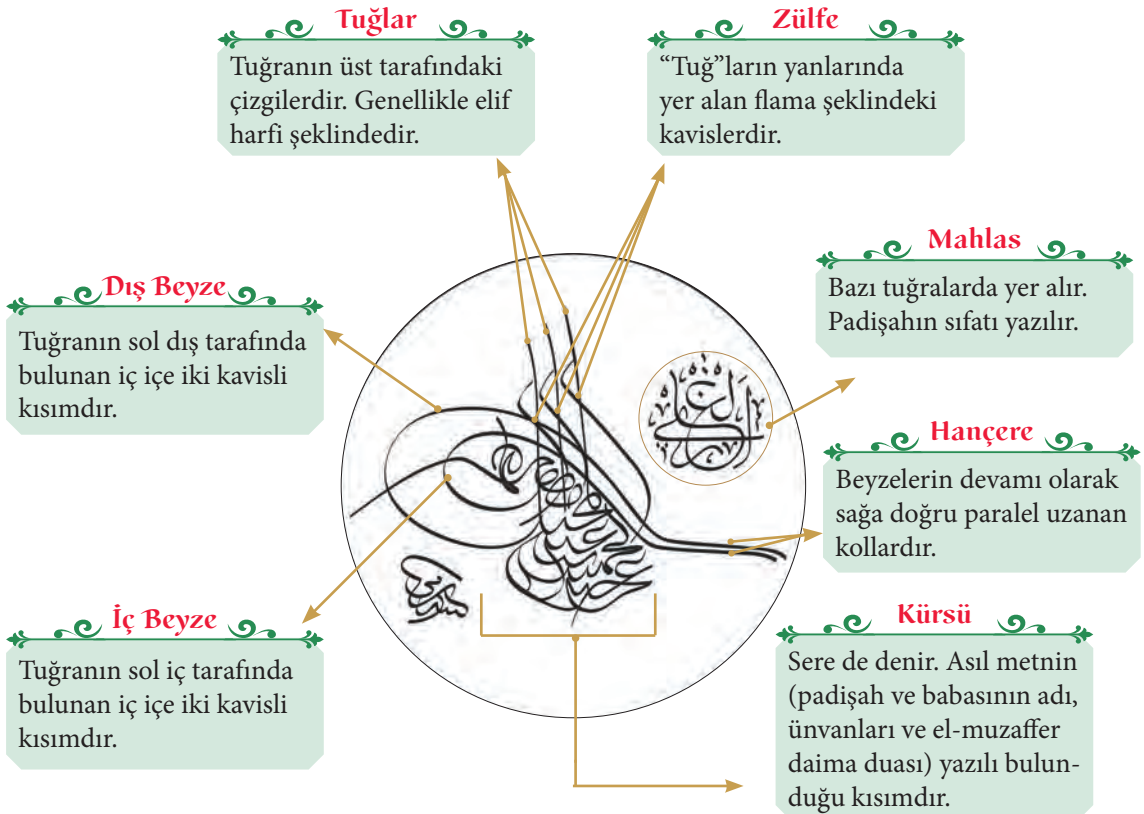
Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandığı, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işarete tuğra denir. Osmanlı'da nişan-ı şerif-i alîşân, misâl-ı meymun, alâmet-ı şerif, tuğra-yı garâ gibi isimler alır. Daha estetik ve güzel bir formu ve görünüşü olması için tuğrakeş ve hattatlar tarafından işlenir.

Padişah tuğrası, ferman, berat, ahitname vb. belgelerin üstüne ve ortasına, paralara, arazi ve tımar defteri gibi resmî defterlerin başına çekilerek noter onayı gibi kullanılmıştır. Daha sonraları ise arma olarak senet, pul, bayrak, nüfus kâğıdı, bina, çeşme, cami ve imaret kitabelerinde kullanıldığı görülür (Görsel 3.76).

Görsel 3.76: Tuğranın mimaride, pulda ve parada kullanımı

Tuğranın kısımları; sere (kürsü), beyze (yumurta), tuğ (elif), hançere (kol), mahlas ve zülfedir (Görsel 3.77).

Görsel 3.77: Tuğranın kısımları

3.2.1.9. Gümüş İşçiliği ve Telkâri Sanatı

Milattan önce kullanılmaya başlayan gümüş, birçok medeniyet tarafından rağbet gören ve çeşitli alanlarda kullanılan bir elementtir. Gümüş işçiliği ile demlik (Görsel 3.78.a), şamdan, tepsi, şekerlik, vazo, çiçek, fincan, mücevher kutuları (Görsel 3.78.b), bardak, sürahi, abajur, tabak vb. süs eşyaları, düğme, küpe, tepelik, kolye, broş, bilezik, kemer, yüzük gibi takılar ve savaş malzemeleri üretilmiştir. Teknolojiden yararlanarak yapılan üretimin yanı sıra geleneksel telkâri ve savat (Savat çamuru adı verilen siyah renkli çamurun eritilerek gümüş üzerine sürülmesi ile elde edilen eski bir sanattır.) teknikleri ile üretim yapan yerler de vardır. Mardin başta olmak üzere Ankara, Beypazarı ve Trabzon telkâri sanatının yaşatıldığı merkezdir.

Görsel 3.78: Gümüş demlik ve mücevher kutusu

Telkâri çeşitleri; kakma telkâri, hasır telkâri ve kafes telkâridir.

Kakma Telkâri

Taş, maden veya ağaç yüzeyine kazınan şekil ya da oyukların içine tel yerleştirilir. Tel kakma yapılacak yüzey üzerine çizilen şekil, kazıma veya asitle oyma tekniği ile yüzey üzerinde çukurlaştırılır. Tel, oluşturulan çukurlara çekiçle vurularak sıkıştırılır ve şeklin içine gömülür. Yüzeyden taşan kısımlar alınır, eğlenir ve perdahlanarak parlatılır.

Hasır Telkâri

Trabzon'da, Trabzon hasırı veya örgü işi olarak bilinen hasır telkâri gümüş işçiliği yapılmaktadır. Bu teknikte, altın veya gümüş teller sekiz santimetre genişliğe kadar şeritler hâlinde örülür. Bu örgüler, silindirden geçirilip ezilir ve uygun uzunluklarda kesilerek bileklik, gerdanlık vb. ziynet eşyası yapılır (Görsel 3.79).

Görsel 3.79: Trabzon hasırı bileklik

Kafes Telkâri

Telkâri, Farsça kâr (kari) ve tel kelimelerinden oluşan 22 mikrona varan tel inceliği ile ince el işçiliği, sabır ve emek isteyen bir süsleme tekniğidir. **Tel işleme** sanatı da denir. Latince adı ise filigran-

dır. Telkâri, kalınca çekilmiş gümüş tellerin kesilip kıvrılarak tasarlanan motiflere göre birbirine kaynak yapılması ile oluşur (Görsel 3.80).

Telkâri yapımına tellerin çekilmesi ile başlanır. Öncelikle külçe veya hurda gümüş eritilip silindir ve haddelerden geçirilerek çeşitli kalınlıkta tel elde edilir. Yapılacak ürünün tasarımı gerçek ölçülerde kâğıda çizilip ana iskelet hazırlanır. Ana iskelet hazırlandıktan sonra kaç mikron tel kullanılacağı ve iç kısımların hangi desenlerle doldurulacağı taslak üzerinde belirlenir. Teller, taslakta belirlenen kalınlık ve uzunlukta kesilir. Teller, taslağa uygun şekilde bükülüp kıvrılarak belirlenen süslemeler yapılır. Bütün parçalar, son şeklini alıp kaynak yapılır. Bu işlemden sonra nitrik asitte kaynatılan parçalara, ağartma işlemi uygulanır. Ağartılan ürünler yıkanır ve fırçalanır. Yüzeydeki fazlalık ve kaynak artıkları temizlenerek bir çelik parçası ile ürünler parlatılır (Görsel 3.81).

Görsel 3.80: Kafes telkâri bileklik

Görsel 3.81: Ürün parlatma işlemi

3.2.1.10. Sedef Kakma Sanatı

Abanoz, sedir, gül, çam, ceviz gibi ağaçlardan veya oyulabilme özelliği olan taş, mermer vb. malzemelerden yapılmış olan eşyaların üzerine oyma ile yuvalar açılır. Sedef, gümüş tel, pirinç tel vb. maddeler açılan bu yuvalara yerleştirilip kakma ile gömülür. Yapılan bu işe **sedef kakma** denir. Sedef kakma; sedefçilik, sedefkâri ya da sedef işleme olarak da bilinir. Sedef kakma sanatında midye, istiridye gibi deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan sert, beyaz ve fosforik özellikteki **sedef** adı verilen madde kullanılır. Bu maddeyi işleyen kişiye **sedefkâr (sedefçi)** denir.

Sedef kakma yapmak için öncelikle süsleme yapılacak yüzeye motif çizilir. Çizgilerin kenarına, keski adı verilen çelik uçla bir kanal açılır. Bu kanala yerleştirilen tel, çekiçe yüzeye gömülür. Keski ile çizilen motifin içi oyulur. Oyulan motifin şekline uygun olarak kesilen sedef kakılır. Sedef yerleştirilmiş parça zımparalanıp cilalanarak kullanıma hazır hâle getirilir. Selçuklu Dönemi'nde sedef kakma tekniğinin kullanıldığı görülür. Osmanlı'da süsleme sanatları içinde önemli yeri olan sedefçilik; Kur'an-ı Kerim muhafazası, rahle, masa, koltuk, sehpa, silah kabzası, nalın, körük, tütün tabakası, kahve takımı vb. üründe kullanılmıştır. Bugün ise genellikle mücevher kutusu, çerçeve, ayna, sehpa, sandık, iskemle, tavla, baston, hançer vb. eşyaların süslemesinde tercih edilmektedir (Görsel 3.82 ve 3.83).

Görsel 3.82: Sedef kakma sehpa

Görsel 3.83: Pirinç tel ve sedef kakma

3.2.1.11. Değerli Taş İşçiliği

Değerli taş, çoğunlukla mücevher yapımında bazen de sanayide kullanılan maddi değeri yüksek, az bulunan mineraldir. Elmas, yakut, zümrüt ve safirlere **değerli taş**, bunların dışındaki diğer taşlara **yarı değerli taş** denir. Kehribar ve laluzi gibi organik maddeler de yarı değerli taş kategorisindedir. Değerli ve yarı değerli taşların çeşitli yöntemlerle işlenerek süs eşyası hâline dönüştürülmesi değerli taş işçiliğinin eseridir (Görsel 3.84).

Görsel 3.84: Değerli taşlarla yapılmış takı örnekleri

Değerli taş işçiliği, madenlerin keşfedilmesi ve bu madenlerin nasıl kullanılması gerektiği konusunda yapılan araştırmalarla gelişmiştir. Her madenin kendine has özelliği ve işlenme yöntemi vardır. Bulunan her maden ile birlikte yeni teknikler geliştirilir. Bu taşların rengi, kesimi, berraklığı ve karat ağırlığı değer biçilmesinde etkili olan niteliklerdir. Değerli taş işlemeciliğinde kullanılan teknikler şunlardır:

Ajur Tekniği

Delikli süslemelerin genel adıdır.

Granülasyon Tekniği

Tellerin haddeden geçirilip eşit ölçülerde kesilerek ateşe tutulması ile elde edilen küçük küreciklerdir. Kemer, tepelik vb. yerlerde kullanılır.

Hak (Gravür) Tekniği

Oyma tekniği ile yapılan süslemelerdir.

Kakma (Repousse) Tekniği

Kabartma tekniği ile yapılan süslemelerdir.

BİLGİ KUTUSU

Karat, bir pırlantanın ağırlığını ifade eden terimdir. 20. yüzyıldan önce pırlantanın ağırlığını ölçmek için bu taşa eşdeğer ölçüdeki küçük keçiboynuzu tohumları kullanılmıştır. Bugün karat kelimesi, keçiboynuzu tohumu anlamına gelen “carob seeds” adından gelmektedir.

KAŞIKÇI ELMASI

Kaşıkcı Elması, 86 karat olup çevresine yerleştirilen çift sıra 49 tane elmas ile bezenmiştir. En çok bilinen yirmi iki elmas arasındadır. Topkapı Sarayı Müzesinde sergilenmektedir.

Bir rivayete göre elmas, 17. yüzyılın sonlarında İstanbul'da bir kâğıt toplayıcı tarafından çöplükte bulunur. Elmanın adını, aynı zamanda kaşıkcı olan bu kişiden aldığı söylenir. Kaşıkcı, bulduğu taşı bir kuyumcuya değerinin çok altında satar. Kuyumcu, taşın çok değerli olduğunu anlayınca bir arkadaşına gösterir. Kuyumcu ile taşı gören arkadaşları arasında bir kavga çıkınca olay kuyumcu başı tarafından duyulur. Kuyumcu başı, kavga eden kuyumculara bir keşe altın vererek taşı onlardan alır. Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa ve IV. Mehmed olayı duyar ve taş, kuyumcu başından alınır. Böylece devlet hazinesine giren taş işlenir ve ortaya 86 karat ağırlığında bir mücevher çıkar.

3.2.1.12. Cam İşleri ve Değerli Taş İşçiliği Sanatı

Görsel 3.85: İstanbul Fatih Cami vitray süslemesi

Cam işçiliği, soda ve potas katılmış silisli kumun ateşte eritilerek şekillendirilmesi ile yapılır. 670 derece yüksek ısıda sert ve kırılğan özelliğini yitiren cam, akıcı bir şekle bürünür. Akışkan hâle gelen cama, üflenerek şekil verilir. Ayrıca düz bir plak üzerine dökülen cam, silindir ile ezilerek ince levhalar da elde edilebilir. Cam işçiliğinde cam süsleme (vitray), çeşm-i bülbül ve nazar boncuğu önemli bir yere sahiptir.

Cam Süsleme

Birbirine bağlı kurşun bölmelere yerleştirilmiş renkli cam parçalarından oluşan saydam pencere süslemesidir (Görsel 3.85).

İslam dünyasında oldukça beğenilen ve sıkça kullanılan vitray, Bizans ve Orta Çağ Avrupa'sında da tercih edilen bir süslemedir.

Geçmişte özel mimari yapılarda, özellikle camii (Görsel 3.84) ve kiliselerin pencere, tavan, kubbe ve duvarlarında kullanılan vitray günümüzde farklı yerlerde kullanılabilen bir süsleme sanatıdır. Kapı, pencere, merdiven boşluğu,

ışıklı duvar panoları, abajur, mutfak ve banyo dolaplarında kullanılır. Otellerde lobi, dış mekân, eğlence alanı, giriş kapısı, oda, salon ve banyolarda kullanılır. Fabrika ve işyerlerinin hizmet binalarında, dinlenme ve eğlenme mekânlarında, yönetici odalarının dekorasyonunda kullanılır ayrıca aydınlatma elemanı ve paravan olarak kullanımı da mevcuttur. Vitrayı diğer resim sanatlarından ayıran en belirgin özellik, ışığa bağlı olarak sürekli değişim göstermesidir. Vitray yapımında sanat eğitiminin ve yaratıcılığın yanı sıra parçaların sabit ve tasarlanan şekle uygun durabilmesi için mühendislik hesaplamalarına ihtiyaç duyulur. Vitrayda kullanılan malzemeler cam, elmas, makas, pense, folyo, rodaj makinası, kurşun, alçı, yağ kabı, lehim, lehim asidi, lehim çubuğu, kalın kâğıt, bant, damlık ve mikrondur. Vitrayda kullanılan cam çeşitleri katedral, plaka, emprime, antik, şişe, dilim ve opal olarak sıralanır. Genel olarak önce eskizler çizilip renklendirilerek vitray yapımına başlanır. Elmas yardımı ile camın kesimi yapılır (Görsel 3.86). Pense ile fazlalıklar alınır. Uygulanacak tekniğe göre lehimleme, yapıştırma, boyama, macunlama vb. işlemler yapılır. Vitray teknikleri çok çeşitlidir. Bu teknikler; kurşunlu vitray, alçı vitray, mozaik (yapıştırma) vitray, kumlama, asitle aşındırma, füzyon, boya vitray ve Tiffany vitray olarak sıralanabilir.

Görsel 3.86: Elmas ile cam kesimi

Çeşm-i Bülbül

Osmanlı İmparatorluğu döneminde cam işçiliğinin (Görsel 3.87) merkezi İstanbul olmuştur. Cam üfleme sanatı olarak da bilinen bu teknik, çeşm-i bülbül (Görsel 3.88) ve Beykoz işi gibi çok zarif eserlerle bugüne kadar ulaşmıştır.

Görsel 3.87: Cam işçiliği vazo

Görsel 3.88: Çeşm-i bülbül vazo

Göz Boncuğu

Anadolu'da ilk kez İzmir'in Görece köyündeki ustalar tarafından yapılan bu boncuklara halk arasında **nazar boncuğu** da denir (Görsel 3.89). Nazarlık, görünür bir yere takılır çünkü canlıya veya nesneye yönelen bakışların başka bir nesneye yöneleceğine inanılır.

Görsel 3.89: Nazar boncuğu

BİLGİ KUTUSU

Başlangıçta camın ancak küçük boyutlarda üretilmesi pencere yüzeylerinin kayıtlarla küçük alanlara bölünmesini gerektirmiş, bu uygulama renkli camların da katılması ile giderek zengin bir pencere bezemesine dönüşmüştür (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1997 s. 535).

3.2.1.13. Ebru Sanatı

Süsleme sanatlarında önemli bir yeri olan ebru, kitre veya benzeri maddelerle yoğunlaştırılmış bir sıvının üzerine özel fırçalar ve kök boylarla oluşturulan desenlerin kağıtlara aktarılması ile oluşur. En önemli özelliği tek olmasıdır. Ebru malzemeleri temel ve tüketim malzemeleri olarak ikiye ayrılır.

Temel Malzemeler

Tekne, fırça (atkuyruğu kılı, gül dalı, ip), deste-seng (Tezhip ve ebrûlarda kullanılan toprak boya-ları, sulu bir ortamda inceltip zerrelerine ayırmak için düzgün bir mermer üzerinde el kuvvetiyle ezmeye yarayan taş âlet.), deste-seng altlığı, kürek, cam kaplar, tel çubuk (biz), tarak, masa ve kurutma çitasıdır.

Tüketim Malzemeleri

Kitre vb. suya yoğunluk veren maddeler, su, boya, öd, nef (Kıvamı sudan yoğun, koyu renkli, arıtılmamış, kendisine özgü kokusu olan, yer altından çıkarılmış doğal yanıcı mineral yağ.) ve kâğıttır.

Ebru yapabilmek için malzemelerin sıvı yoğunlukları ve boya-ların öd oranının tam olması gerekir. Önemli olan diğer bir husus da ebru yapılacak ortamın hazırlanmasıdır. Ebru yapılacak yer orta sıcaklıkta, tozsuz, havalandırılabilir, rüzgâr ve hava akımından etkilenmeyecek bir ortam olmalıdır. Tüm gereklilikler tamamlandığında ebru için hazırlanan sıvı, tekneye boşaltılır. Sıvıda köpük oluşursa kâğıt kullanarak bu köpük alınır. Sıvı dinlendikten sonra boya atma işlemine başlanabilir.

Her boyanın kendi fırçası olmalıdır. Her kullanımda boya, fırça ile iyice karıştırılır. Fırçadaki fazla boya, fırçanın parmak ile sıkılmasıyla veya fırçanın boya kavanozunun kenarına sürtülmesiyle alınır. İşaret parmağının iç kısmıyla fırçaya vurularak fırçadaki boya tekneye serpilir. Belirlenen sıra ile diğer renkler de tekneye serpilir. Bu yöntemle yapılan ebruya **battal ebru** denir. Görünümü çakıl taşlarını andırır. Ebrunun temelini oluşturan teknik, battal ebrudur. Diğer teknikler battal ebrudan sonra uygulanır. Ebru türleri şunlardır:

- **Taraklı Ebru**

Gelgit ebrusu üzerine tarak çekilerek yapılan ebrudur (Görsel 3.90).

- **Hatib Ebru**

Hafif bir zemin rengi atıldıktan sonra çeşitli renklerde iç içe geçmiş daireler elde edilir. Bu dairelere aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya, sağdan sola, soldan sağa ince iğne veya bizle çizgiler atılarak yapılan ebrudur (Görsel 3.91).

- **Bülbülyuvası Ebru**

Helezon çizilerek elde edilen ebrudur (Görsel 3.92).

Görsel 3.90: Taraklı ebru

Görsel 3.91: Hatib ebru

Görsel 3.92: Bülbülyuvası ebru

- **Neftli Ebru**

Battal ebru türünde tekneye atılan son boyanın içine nef katılarak yapılan ebru çeşididir.

- **Gelgit Ebru**

İğne veya biz yardımı ile battal ebrunun sağa, sola, aşağıya ve yukarıya doğru çizilmesi ile oluşan ebrulara denir.

- **Şal Ebru**

Gelgit ebrudan sonra çapraz çizgiler çekilerek elde edilen ebrudur.

- **Somaki Ebru**

Gelgit veya şal ebrusu üzerine, fırça yardımıyla battal ebru yapılarak elde edilir.

- **Kumlu Ebru**

Kitreli su defalarca kullanılıp kirlendikten sonra atılan boyaların çatlaması ile oluşan ebru çeşididir.

- **Akkâse Ebru**

Oyma kâğıdı, kalıp veya Arap zımkı ile ebrunun figür ya da yazı şeklinde kapatılan yerlerinin ebru almaması sağlanarak yapılan figüratif ebru türüdür.

- **Yazılı Ebru**

Hat yazısı yazılmış kâğıtlara, suyu ve ödü fazla katılan boyalarla yapılan ebrudur.

• Çiçekli Ebru

Suyun üzerine kontrollü olarak damlatılan boyalarla (Görsel 3.93) karanfil, lale, gül, sümbül, yaprak vb. şekillerde yapılan ebrudur (Görsel 3.94).

Görsel 3.93: Çiçekli ebru yapımı

Görsel 3.94: Çiçekli ebru

3.2.1.14. Kâti' Sanatı

Ucuna karga burun uç takılmış gretuar yardımıyla deri, düz veya ebru çekilmiş süslü kâğıtların birer birer oyulup tasarıma göre yapıştırıldığı bir sanattır. “Türk kâğıt oyması” da denir. Orta Asya'dan itibaren Türklerin ağaç, çiçek ve bahçe sevgisi yapılan sanatlarla ve sanat eserlerine ilham kaynağı olmuştur. Doğayı sanata yansıtmak için farklı teknikler ve bakış açısı gelişmiştir. Kâti' sanatı da bu yansımanın izlerini taşır. Saray nakkaşhanesinde yapılan kâti' sanatına ait eserler cilt kapaklarının şemse ve köşebentlerinde, el yazması kitap ve albümlerin süslemelerinde tek çiçek, vazoda çiçek, buket, hüsn-i hat ve tasvir şeklinde görülür (Görsel 3.95). Yazı çekmecelerinde ve kutu kapağının içinde bahçe tasvirlerinin işlendiği eserler vardır. Bu tasvirlerle boyut kazandırmak için birkaç kat olarak oyulan desenler üst üste yapıştırılarak üç boyutlu bir görünüm elde edilir. Bu sanatı yapanlara **kâti'an (oymacılar)** denir. İlk örneklerine İran'da rastlanan kâti' sanatı Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanuni Sultan Süleyman döneminde önemli bir sanat dalı olmuştur. 18. yüzyıla kadar büyük bir gelişim gösterir. Bu sanata gönül vermiş sanatçıların özveriyle yaşatmaya çalıştığı kâti' sanatının çeşitli atölyelerde ve eğitim kurumlarında öğretilmektedir.

Görsel 3.95: Kâti' örneği

ETKİNLİK KUTUSU

Sınıfta “Ebru Yapım Atölyesi” etkinliği düzenleyiniz. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Öğretmeninizle etkinlik tarihini belirleyiniz.
2. Malzeme alımını sınıfça planlayınız (Piyasada satılan hazır ebru yapım setlerinden faydalanabilirsiniz.).
3. Etkinlik için gerekli malzemeleri hazırlayınız.
4. Sınıf ortamınızı ebru yapım tekniğine göre düzenleyiniz.
5. Etkinliği tamamlayınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgi doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

1. () Semercilik ham maddesi metal olan işlerdendir.
2. () Altın madeni dövme ve dökme tekniğiyle işlenir.
3. () Demircilik maden sanatları içinde yer alır.
4. () Minber maden işlerindendir.
5. () Osmanlı'da ağaç işi sanatkârlarına **neccar** denir.
6. () El yazısını güzel yazan sanatçılara **hattat** denir.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun sözcükleri yazınız.

7. Bir toplumun kendi değerlerine özgü kültür inşa etmesi sonucu oluşan fikir ve sanat ürünlerine denir.
8. El sanatları maddi ve manevi açıdan katkı sağlaması özelliği ile her dönemde ilgi görmüştür.
9. İplerin birbiri üstüne ilmiklenmesiyle meydana gelen işlere adı verilir.
10. Süslemeye yarayan çeşitli nitelikteki şekillere denir.
11. Motiflerin bir araya getirilerek bir yeri süsleyecek şekilde düzenlenmesine denir.
12. Kâti' sanatını yapanlara denir.
13. Renkli cam parçalarından oluşan saydam pencere süslemelerine denir.
14. Tarakla yapılan ebruya ebru denir.

C. Aşağıdaki soruları okuyarak doğru seceneği işaretleyiniz.

15. Aşağıdakilerden hangisi kalın örgülerden biridir?
A) Boncuk oyası B) Çorap C) Dantel D) İğne oyası E) Mekik oyası
16. Aşağıdaki iplerden hangisi çorap örmede kullanılmaz?
A) İpek B) Orlon C) Keten D) Pamuk E) Yün
17. Aşağıdakilerden hangisi telkari çeşitlerinden biridir?
A) Battal B) Gelgit C) Hatip D) Kafes E) Taraklı
18. Aşağıdakilerden hangisi Türk süsleme sanatı dallarından biri değildir?
A) Çini B) Dokuma C) Ebru D) Sedef kakma E) Tezhip
19. Aşağıdakilerden hangisi tuğranın bölümlerinden biridir?
A) Beyze B) Hatip C) Kalemkar D) Mine E) Sır
20. Aşağıdakilerden hangisi değerli taş işlemeciliğinde kullanılan tekniklerden biri değildir?
A) Ajur B) Granülasyon C) Hak D) Kakma E) Üfleme

4.

Öğrenme Birimi

KONULAR

4.1. TÜRKLERDE DOKUMA VE ÇEŞİTLERİ

4.2. TÜRK DOKUMANIN TARİHİ

NELER ÖĞRENECEKSİNİZ?

- Dokumanın ne olduğunu ve çeşitlerini
- Dokumada desen ve renk özelliklerini
- Dokumanın sosyal yaşam içindeki yerini ve önemini
- Dokumanın geçirdiği evreleri

GELENEKSEL TÜRK DOKUMA SANATLARI

HAZIRLIK

1. Dokuma sanatının günümüzdeki önemiyle ilgili görüşlerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Geleneksel dokuma sanatındaki motiflerin kaynakları hakkında bildiklerinizi sınıf arkadaşlarınızla paylaşınız.

4.1. TÜRKLERDE DOKUMA VE ÇEŞİTLERİ

Örgü veya elyafın çeşitli metotlarla birbirine tutturulup bir tekstil yüzeyi olan dokuma kumaşı oluşturmayı sağlayan işleme **dokuma işlemi** denir. **Dokuma** ise atkı ve çözgü ipliklerinin dikey açı yapacak şekilde birbirinin altından ve üstünden geçirilmesiyle ortaya çıkan düz yüzeyli üründür. Dokumacılığın tarihi eskilere dayanır. İlk çağlarda insanların, vücudunu doğanın etkilerinden (yağmur, kar, güneş vb.) korumak için bulduğu yöntemlerden biri de yetiştirdiği hayvanların yünü, derisini kullanarak eşya ve barınak yapmak olmuştur.

Görsel 4.1: Göçebe çadırı

Türkler, düz dokuma tekniğini ilk defa konargöçer tarzda yaşadığı dönemlerde göçebe tenteleri yapmak için kullanır. Daha sonrasında yerin rutubetinden korunmak için koyunyününe göre daha sıkı ve sert olan keçi yününden yapılmış **kilim** denilen zemin kaplama eşyası üretir. Dokuma çeşitleri; battaniye olarak ısınmak, çadır için bölme oluşturmak, sıcak yer yaygısı ya da bebek beşiği olarak, giyinme ile soğuktan ya da sıcaktan korunmak gibi günlük yaşam ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla doğmuştur (Görsel 4.1).

Dokuma, yerleşik yaşama geçilmenin yanı sıra giyim ve ev döşemesinde sağladığı konfor sebebiyle Anadolu'nun köklü sanatlarından biri olmuştur (Görsel 4.2). Teknolojinin gelişmesiyle kullanım alanı ve önemi her geçen gün artmıştır.

Görsel 4.2: Anadolu ev döşemesinde dokuma

TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2021 yılı turizm istatistiklerine göre Türkiye'nin 2021 yılı turizm geliri 24.482.332 dolardır. Turizm gelirinin 288.547 bin doları hediyelik eşya satışlarından 14.027 bin doları halı, kilim vb. el sanatları ürünlerinin satışından elde edilmiştir. Toplamda turizm gelirinin 4.07'sini kapsamaktadır. El sanatları ürünleri, kültür pazarlamasının yanı sıra tanıtılacak destinasyon (Turistler için cazip olabilecek farklı doğal çekicilikleri ve özellikleri barındıran yerler.) hakkında ön bilgi vermekte ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Görsel 4.3).

Görsel 4.3: Turizmde dokumacılık

» 4.1.1. Dokuma Yapma «

Dokuma tezgâhında çözgü denilen ipliklerin bir kısmının “gücü” (dokuma tezgâhında ipliği ayarlayan tarak) denilen araçla yukarı kaldırılması diğer kısmının aşağı çekilmesiyle açılan aralıktan (Bu aralığa **ağızlık** denir.) atkı denilen iplikler, mekik yardımıyla geçirilerek dokuma yapılır (Görsel 4.4).

Görsel 4.4: Dokuma tezgâhında mekik yardımıyla dokuma yapma

Koyun ve keçiden elde edilen yün ve ipek böceği kozasından elde edilen ipek gibi çeşitli ham maddeler, eğirme veya başka tekniklerle iplik hâline getirilerek dokumada kullanılır (Görsel 4.5). Bez, triko, kumaş, döşemelik, halı, kilim, battaniye, keçe gibi ürünler birbirinden farklı şekillerde üretilen dokumalara örnek olarak verilebilir.

4.1.2. Dokuma Çeşitleri

Dokumacılık tarihsel süreç içinde gelişimini devam ettirerek çeşitliliğini artırmıştır. Birçok yörede hâlâ kilim dokuma teknikleri kullanılmaktadır. Kilim dokuma, el dokumacılığında dokumanın temelini oluşturur. Kilim, cicim, zili ve sumak teknikleri el dokumacılığı çeşitlerindendir. Bu ürünler, çözgü iplerinin atkı ipleri tarafından tamamen gizlendiği atkı yüzü, havsız ve renkli desenlerle süslü düz dokumalardır. Dokumalar kirkitli, mekikli ve mekiksiz dokumalar şeklinde sınıflandırılır.

EL DOKUMA ÇEŞİTLERİ

KİRKİTLİ DOKUMALAR

1. Düz Kirkitli Dokuma
 - a. Kilim
 - b. Cicim
 - c. Zili
 - d. Sumak
2. Havlı, Kirkitli Dokuma Halı

MEKİKLİ DOKUMALAR

1. Düz
2. Armürlü
3. Jakarlı
4. Kolan

MEKİKSİZ DOKUMALAR

1. Kolan (Kartlı)
2. Çarpana (Kartlı)
3. Dokusuz Dokular (Keçe)

4.1.2.1. Kirkitli Dokumalar

Boy yönüne olan çözgü ipleri arasından dokumanın enine geçirilen atkı ipleri ve düğümleri, kirkitle dövülerek sıkıştırılan dokumalara **kirkitli dokuma** denir. Dövme ve sıkıştırma işlemini yapmaya yarayan alete **kirkit** denir.

Kirkit; ağaçtan, hayvan kemiğinden, hayvan dişlerinden veya demirden yapılmış el ya da çatal gibi tarak şeklinde saplı bir alettir. Kilim, cici, zili, sumak ve halı dokumaları bu alet yardımı ile yapıldığı için **kirkitli dokuma** adını almıştır.

El Dokumalarında Kullanılan Araçlar

El dokuması halı ve kilimlerin dokumasında kullanılan çözgü ipliklerinin uzunlamasına çekildiği araç, halı tezgâhıdır. Tezgâh, iskeleti eğimli iki tahta olan üst ve alt tahtalardan oluşur. Dokumayı oluşturan unsurları ise iki çözgü direği, levent demirleri, gerdirmen mensesi ve gücü sopasıdır. Çözgüler, dokuma esnasında üst levende sarılırken dokunan halı ve kilimler alt levende sarılır.

Kullanılan tezgâh çeşitleri dikey, gelişmiş dikey ve yatay tezgâh olmak üzere üç çeşittir.

• Dikey Tezgâh

Tezgâh, ağızlık açma sisteminde dokuyucunun atkı ipliğini mekik aracıyla çözgü ipliklerinden geçirir ve atkı sıkıştırma işlemini yapar (Görsel 4.5).

Görsel 4.5: Dikey tezgâh

- **Gelişmiş Dikey Tezgâh**

Sarmalı (Isparta) ve Germeli (Hereke) olarak iki gruba ayrılır.

Sarmalı Tezgâh: Dokunan halı çözümlerinin alt ve üst levende sarılmasıyla oluşan tezgâh tipidir.

Germeli (Düz) Tezgâh: Sarmalı tezgâh tipinin geliştirilmişidir. İnce dokuma halıların üretiminde kullanılır. Çözgü tellerinin gerdilmesi, alt levenden aşağı yukarı hareketiyle sağlanır.

- **Yatay Tezgâh**

Yatay tezgâhlara konargöçer veya yer tezgâhı da denir. Bez ayağı dokumaların yapımında kullanılır. Temel özelliği, tezgâhı sabitlemek için kullanılan kazıkların karşılıklı olarak çakılmasıdır. Dokuyucu kişi yere çömelerek tezgâhı kullanabilir. Yatay tezgâhlarda leventler arasında bulunan çözgü iplikleri, yere boylamasına ve paralel olarak gerdilir (Görsel 4.6).

Görsel 4.6: Yatay tezgâh

El Dokuması Halılarda Kullanılan Araçlar

El dokuması halıların yapımında yardımcı araç olarak çözgü direği, kirkir, bıçak, makas ve halı tarağı kullanılır (Görsel 4.7).

Görsel 4.7: Demirden kirkir, halı bıçağı ve makası

El Dokuması Halılarda Kullanılan Gereçler

Dokumacılıkta kullanılan en önemli gereç ipliklerdir. Halı dokumalarında pamuk, ipek ve yün ipliğın yanı sıra keten elyafından elde edilen iplik türleri de kullanılır. Dokumacılıkta atkı, çözgü ve ilme olmak üzere üç çeşit iplik kullanılır. Anadolu'da çözgü ipliklerine **arış**; atkı ipliklerine **argaç** denir. Halıda çözgü iplikleri üzerine atılan hav ilmeğine **ilme** denir. İlme ipliklerinde yöre ve kültür özelliklerine göre sim, sırma, altın tel vb. materyal karıştırılarak kullanılabilir.

• Pamuk İplik

Pamuğun çıkıkla eğrilmesiyle pamuk iplik elde edilir. Yün ve ipek ipliğine göre daha parlaktır ancak esnekliği azdır. Dayanıklılığını artırmak için merserize işlemi uygulanır.

Halıya sertlik, sağlamlık, düzgün görüntü vermek için çoğunlukla çözgü ipliklerinde kullanılır.

• İpek İplik

İpek böceği kozalarının çözülmesiyle çıkarılan çok ince, esnek ve parlak tekstil lifidir. Çekilen lifler istenilen renkte boyanır. Boyanan lifler büküm işleminden geçirilerek iplik hâline getirilir. İplikler, çile yapılarak kullanıma sunulur. İpler çileler hâlinde sarılarak kullanıma sunulur (Görsel 4.8).

• Yün İplik

Koyun, keçi ve deve gibi hayvanların tüyünden kırılıp, eğirme işleminden geçirilerek elde edilir (Görsel 4.9 ve 4.10).

Görsel 4.8: Boyanmış ve çile hâline getirilmiş ipek ip örnekleri

Görsel 4.9: Bükümü yapılmamış doğal yün

Görsel 4.10: Koyunyününden ip elde etme

Dokuma İplerinde Boyama

Dokumacılığın bütün dallarında iplikler, doğal kaynaklardan faydalanılarak boyanır. Kök boya için yeterli miktarda bitki toz hâline getirilip boya kazanlarında suyla karıştırılarak eritilir (Görsel 4.11). Mordanlanmış (Renkleri sabitleme maddesine batırma işi.) ip, boya kazanına bırakılır. Su 70 dereceye ulaşana kadar kısık ateşte sürekli karıştırılır. Su ısındıkça kök boyanın yapısındaki boyar madde suya, sudan da yüne geçer. İstenen sıcaklığa gelen suyun içine ipler atılır ve 24 saat suda bekletilir. Bu işlemin sonunda yünler sudan çıkarılıp sabunla yıkanır ve kuruması için asılır (Görsel 4.12).

Görsel 4.11: Bitkiden boya elde etme

Görsel 4.12: Kurutmak için asılmış ipler

Doğal boyacılık sanatı, Orta Asya'dan göçlerle Anadolu'ya taşınmış ve Osmanlı zamanında en zengin çağını yaşamıştır. Boya sanatının geliştiği bölgeler; Bursa, İstanbul, Edirne, Tokat, Kayseri, Konya'dır. Bursa, boyacılığın en iyi teşkilatlandığı yerdir.

Bitkisel boyaların sabitlenmesinde kimyevi bir madde olan şap kullanılır. Foça, Şebinkarahisar ve Kütahya civarında çok bulunan şap, önemli bir ihracat maddesidir. Boya ustalarının, kendi bulduğu boya rengi formüllerini gizli tutması renk çeşidinin artmasını sağlamıştır. En çok kullanılan renkler ve bunların elde edilmesinde kullanılan kaynaklar şunlardır:

- **Kırmızı Renk**

Dokuma örnekleri incelendiğinde kırmızı rengin, kök boyadan ya da böcek boyar maddelerden elde edildiği anlaşılar. Yoğunlukla Türk kırmızısı ve Tibet kırmızısı kullanılmıştır. Türk kırmızısında lizari, alizari bitkisi ve brazil (bakkam) ağacından elde edilen kök boya kullanılır. Tibet kırmızısı ise kermes ve koşinil denen böceklerden elde edilen boyadır.

- **Mor (Erguvan) Renk**

Kaynağı "murex" denilen deniz salyangozudur.

- **Mavi Renk**

Mavi renkteki tüm boyamalar ya çivit rengiyle (indigo) ya da bunun türevi olan indigo sulfon asidi ile yapılır.

- **Sarı Renk**

Anadolu'da kırmızı ve mavi rengin elde edildiği boyar madde bitkileri çivit otu ve kök boya bitkisi. Sarı rengin elde edildiği bitki çeşidi yirmiden fazladır. Bunlardan bazıları cehri, sumak, sarıpatatya, ada çayı, sığır kuyruğu, soğan, asma, sakız yaprağı, muhabbet çiçeği ve yalancı papatyadır.

El Dokuması Halılarda Kullanılan Teknikler

El dokuması halı dokumaların hav iplikleri, çözgü iplikleriyle farklı çeşitlerde düğümlenebilir. Kullanılan düğüm çeşitleri ülkelere ve yörelere göre değişiklik gösterir. Düğüm teknikleri; Türk (Gördes) düğümü, İran (Sine) düğümü, hekim düğümü ve tek çözgü üzerine bağlanan düğümler olmak üzere dört şekilde sınıflandırılır.

El Dokuması Kilimlerde Kullanılan Teknikler

El dokumacılığının temelini oluşturan başlıca teknikler şunlardır:

- **Kilim**

Düz dokumadır. Ham maddesi yün ve kıldır. Dikey ve yatay tezgâhlarda dokunur. Önlü arkalı çift sıra çözgü ipliklerinin bir önünden bir arkasından geçen enine atkı ipliklerinden oluşan dokuma türüdür. Çözgüler, atkılar tarafından tamamen örtülür (Görsel 4.13).

Kilimde desen oluşturmak için renkli atkı, motifin bulunduğu alanda çözgülerin bir altında bir üstünden geçerek başka renkteki desenin sırasına kadar gidip geri döner. Böylece ayrı renklerdeki atkılar, kendi desen alanında çözgüler arasında gidip gelerek motif oluşturur. Atkı ipliği, atılırken biraz bol bırakılır sonra kirkitle sıkıştırılır. Böylece atkı iplikleri çözgülerini sararak gizlemiş olur (Görsel 4.14 ve 4.15). Gergin atılan atkılar çözgülerin arasında gizlenir ve “çözgü yüzü” dokuma oluşur. Kilimler, çözgünün üzerinde atkının döndürülüp rengin değiştiği yerlerde ilikler bırakılmasıyla yapılır. Çapraz ve dikey çizgiler kullanılır. Eşit sarma ve atlamalarla meydana gelir. Kilimler bugün çoğunlukla sentetik iplerle dokunmaktadır.

Görsel 4.13: Kilim dokuma

Görsel 4.14: Kilimde motif örnekleri

Görsel 4.15: Kilimde motif örnekleri

Kilimin halıdan farkı havsız ve düğümsüz olmasıdır. Düz dokuma yaygılardan farkı ise iki iplik yöntemi ile dokunması ve desenlerinin kabarık olmamasıdır.

Kilim dokumacılığı, Türk dokuma sanatında önemli bir yere sahiptir. Köklü geleneklere bağlı halı ve kilim imalatı, Türkiye'nin hemen her yöresinde yapılmaktadır. Hereke, Uşak ve Bergama bölgelerinin kilimleri başta olmak üzere Kayseri, Sivas, Konya, Kırşehir, Isparta, Kula, Gördes, Milas ve Çanakkale'de bu geleneksel sanat canlılığını korumaktadır.

Görsel 4.16: Kilimden yapılmış heybe

Döşeme, sedir, divan vb. yerlere serilen kilim, dokumaların içinde en yaygın olanıdır. Cicim, zili, sumak adını alan diğer dokuma türleri de kilim adıyla anılmaktadır. Bu yanlış bir adlandırmadır çünkü kilim, düz el dokumalarından sadece biridir. Kilim; önceleri eşya taşımak için heybe (Görsel 4.16) olarak, tahıl vb. saklamak için çuval olarak ve evlerde yaygı olarak kullanılmıştır. Modern tasarımlı kilimler, ev dekorasyonunda kullanılmaya devam etmektedir.

• Cicim ve Zili (Sili) Dokuma

Renkli yün iplikler, motif oluşturacak şekilde bezayağı zemin örgüsü üzerine belirli atmalarla işlenir. Tabanı bir kişi tarafından dokunurken nakışı ikinci bir kişi tarafından aynı zamanda iliksiz dokunur. Cicim ve zili, dokuma ayrıntıları olan kilimlerdir. Bunların yüz ve tersleri ayrı dokumalardır.

Cicimde yün iplikler desenin konturunu meydana getirerek yukarıya doğru sarılıp devam eder (Görsel 4.17). Yüzde meydana getirilecek desenin motifleri, düz dokuyu yapan atkı ve çözgü iplik sisteminin yanı sıra ikinci bir renkli atkı ipliğin, çözgülerin arasından önden arkaya geçirilmesi ile yapılır. Arka yüzünde ipler, dağınık ve karışıktır. Ön yüzde ise hafif kabarık bir görüntü ve düzenli bir kompozisyon oluşur.

Zilide, atmalarla motiflerin içleri doldurulur (Görsel 4.18). Motifler, sarma ve hesap işi işlemini andırır. Zili yapımında, değişik renkteki desen iplikleri üç veya beş üstten, bir alttan boydan boya atılır. Cicimle aynı teknik özelliklere sahip olan zili, desenlerinin yüzeyde hiç boşluk bırakılmadan dokunması bakımından cicimden ayrılır. Zili, “ıstar” adı verilen dikey tezgâhta ters tarafı yüzde olmak üzere dokunur. Tekniği, cicime göre daha kolaydır. Düz, çapraz, seyrek, damalı ve konturlu zili gibi çeşitleri vardır. Heybe, yastık, çuval, torba, yer yaygısı ve duvar süsü olarak dokunur.

Görsel 4.17: Cicim dokuma

Görsel 4.18: Zili dokuma

• Sumak Dokuma

Hem tabanı hem de nakışı aynı zamanda tek kişi tarafından dokunur. Sumak, cicim ve ziliye benzer ancak desenleri, atkıların çözgülere sarılması ile oluşturulur. Çözgü ve atkı dışında, deseni oluşturan renkli ipleri vardır. Dokumanın düz yüzünde ipler düzgün ve kabarıktır. Ters yüzünde ise desen yapılan renkli ipler, dağınık ve kesiktir. Desenler, sarma usulü yapıldığından örme gibi görünür.

Düz sumak, atkısız düz sumak, balıksırtı, ters sumak gibi çeşitleri vardır (Görsel 4.19). Sumak dokuma ile heybe, sofra altı, gelin çuvalı, hurç, minder, divan örtüsü, tandır örtüsü, seccade, yaygı, yastık vb. yapılır.

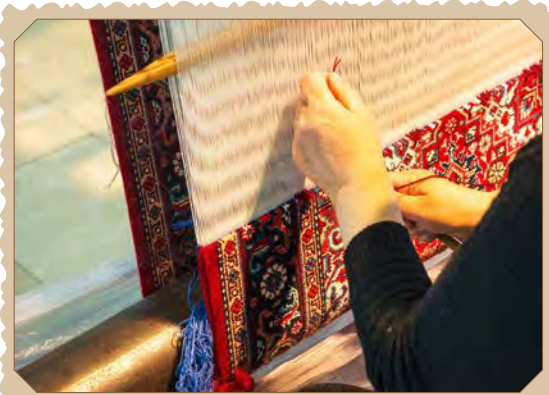
Görsel 4.19: Sumak

Halı

Yere veya mobilya üstüne serilmek ve duvara gerilmek için genellikle yünden dokunan kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygıya **halı** denir (Görsel 4.20).

Görsel 4.20: El dokuma halı

Görsel 4.21: Halı dokuma

Halı tezgâhında çözgü ipliklerinin üzerine ayrı bir desen ipliği ile değişik şekillerde düğüm atılır. Atkı ipliği, düğümelerin arasından geçirilip sıkıştırılır (Görsel 4.21). Atılan ilme uçları elle çekilerek düzeltilir. Dokunan halının kalitesine ve hav yüksekliğine göre ayarlı makasla ilme uçları sağdan başlanarak kesilir. Desen ipliğinin belirli yükseklikte kesilmesiyle oluşan kabartılı (havlı) bir yüzey oluşturulur. Halı dokunup bitirilene kadar hep aynı makas kullanılmalıdır.

Düğümlü tekniği, Türklerin göçebelik zamanında kalın ve ısıtıcı bir zemin yapma amacından ortaya çıkan bir tekniktir. Türklerde halı, evin temel eşyalarındandır ve taban döşemesi, sedir, yastık, yolluk, minder, seccade ve duvar halısı şeklinde üretilmiştir (Görsel 4.22, 4.23 ve 4.24).

Görsel 4.22: Halı seccade

Görsel 4.23: Duvar halısı

Görsel 4.24: Duvar halısı

Köklü geleneklere bağlı halı ve kilim imalatı, Türkiye'nin hemen her yöresinde yapılmaktadır. Bu geleneksel sanat Kayseri, Sivas, Konya, Kırşehir, Isparta, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas ve Çanakkale'de canlılığını korumaktadır. Saf ipek el halılarının merkezi ise İstanbul yakınlarındaki Hereke kasabasıdır. Dünyanın en zengin ilk iki antik halı müzesi İstanbul'dadır.

Halı Sanatında Motif

Anadolu halılarında motif özellikleri, bölgelere ve tarihî dönemlere göre değişiklik gösterir. Bu farklılık halıların dokunuş özelliklerinden ayırt edilir. Türk halı dokumacılığında desen için faydalanan kaynaklar şunlardır:

- Hayvansal motifler [ejderha, kartal, horoz, karşılıklı iki kuş, ejderhayla anka kuşunun savaşı vb. (Görsel 4.25)]
- Bitkisel motifler [ağaçlar, çiçekler (Görsel 4.26)]
- Geometrik desenler (Görsel 4.27)
- Manzaralar (Görsel 4.28)
- Mimari yapılar (camiler, evler, köprüler) ve mimari yapıların üzerinde rastlanan tezyini (süsleme) motifler

Görsel 4.25: Hayvan motifli halı

Görsel 4.26: Bitkisel desenli halı

Görsel 4.27: Geometrik, bitkisel ve hayvansal motif örnekleri

Görsel 4.28: Manzara desenli halı

Düşündünüz mü?

Dokumaların üzerindeki motifler sadece şekilden ibaret değildir. Her bir motif başka bir duygunun aynasıdır. Motiflere hiç bu gözle baktınız mı?

ETKİNLİK KUTUSU

Geleneksel Türk dokuma sanatı ürünlerinden örnekleri incelemek için müze gezisi yapınız. Gezide edindiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Öğretmeninizle etkinlik tarihini belirleyiniz.
2. Gezi planlamasını yapınız (bireysel veya sınıfça gezi yapılabilir).
3. Gezi yapacağınız müzeyi belirleyiniz (Bulunduğunuz bölgede müze ziyareti yapmak mümkün değilse genel ağ üzerinden sanal müze gezisi de yapabilirsiniz.).
4. Müze gezisi tarihini belirleyiniz.
5. İnceleme yaparken bilgileri toplamak için kullanacağınız araç gereci belirleyiniz (defter, kalem, kamera, müze broşürü vb.).
6. Müze gezisini gerçekleştiriniz (Gittiğiniz müzede uyulması gereken kurallara uymaya dikkat ediniz.).
7. Geleneksel Türk dokuma sanatı ürünlerini inceleyiniz (Müzede fotoğraf çekimine izin veriliyorsa ürünleri fotoğraflayabilirsiniz.).
8. Edindiğiniz bilgi ve belgeleri gezi konunuza uygun şekilde düzenleyiniz.
9. Fotoğraf, bilgi ve belge örneklerini birbirine uyumlu bir şekilde düzenleyerek sunum dosyası hazırlayarak sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

4.1.2.2. Mekikli Dokumalar

Mekikli dokumalar olarak bilinen dokuma grubu, asıl dokuma olarak kabul edilir. Yan yana sıralanmış gruplar hâlindeki çözgüler arasında aralık oluşturulur. Atkı ipi, gücülerin de yardımıyla mekikle bu aralıktan geçirilir. Böylece, düz yüzeyli ve bez görünümlü dokumalar yapılır (Görsel 4.29). Atkıların çözgüler arasındaki açıklıktan geçmesini sağlayan, üzerine atkı ipliği sarılan, genellikle ağaçtan yapılan iki ucu sivri alete **mekik** denir.

Görsel 4.29: Düz dokuma ve mekik

Kumaş

Çeşitli yöntemlerle bir araya getirilen ipliklerin oluşturduğu kaplayıcı yüzeye **kumaş** denir. Pamuk, yün, ipek, keten vb. maddelerden elde edilir. Birbirine dik ve paralel konumdaki ipliklerin birbirinin altından ve üstünden geçirilmesiyle dokunur.

Dokuma kumaşlar, el sanatlarının ustalık gerektiren dallarındandır. Bu tekstil dalı; düz ve düğüm- lü yaygılar, işlemler, örgü ve örücülük işlerinden oluşur. Teknolojinin gelişmesiyle dokuma mer- kezleri ve dokumada kullanılan araç gereç değişikliğe uğramıştır ancak eskiden kullanılan araçları, Anadolu'nun bazı yörelerinde ve müzelerde görmek mümkündür. Renkli ipliklerle dokunan tek renkli kumaşlar 16 ve 18. yüzyıl arasında ipek atlas ve ipek kadife, 18. yüzyılda “gezi”dir [Dalgalı pırıltılar verilmiş kumaş (muare)]. 18. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyıl arasında atlas ve kadifenin pa- muklu cinsi ön plandadır. Keten zemin üzerine ipekle dokunan atlas ve kadifeler, yerini pamukla yapılmış olanlara bırakmıştır. Bu kumaşlar arasında önceleri metal bükümlü gümüş ve altının, sonraları bakır alaşımı yüksek olan metal ipliklerin karıştırılmasıyla yapılan kumaşlar önemlidir. Seraser, bu grup için tipik bir kumaştır. Karışık elyafli dokumalar arasında “üsküfe bürümcük” adıyla bilinen ipek, pamuk veya keten ipliğin karıştırılmasıyla dokunan Şile bezi gibi kıvrıcık yü- zeyli dokumalar, 18. yüzyıldan sonra çeşitlilik gösterir. Menşelerine göre kumaşların çoğunlukla üretildiği bölgeler şunlardır:

Keten : Karadeniz bölgesi, özellikle Kastamonu çevresi

Pamuk : Çukurova bölgesi

İpek : Bursa, Edirne, Elazığ ve Ayaş çevresi

Yün : Koyun ve keçi üretilen bölgeler

Düz Dokuma

Temel doku yapıları ve bu dokulardan türetilerek oluşturulan tek katlı kumaşlar, düz dokuma kumaşları oluşturur. Dokuma kumaşlar içinde en fazla bu grup yer alır. Düz dokuma; kullanım alanına göre hafif kumaşlardan olan poplin, gömleklik, gazlı bez, ipekli kumaşlar ve dar doku- malar; ağır kumaşlardan olan döşemelik, kabanlık, çadır, battaniye vb. şeklinde sınıflandırılabilir. Düz dokumalar, geniş bir ürün yelpazesine sahiptir.

Dokuma kumaşın oluşumunda en az iki iplik sistemi olmalıdır. Bunları en basit şekli ile çözgü ve atkı iplik sistemleri oluşturur. İki iplik sisteminin, ana örgüler veya bu ana örgülerden türetilen örgü teknikleri ile bir araya getirildiği dokular, düz dokuma kumaşlardır (Görsel 4.30).

Görsel 4.30: Düz dokuma

Jakar ya da Jakarlı Kumaş

Jakarlı dokuma makinesinde üretilen karmaşık desenli kumaşlara **jakar kumaş** ve bu kumaşın üretim yöntemine **jakarlı** denir. Jakarlı kumaşlar, ipliklerin özel bir tezgâh üzerinde dokunmasıyla elde edilen teknik ve desenlerle oluşturulur. Jakarlı dokuma makineleri; en ince ipeklilerde, en kompleks teknik kumaşlarda ve en özgün dekoratif kumaşlarda kullanılabilir. Jakar kumaş dokuma makinesi, ipliklerin kumaşı oluşturma esnasında kumaş yüzeyine desen verir. Bu makinelerde atkı ve çözgü için çeşitli renkte iplikler kullanarak rengârenk kumaşlar dokunur. Farklı teknik özelliklere sahip iplikler ve örgü teknikleri kullanarak üç boyutlu, kabartma, çökertme kumaşlar yapılır. Bu kumaşlar; perde, ev tekstilleri, gelinlik, abiye elbise kumaşları vb. süsü, nakış içeren tekstil ürünlerinde kullanılır (Görsel 4.31 ve 4.32).

Görsel 4.31: Jakarlı dokuma

Görsel 4.32: Ev tekstilinde jakarlı kumaş

Armür veya Armürlü Kumaş

Kumaşın özel dokusuyla küçük geometrik desenler karakterize edilir ve armür tezgâhında dokunur. Bu tezgâhta dokunan kumaşlara, **armürlü kumaş** denir. Armürlü dokuma tezgâhında dokunan kumaşlara, armürlü kumaşlar denir. Çözgü ve atkı iplikleri aynı renkte veya farklı olabilir. Bu tür dokumalarda, dokuları ve deseni öne çıkaran parlak iplikler kullanarak etkili bir görünüm elde edilir. Bu kumaşlar genellikle gömlek, pantolon, perde, döşemelik ve yatak örtülerinde kullanılır (Görsel 4.33).

Görsel 4.33: Armürlü dokuma

Kolan

Kolan dokuma kullanılan araca ve tekniğe göre kartlı ya da kartsız olarak iki gruba ayrılır. Çözgü yüzü dokumaların kartlarla dokunan örneklerine **çarpana dokuma** ya da **kartlı kolan dokuma** denir. Çözgü ve atkı olarak bilinen iki iplik sisteminin temel oluşturduğu yün, kıl, pamuk ve ipliklerle yer tezgâhında dokunur. Kartların yerine gücü çubuğu kullanılır. Bu çubuk vasıtasıyla açılan ağızlıktan geçirilen atkı iplikler sıkıştırılır. Elde edilen çözgü yüzü şerit hâlindeki dokumalara **kolan dokuma** ya da **kartsız kolan dokuma** denir (Görsel 4.34).

Görsel 4.34: Kolan dokuma

Kolan dokuma ile çarpana dokuma aynı gibi görünse de kullanılan araç ve teknikten dolayı farklılık gösterir. Kolan dokuma; üç ayak, tevni, tavni, kondu vb. yer tezgâhında dokunur. Çarpanalı dokuma ise özel bir tezgâh gerektirmeden çarpanlar yardımı ile dokunur (Görsel 4.35).

Görsel 4.35: Kolan dokuma tezgâhında kolan dokuma

Kolan ve çarpana dokumalar, dokuma işleminde gücü çubuğunun kullanılması ve atkı ipinin mekikle geçirilmesi nedeniyle mekikli dokumalar içinde değerlendirilir (Görsel 4.36).

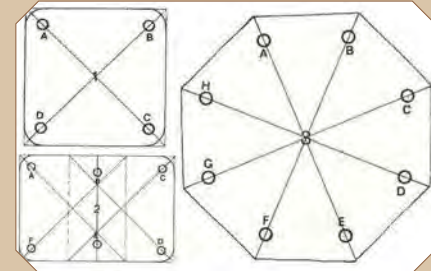

Görsel 4.36: Mekik

4.1.2.3. Mekiksiz Dokumalar

Çarpana

Çarpana dokuma en basit dokuma tekniğidir. Bu dokuma, kare şeklinde ve köşeleri delikli kartlarla yapılır (Görsel 4.37).

Görsel 4.37: Çarpana kartları

Deve, öküz gönü veya ceviz ağacından yapılan, köşelerine delik açılan kare şeklindeki levhalara **çarpana** adı verilmektedir (Görsel 4.38).

Renk dağılım tablosuna göre hazırlanan çözgü iplikleri, kartların deliklerinden geçirilir. İplerin geçirildiği dörtgen veya çokgen deri ya da karton levhalar 90 ila 180 derece döndürülür. Araya atkılıp sıkıştırılır. Renkli ipliklerle dokunur. Çözgü ipliğinin aralığından atkılıp ipliği atılarak dokumaya devam edilir. Çözgünün bir ucu dokuyucunun beline veya yine karşılıklı çakılmış çubuklara bağlanır.

Dokuma, çözgü yüzlüdür. Daha çok çadır, at, deve kolanları ve önlük bağı olarak kullanılır. Yünden ve kıldan olabilir (Görsel 4.39).

Görsel 4.38: Ağaç çarpana levhasıyla dokuma

Görsel 4.39: Kartla çarpana dokuma

Daha çok yörükler tarafından kullanılan bu dokuma kara çadır, alaçık ve topak ev denilen çadırın kaplama maddesidir ayrıca çadırın tepesinin tutturulmasında kazık bağı olarak kullanılır. Dokumaların diğer kullanım alanları şunlardır:

- Sepet, çuval, heybe gibi taşıma araçları
- Hayvanların koşum takımları
- Arabaları ve develerinin başını süsleme
- Kadın giyiminde; baş takılarının tutturulmasında ve önlük, elbise kuşak bağı, çocuk kundağı, beşik bağı
- Erkek giyiminde; barutluk, fişek çantası, kılıç askısı, Kur'an-ı Kerim bağı, yay kurmak için kement, çorap, tozluk bağı, takunya, terlik bantı

Bugün ise bu dokumalar daha çok süsleme malzemesi olarak tercih edilmektedir.

Keçe

Koyun, kuzu, deve, keçi, lama ve alpaka gibi hayvanlardan elde edilen yünler kök boyalarla boyanarak su ve sabunla yayma, tepme, pişirme gibi işlemlerden geçirilir. Bu işlemlerin sonucunda oluşan dokuya **keçe** denir.

Keçe sanatı, ilk olarak Orta Asya'da günlük ihtiyaçları karşılamak için uygulanmıştır. Konargöçer yaşam tarzı ve iklim şartlarından doğan zorlu bir yaşam şekli, insanları çeşitli buluşlar yapmaya sevk etmiştir. Yetiştirdikleri hayvanlardan elde ettikleri yünü değerlendirerek öncelikle giyinmek amaçlı yaptıkları keçeyi, yaşadıkları çadırlarda da kullanmışlardır.

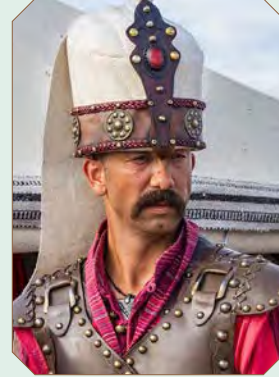
Keçe, geçmiş zamanlarda sanattan ziyade günlük yaşamda ısınma ihtiyacını karşılayan vazgeçilemez ürünlerden biridir. İnsanı sıcaktan ve soğuktan koruyarak ısıyı ihtiyaç göre ayarlayıp dengede tutar. Keçe, Anadolu Selçukluları zamanında altın çağını yaşamıştır. Keçecilik, Ahilik teşkilatında önemli bir yere sahiptir. Keçe, Mevlevilik ile beraber Anadolu'da vazgeçilmez bir sanat hâlini almıştır. Semazenlerin başlarına giydikleri devetüyü rengindeki sikkeler, semazen kıyafeti olan tennurenin eteği, dervişlerin kullandığı arakiyeler keçeden yapılmıştır (Görsel 4.40). Bu nedenle, mevlevihanelerin bulunduğu her il keçecilikte gelişmiştir.

Görsel 4.40: Mevlevi sikkesi

BİLGİ KUTUSU

Osmanlı zamanında halk arasında kullanılan börkler, başlıklar ve fesler keçeden yapılmıştır. Yeniçerilerin kullandığı börkler de keçedendi (Görsel 4.41). Bunun sebebi, boyun arkasından aşağı doğru inen keçe börkün askerleri kılıç darbelerinden korumasıdır. Çok iyi tepilmiş bir keçe, kılıç darbesi geçirmeyecek sağlamlıktadır. Hatta özel tekniklerle yapılmış olan bir keçe kurşun geçirmez olabilir. Aynı zamanda keçe üzerinde akrep, yılan gibi zehirli hayvanların dolaşamaması, barınaklarda keçe kullanımının sebeplerindendir. Örneğin çobanlar, kepenek denilen tamamen yün keçeden yapılan aba kullanır. Böylece hem zehirli hayvanlardan hem de zorlu hava şartlarından korunmuş olur.

Görsel 4.41: Börk

ETKİNLİK KUTUSU

“Eski Dokuma Örnekleri” panosu hazırlayınız. Verilen işlem basamaklarını takip ederek çalışmanızı tamamlayınız.

1. Yakın çevrenizden veya müzelerden eski dokuma örnekleri araştırınız.
2. Araştırma sonuçlarınızı fotoğraflayınız.
3. Panoda sergilemek için fotoğraflarınızı fon karton üzerine dokuma türlerine göre sınıflandırarak yerleştiriniz.
4. Fotoğrafların altına görseller hakkında açıklama yazınız.
5. Çalışmanızı sınıf panosunda sergileyiniz.

4.2. TÜRK DOKUMANIN TARİHİ

Dokumanın tarihi binlerce yıl öncesine dayanır. Dünya tarihinde bulunan ilk dokuma örnekleri, Konya ilinin 52 km güneydoğusunda bulunan Çumra ilçe merkezi yakınlardaki Çatalhöyük kazılarında çıkarılmıştır. Kazılarda bulunan dokuma parçalarının tarihi Cilalı Taş Devri'ne (MÖ 6000) uzanır. Evlerin taban kısmına gömülen ölümlerin üzerinde bulunan dokuma parçaları, bilinen en eski kumaş örnekleridir. Basit bir dokuma tekniği olan bezayağı ile dokunmuş kumaşın yanı sıra çift kat bükümlü iplikle oldukça düzgün ve sık dokunmuş kumaş parçalarının varlığı dikkat çeker. Bu parçalar, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmektedir.

Türk toplumunda dokumacılık MÖ 5000'lere kadar uzanır. Aşkabat yakınlarında bulunan Anav bölgesindeki kazılarda Rudolp Pumpleyy'in (Rudôf Pampli) çıkardığı MÖ 4500'lere tarihlenen çanak çömlekler vardır. Bu eserlerdeki zikzak çizgi ve basit geometrik formlu desenlerle yapılan süslemeler, daha sonra Türkmen dokumalarında da yer almıştır.

Türklerin, Orta Asya'da göçebe hayatı yaşadığı dönemlerde çadırın iç ve dış örtüsü olarak keçe kullandığı; zemin kaplama, yaygı, duvar süsü olarak kilim ve halı kullandığı görülür. İslamiyet'ten önceki Türk medeniyetleriyle süregelen dokuma kültürü, İslamiyet'ten sonra da devam eder. İslamiyet öncesi ve sonrası dokumalarında, süslemeler açısından farklılıklar vardır.

Hunlarda Dokumacılık

Büyük Hun İmparatorluğu zamanında Türk topluluklarının bir araya gelerek bir bayrak altında toplanması kültürel ve sanatsal farklılıkların değişip bütünleşmesini sağlar. Altay Dağları'ndaki kurganlara dolan suların soğuk hava koşullarında donması ile bugüne kadar bozulmadan gelmeyi başaran parçalar, Hunlara ait en önemli buluntulardır. Buradan çıkarılan eserler, Leningrad Hermitage (Leningrad Hörmayt) Müzesinde sergilenmektedir.

P. Kozlov'un (Kozlov) 1924-1925 yıllarında Selenga Nehri havzasındaki Noin-Ula Dağları'nda yaptığı kazı çalışmalarında tabutları saran ve altın plakalar yapıştırılarak süslenmiş kumaş parçaları, matem alameti olan yağlı kumaşlar, çeşitli at koşumları vb. bulunur. Kurganın en önemli buluntusu ise Hun insanının portresini içeren kumaş parçasıdır. Duvara asılı olarak bulunan yünden dokunmuş bu kumaş parçasında, bıyıklı bir insan başı resmedilmiştir. Mezarların duvarı, tavanı ve yerlerinin keçe, ipek kumaş ve yün örtülerle kaplanması dikkat çeker. Oldukça fazla keçe ürün bulunması bu alanda gelişme olduğunun kanıtıdır. Bulunan keçe parçalarında yün ipliklerle applike süslemeler vardır. Kumaş ve keçelere yapılan applike tekniği, Hunlara aittir.

Pazırık Kurganı'nın tavanı kumaş ve keçelerle örtülüdür. Bu kurganda bulunan gömlekler ve elbiseler Noin Ula'da bulunanlarla benzerlik gösterir. Fiyonk şeklinde düğümlenmiş kuşaklar, kaftan denilen elbiseler, keçe çorap, tarak, ayna ve çizmeler dönemin hayat tarzı hakkında bilgi verir.

Keçe çorap ve çizme, göçebe Türklere ait kültür unsurlarıdır. Keçelerde süsleme olarak deri applikenin kullanıldığı görülür. Göçebe Hun toplumunda dokuma alanında yüksek bir kalite ve sanat anlayışı hakimdir. Yurt (Görsel 4.42) adı verilen yuvarlak çadırların keçe kumaş ve örtülerle kaplanması ayrıca halı, kilim, kumaş vb. ihtiyaçlar için dokuma yapılması savaşçı ve göçebe toplumun lifler konusundaki uzmanlığını gösterir. Hunlara ait olan hayvan üslubu birçok eşyada vardır. Doğaüstü yaratık ve hayvan tasvirleri soyut, realist bazen de sürrealist üslupla resmedilmiştir.

Görsel 4.42: Yurt çadırı

Göktürklerde Dokumacılık

Kültürel açıdan Hun geleneğini sürdüren Göktürkler'de yavaş yavaş şehirleşme hayatı başlar. Çu-luşman Nehri yakınındaki Kudırge Kurganı'nda bulunan eserler, Göktürkler Dönemi'ne dair bilgi verir. Dönemin kültür merkezi olarak ortaya çıkan Kudırge buluntularında ilk defa atlas kumaş görülür. Bu kumaştan önce bulunan dokumalar, bezayağı tarzında basit dimi örgülerden oluşur. Parlak bir görüntüsü olan atlas dokumanın bulunması dokumada önemli gelişmeler olduğunu gösterir. Kurganlardan çıkarılan ahşap ve madenden yapılmış heykelcikler, at koşum takımları, kumaş ve keçe örtüler de vardır. Bu eşyaların üzerlerinde dinî ve sembolik anlamlı motifler, yırtıcı hayvan, kartal, ejder kabartmaları, dağ keçisi vb. hayvan figürleri ile süslemeler göze çarpar.

Sembolik veya dinî unsurları içeren sanat eserlerinde, halı ve işleme gibi sanatlarda da hayvan figürlü işlemelerin tercih edilmesi Hun sanatının ve gelenekselliğin Göktürklerde de devam ettiğini anlatmaktadır. 1913 yılında Turfan Bölgesi'nde, A. Von Le Coq (Fön Lü Kok) tarafından Kuşa şehrinin yakınlarındaki Kızıl'da bir tapınakta bulunan halı parçasının (Berlin İslam Sanatları Müzesinde sergilenmektedir.) Göktürkler dönemine ait olduğu varsayılmaktadır. Yün ipliklerle düğümlenerek dokunan halıda geometrik desenler ve ejder figürü görülür.

Uygurlarda Dokumacılık

Uygur Dönemi kıyafet ve dokumalarına ait bilgiler duvar fresklerinden elde edilmiştir. Bu fresklerde Türk tipinin yanı sıra Çin ve İran tiplerinin resmedilmesi farklılıkları görmek açısından önemlidir. Kıyafet boylarının uzunluğu, bazı elbiselerin desenli olması, vücuda oturan uzun kollu ve renkli kuşaklarla süslenmiş elbiseler, yüz tipleri farklılık gösterirken bazı elbiselerin aynı olması dönemin sosyal hayatında sınıf ve rütbe farkının olduğunu ortaya koyan somut belgelerdir.

Bir Uygur prensinin resmedildiği düşünülen Bezeklik freski, 8 ve 9. yüzyıldan bugüne kalmış bir eserdir. Bu freskin arka planında görülen ve fonu dolduran perde detayı çok önemlidir. Burada resmedilen perdenin varlığı, yerleşik hayatın yoğun görüldüğü Uygurlar Dönemi'nde perdenin sadece pencereleri kapatmak için değil süs ve gösteriş için de kullanıldığını gösterir.

9. yüzyılda kullanılan koyu mavi, kırmızı, maviye yakın mor, açık pembe, açık sarı ve açık kahverengi Uygur sanatının karakteristik renkleridir. Van Le Cog'un Karahoça'da yaptığı kazılarda bulunan yanmış ve yırtık kâğıt tomarlarındaki resimlerden Uygur kumaşı ve giyimine ait bilgiler elde edilir. Kumaşlarda dokuma ile desenlendirme, boyama ile desenlendirme, iğne ve işleme ile desenlendirme olmak üzere üç teknik kullanıldığı görülür. İlk kez bu dönemde ortaya çıkan stilize çiçek üslubu, Osmanlı Dönemi kumaşlarında da kullanılarak Türk sanatına özgü bir üslup olarak devam ettirilir.

4.2.1. Anadolu Öncesi Türklerde Kilimin Tarihçesi

Orta Asya Türkleri, dönemin zorlu hava koşullarından etkilenmemek için çadırlarında çeşitli dokumalar kullanmıştır. Tente yapımında, düz dokuma tekniğiyle koyunyününe göre çok daha uzun ve sıkı olan keçi yünü kullanılır. Keçi yününün kısa parçaları, dokunan yüzeyin dışına çıkarak düz dokumanın üzerindeki delikleri kapatır. Bu şekilde çadır su geçirmez hâle gelir. Çadırın toprak zeminindeki nemden korunmak için de düz dokuma tekniğiyle keçi yününden **kilim** denilen zemin kaplamalar yapılmıştır. Kilimler, günlük ihtiyaçları karşılamak için çeşitli biçimlerde üretilir. Örneğin ısınmak için battaniye olarak, çadırlarda bölmeler oluşturmak için gerilerek, sıcak yer yaygısı olarak, soğuktan ya da sıcaktan korunmada giysi olarak, çadırın direğine bağlanıp beşik olarak ve yatak yaygısı olarak kullanılmıştır. Kolaylıkla katlanabilen bu pileli yatak yaygıları, atların sırtında taşınabilen pratik uyku çantaları olarak kullanılmıştır.

4.2.2. Anadolu Öncesi Türklerde Halının Tarihçesi

Halı dokumanın temeli olan ve Türk düğümü de denilen Gördes düğümü tekniği, ilk kez Orta Asya Türklerinin bulunduğu bölgelerde ortaya çıkar. Zamanla halı Türklerde sadece bir yaygı, örtü veya süsleme malzemesi değil aynı zamanda taht örtüsü olarak da önemini artırır.

Anadolu öncesi halı tarihi incelendiğinde Pazırık Kurganı'nda Rus arkeolog Rudenko'nun (Rüdenka) bulduğu Pazırık halısı denilen halı dokuma, eşsiz niteliktedir (Görsel 4.43). Beşinci kurganda bulunan halı, dünya halıcılık tarihinde bütün hâlde bulunmuş en eski düğümlü dokumadır. Halı; ince dokuması, yüksek kalitesi, motif zenginliği açısından dikkat çeker. 189 x 200 cm boyutlarında çok ince yünden, cm karede otuz altı Gördes düğümü ile dokunan bu halının düğüm sıklığı, yapıldığı dönem düşünüldüğünde üstün bir ustalığı gösterir. Halıda beş bordür (su) vardır. Dıştan içe doğru birinci ve beşinci bordür grifon denilen mitolojik hayvan figürleriyle (Görsel 4.43.a); ikinci bordür, arka arkaya dizilmiş at ve süvari figürleriyle (Görsel 4.43.b) süslenmiştir. At ve süvari figürlerinin altında eğer halısı görülür. Üçüncü bordür, halının ortasında bulunan lotus (nilüfer, hun gülü) çiçeği benzeri desenlerle süslenmiştir. Dördüncü bordürde arka arkaya dizilmiş geyik figürleri dikkat çeker. Ortada bulunan yirmi dört tane lotus çiçeği figürünün etrafı zincir motifle çevrilidir. Bu yirmi dört karenin yirmi dört Oğuz boyunu temsil ettiği varsayılır (Görsel 4.43.c). Diğer bir görüş ise halının köşelerinde bulunan rozet ve üçgen motiflerin, başlangıç ve bitiş noktalarını temsil eden bir oyun aracı olduğudur. Figürlerin her birinde, stilize edilmiş dört nilüfer çiçeği vardır. Bu kompozisyonu, grifinlerle çerçevelenmiş yirmi dört alageyikten oluşan bir sınır izler. En geniş sınırında yük atı ve insan figürleri, orta kısmında bir kurdele motifi vardır. Kök boya ile boyanmış yünlerle renklendirilen halının renkleri solmuş olsa da yapıldığı zaman bu renklerin oldukça canlı olduğu anlaşılmaktadır.

Görsel 4.43.a: Grifon figürü

Görsel 4.43.b: At ve süvari figürü

Görsel 4.43.c: Yirmi dört Oğuz boyunu temsil eden yirmi dört motif

Görsel 4.43: Pazırık halısı

4.2.3. Anadolu'daki Türklerde İslamiyet Sonrası Halının Tarihçesi

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ile birlikte her alanda İslamiyet'in etkisi görülür. Cami, kervansaray ve tekkeler, mimari etkinin örnekleridir. İslamiyet'in kabulünden sonra daha geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler, savaş ve göçlerle farklı kültürleri tanımıştır. Türklerin en güçlü olduğu sanat dallarından biri dokumadır. Özellikle halı sanatının köklü bir geçmişi vardır. Türk kültürüne ait birçok özgün dokuma örnekleri Türk ve Dünya müzelerinde sergilenmektedir (Görsel 4.44).

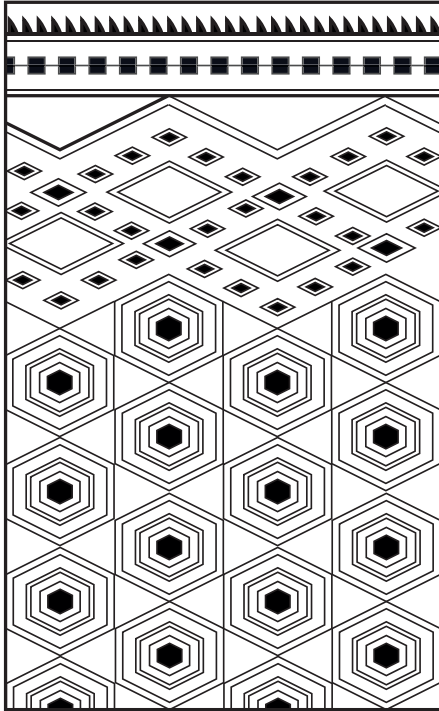
Görsel 4.44: Vakıflar Halı Müzesinde sergilenen halılar

Türk halı sanatına ait önemli buluntulardan biri eski Kahire'de çıkarılan halılardır. C. J. Lamm (Leym) tarafından ortaya çıkarılan yüz parça halıdan yirmi dokuzu yine Lamm tarafından İsveç'e götürülerek resim ve desenleri ile birlikte yayınlanmıştır. Bulunan halılardan Anadolu Selçuklu ve Beylikler zamanına ait olan parçalar mevcuttur. Bu halıların bir kısmı İsveç Stockholm National (Sütokholm Neşinil) Müzesinde bir kısmı ise Göteborg Röhss (Götüböry Ros) Müzesinde sergilenmektedir.

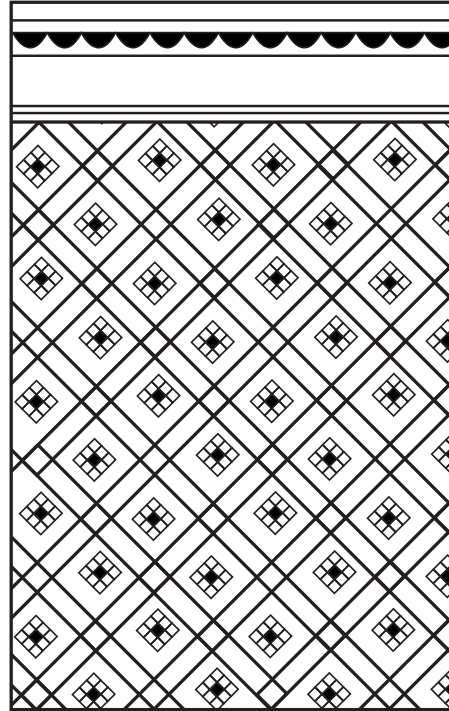
Stockholm müzesinde sergilenen 2 küçük parça halı Samerra üslubu için karakteristiktir. Bunlardan biri kızıl kahve zemin üzerine koyu mavi, yeşil ve devetüyü renklerden meydana gelen kaydırılmış eksene göre sıralanmış iç içe iki altıgen yıldızlardan birer örnek gösterir. Zeminle arasında sınır bulunmayan geniş bordür büyük baklavalardan ibaret olup üç şerit halinde dar bir dış bordürle kaplanmıştır. Bu parça halı 29x32 cm. boyutludur (Görsel 4.45).

30.5x13 cm. boyutlu diğer parça halı da baklavalardan oluşan geometrik bir örnek göstermekte olup aynı renklere ilave olarak az kırmızı vardır (Görsel 4.46).

ASLANAPA s.10-11

Görsel 4.45: Samerra 9. yüzyıl halı parçası çiziminden bir kesit

Görsel 4.46: Samerra 9. yüzyıl halı parçası çiziminden bir kesit

Geniş bir coğrafyaya dağılan Selçuklu Dönemi'nden mimari alanda çok sayıda eser kalmasına rağmen ne yazık ki dokuma, yaygı, halı gibi parçalar bugüne ulaşmamıştır. Bunun sebebi olarak istilalar ve savaşlarda minyatür, halı ve diğer tekstil ürünlerinin yağmalanması gösterilebilir.

Dönemden günümüze gelen Makamat Minyatürleri'nde halı resimleri bulunur. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitaplığı'nın 2916 numaralı kaydında bulunan Makamat Minyatürü'nde, tahtta oturmuş bir kadının altında halı tasvirinin olması bu dönemde halı dokumalarının olduğunun kanıtıdır. Buradaki halı tasvirinde zeminin geometrik kompozisyonlara bölünmesi ve motiflerin sonsuzluk prensibi içinde yayılışı Anadolu Selçuklu halılarıyla büyük bir benzerlik gösterir.

İslam inancında resim ve heykelin yasak olması bu zamana kadar çeşitli sanat dallarında kullanılan hayvan figürlerinden vazgeçilerek sembolik motiflere yönelmeyi gerektirmiştir. Türklerin İslam dünyasına kazandırdığı halı kültüründe sonsuzluk ilkesine uygun süslemeler yer alır. Bordür, kıvrık dal, Hatai grubu süslemeler, Rumi, Palmet motifleri, geometrik çizgiler ve yazı Türklere ait karakteristik süsleme örnekleridir.

4.2.4. Selçuklu Dönemi

Avrupa, Afrika ve Asya'nın ticaret yolları üzerinde yaşayan Anadolu halkı, geçit yollarındaki kervancılarla alışveriş yapar. Sanatçının el becerisine ve yaratıcılığına dayanan el sanatları ürünlerinin kervancılara satılmasıyla ürünler Doğu'nun en ücra köşesine ve Avrupa'nın çeşitli şehirlerine götürülür. Marco Polo'nun 1283 yılındaki Asya gezisinde “Dünyanın en güzel halıları Aksaray, Kayseri, Sivas'ta dokunuyor.” dediği seyahat notunda belirtilen halılar, Anadolu halı sanatının köklü bir geçmişinin olduğunu vurgulamıştır. 14. yüzyılın başlarında Anadolu'yu gezen İbn-i Batuta da Selçuklu halılarını överek bunların Suriye, Mısır, Hindistan ve Çin'e ihraç edildiğini yazmıştır.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nden kalma yirmi iki halı vardır. Bulunan halılar sayesinde Selçuklu halıları hakkında bilgi edinmek mümkün olmuştur. 1905 yılında sekiz halı Konya Alaeddin Camii'nde, Alman Konsolosluğu üyesi Loytred (Loyrid) ve İsveçli F.R. Martin (Martin) tarafından bulunur. Bu halılar, Türk İslam Eserleri Müzesinde sergilenmektedir. Fustat'ta (Fösted) bulunan halılardan yedi tanesinin de Selçuklular zamana ait olduğu kabul edilir. 1930 yılında Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde keşfedilen üç halıdan ikisi Konya Mevlâna Müzesinde diğeri ise Londra'da özel bir koleksiyondadır. Halılarda renk olarak çoğunlukla kırmızı, kahverengi, mavi, lacivert, yeşil ve beyazdır kullanılmıştır. Kenar bordürlerde ve dar sularda yer alan birbirine geçmeli sekizgen yıldızlardan meydana gelen kompozisyonlar, geometrik bezemeler ve kûfi yazıya benzer süslemeler (meşk) Çanakkale yöresi halılarında hâlâ kullanılmaktadır. Halıların zemininde eşkenar dörtgenler, sekizgenler, Anadolu'da yılan veya kuş olarak adlandırılan çengel şekilli süslemeler, eli belinde motifleri bulunur. Bu desenlerin kompozisyonları halılara göre farklı olmakla birlikte desenlerde Türk halılarına özgü sonsuzluk prensibine uyulduğu görülür.

Selçuklu halılarında, Pazırık halısında görülen zeminin karelere bölünme geleneği ve hayvansal figür kullanımı devam etmiştir. Bunların yanı sıra güneş ışığı gibi dağılan kompozisyonlar da vardır. Mevcut halılarda çözümlü iplikleri kırmızı renkte olup Türk düğümü ile dokunarak bitkilerden elde edilen boyalarla renklendirilmiştir.

1990'larda Tibet'te Anadolu Selçuklu halılarının cins, renk ve karakter özelliklerine uygun dört halı daha bulunmuştur. Yapılan teknik analizde halıların 12 veya 13. yüzyıla ait olduğu saptanmıştır. Halıların zemininin karelere bölünmesi ve her bir kareye de iç içe yerleştirilmiş hayvan figürlerinin işlenmiş olması Selçuklu halısı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Türk halı ve kilim dokumacılığının gelişerek yayılması Selçuklu döneminde hız kazanır. Orta Asya kökenli Türk kilimleri 14. yüzyıla kadar karakteristik özelliklerini korumaya devam eder. Osmanlıların Anadolu'da kontrolü ele geçirmelerinden sonra motiflerin karakteristik özellikleri ve ölçülerinde birtakım değişimler olmaya başlar.

4.2.5. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Dönemi'nde diğer kültür ve sanat dallarında olduğu gibi dokuma sanatında da Selçuklu geleneğinin devam ettirildiği görülür. Zeminin karelere bölünerek her karenin içinin geometrik formlarla doldurulması eski halı dokuma geleneğinin devamıdır (Görsel 4.47).

Görsel 4.47: Geometrik formlu halı örneği

Avrupalı ressamların tablo ve fresklerinde hayvan figürlü halıların (Görsel 4.48) tasvirleri 14 ve 15. yüzyıllarda görülür. Bu dönemde hayvan figürlü halıların yanında az sayıda geometrik formlu halı tasvirleri de vardır. 15. yüzyılın ortalarından itibaren hayvan tasvirlerinin yerini geometrik halılar almaya başlar. Geometrik halılarda, Anadolu halılarında görülen geometrik ve karakteristik özellikler yerini aşırı derecede üsluplanmış geometrik bitki kompozisyonları alır.

Görsel 4.48: Hayvan figürlü halı 15. yüzyıl sonu (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi)

Erken Osmanlı Dönemi halılarından bahsedilince akla gelen isim Hans Holbein'dir (Hans Holbayn).

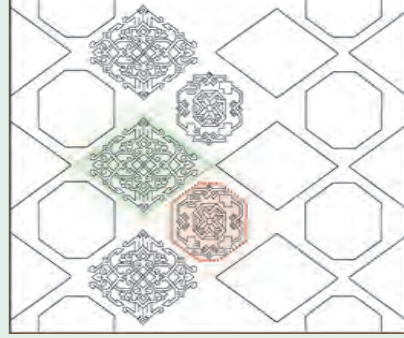
BİLGİ KUTUSU

HOLBEİN HALILARI

Holbein halıları, ismini Alman ressam Hans Holbein'den alır. Holbein, tablolarında erken dönem Osmanlı Türk Halılarını resmettiği için halılar bu ismi almıştır. Aslında bu halıları resmeden başka ressam da vardır ancak bu halılar tarihe Holbein halısı olarak geçmiştir. Holbein halılarının dört tipi vardır.

Birinci Tip Küçük Örnekli Holbein Halısı

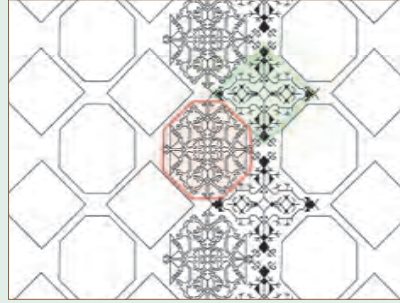
Bu tip halılarda zemin küçük karelere bölünmüş ve bazı karelerin ortası sekizgenle doldurulmuştur. Her karenin köşesinde çeyrek baklava şekli bulunur. Bu baklavaların birleşmesi ile meydana gelen büyük baklavalara, örneğin asıl şemasını oluşturur (Görsel 4.49). Birinci tip küçük örnekli Holbein halılarında Selçuklu halıları ile benzeşen yönler vardır.

Görsel 4.49: Birinci tip Holbein halı şeması

İkinci Tip Holbein veya Lotto Halısı

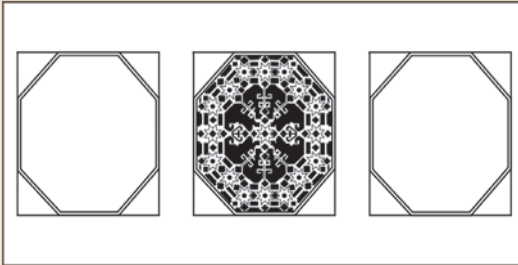
Bu tip halıları resmeden İtalyan ressam Lorenzo Lotto (Lorenzo Lotto) olsa da halılar Holbein veya Lotto halısı olarak anılır. Lotto halıları, desen açısından küçük örnekli Holbein halısına benzemekle birlikte bitkisel desenler de içerir (Görsel 4.50).

Görsel 4.50: İkinci tip Holbein halı şeması

Üçüncü Tip Büyük Örnekli Holbein Halısı

İçi eşit büyüklükte sekizgen şekillerle doldurulmuş halılar, büyük kare ya da dikdörtgenlerin üst üste sıralandığı sade desenler içerir. Bu kare ve dikdörtgenlerin sayısı iki veya 4 dördtür (Görsel 4.51 ve 4.52).

Görsel 4.51: Üçüncü tip Holbein halı şeması

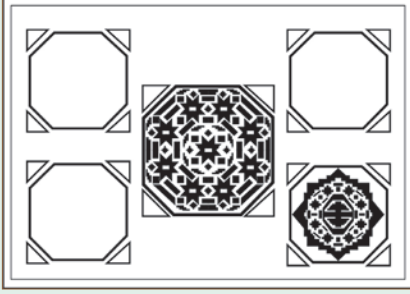

Görsel 4.52: Holbein tipi halı

BİLGİ KUTUSU

Dördüncü Tip Büyük Örnekli Holbein Halısı

Bu tip halılar, desen olarak üçüncü tip büyük örnekli Holbein halısına benzer. Buradaki desene ayrıca daha küçük sekizgenler eklenmiştir (Görsel 4.53 ve 4.54).

Görsel 4.53: Dördüncü tip Holbein halı şeması

Görsel 4.54: Dördüncü tip Holbein halı şeması

Türk halı sanatının Selçuklu Dönemi'nden sonra ikinci parlak devri 16. yüzyılda başlar. Bu dönemde saray halıları ve Uşak halıları olmak üzere iki tür halı vardır.

Saray Halıları

Osmanlı Dönemi'nde mimarinin dokumaya yansımaları görülür. Yeni yapılmış olan ya da kullanılan saray ve camilerin çok miktarda halı ihtiyacı oluşur. Bu ihtiyacı karşılamak için Osmanlı sarayında sanatkarlar tarafından dokunan halılara **saray halıları** denir.

Osmanlı saray halılarının en eski örneklerinin 16. yüzyıla ait olduğu kabul edilir. 19. yüzyılda sarayın ihtiyacı olan halı ve tekstil dokumacılığı için feshane fabrikası ve Hereke'de *Hereke Fabrika-i Hümayun'u* kurulur. Burada saray ve saray çevresinin tüm mefruşat ihtiyacı ile birlikte sarayları dekore etmek için ihtiyaç duyulan değişik ölçülerde halı dokumacılığı da yapılır. Hereke halı dokumacılığı zamanla gelişir ve Hereke büyük bir halı dokuma merkezi olur. Burada üretilen halılar, en kaliteli el dokuması halı unvanını alır. Osmanlı'dan sonra da üretimine devam edilen Hereke halıları malzeme, dokuma sıklığı ve özgün desen tasarımları ile günümüzde de önemini korumaktadır. Dünyaca ünlü Hereke halıları bir üretim kültürü hâline gelmiştir. Bu fabrikanın aynı zamanda usta yetiştiren bir okul olma hizmeti de vardır.

Zamanla Anadolu'ya özgü bir karakter kazanan saray halılarında Osmanlı sanatının klasik üslubu vardır. Rumi motifler ve helezon dallar üzerine lale, sümbül, karanfil ve narçiçekleri gibi yarı stilize motifler; hatai, penç ve gonca gül gibi stilize motifler ve Osmanlı sanatının ana teması olan natüralist desenler halılarda da kendini gösterir (Görsel 4.55). Bu üslup dönemin çini, tezhip, cilt, kalem işi gibi diğer süsleme sanatlarında da görülür.

Görsel 4.55: Osmanlı saray halısı

19. yüzyılda İstanbul'un Kumkapı, Topkapı ve Üsküdar gibi bölgelerinde saray halısı atölyeleri açılır. 1891'de ise Sultan II. Abdülhamit, Hereke'deki atölyelerin sayısını ve büyüklüğünü artırarak halı dokumacılığına çeşitlilik kazandırır.

Uşak Halıları

Türk halı sanatı tarihinde önemli bir yeri olan Uşak halıları 18. yüzyıl sonuna kadar çok revaçtadır. Envanterlerde Türk halısı olarak geçen Uşak halıları 17. yüzyıldan itibaren tanınmaya başlar. Bu halıların menşeinin Holbein adı verilen halı grubunun ilk tipi olduğu kabul edilir.

Geometrik motifler yerine bitki motifleri, bitki motiflerinden oluşan madalyonlar ve yıldızlı motifler hâkimdir. Uşak halılarındaki zengin madalyon motifleri, üstün bir ustalığı ve tasarım gücünü temsil eder (Görsel 4.56, 4.57 ve 4.58).

Görsel 4.56: Bitkisel desenli halı

Görsel 4.57: Madalyonlu uşak halısı (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi)

Görsel 4.58: Yıldızlı Uşak halıları (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi)

Bir grup Uşak halısında, beyaz veya açık krem rengi zemin üzerinde kuş ve çintemani desenleri kullanılır. Motifi meydana getiren şekillerin kuşa benzemesinden dolayı **kuşlu halı** diye adlandırılan bu grup halıların İstanbul ve Konya'daki müzelerde örnekleri vardır. Çeşitli ülkelerin müzelerinde ve özel koleksiyonlarda da bu halılara yer verilmiştir (Görsel 4.59).

Görsel 4.59: Kuşlu halı (İstanbul Vakıflar Halı Müzesi)

17. yüzyıldan itibaren Uşak halıları ününü kaybetmeye başlarken Batı Anadolu bölgesinde Gördes, Kula, Bergama, Milas; İç Anadolu Bölgesi'nde Konya-Ladik, Kırşehir, Mucur halıları ön plana çıkmaya başlar. Bergama halıları, Holbein halılarının 3 ve 4. tipinden gelişir. Bergama halılarında, geometrik desenler ve geometrik düzene uyum sağlamış bitki motifleri görülür (Görsel 4.60).

En eski Bergama halı örneği 16. yüzyıldan kalmadır. Bergama halılarında devetüyü sarısı, kırmızı, mavi, ceviz yeşili, kahverengi ve iki farklı renk tonu bir arada kullanılarak Selçuklu renk geleneği devam ettirilmiştir. 18. yüzyıl halılarında dolgu motifi olarak tekrar hayvan figürleri, 19. yüzyıldan sonraki halılarda da natüralist çiçek desenleri ve yaprak motifleri görülür.

Görsel 4.60: Bergama halısı deseni basılmış pul

4.2.6. Anadolu'da Kilim

Anadolu kilimi, köklü bir geleneğin devamıdır. Kilimlerin desen özelliklerine bakıldığında Orta Asya ve Selçuklu kültüründen etkilendiği ancak zaman içinde yörelere göre kişilik kazandığı görülür. Kilimler, dokunduğu yörenin adına göre Eşme, Karasu, Emirdağ; topluluk adına göre Avşar, Kırkitli; kullanılan desenlere göre yollu, eli belinde, aynalı gibi isimler alır. Kilimlerin, birbiriyle uyumlu birden fazla motifin kompozisyonu ile oluştuğu görülür (Görsel 4.61).

Görsel 4.61: Çeşitli motiflerden oluşmuş kilim kompozisyonları

Anadolu kilimleri; ipliklerde kullanılan boyaların rengine, kilimin dokunduğu bölgeye ve kullanılan motiflere göre sınıflandırılır. Genellikle Anadolu kadınının ifade aracı olarak kullanılan kilimlerde duygusal bir boyut da vardır. Anadolu kadını çoğu zaman sevincini, üzüntüsünü, beklentilerini kilimlerde dokuduğu motiflerle yansıtarak onu bir iletişim aracı olarak kullanmıştır. Örneğin korkuyu ifade etmek için kurt ayağı ve akrep motifini, sevgi ve sohbeti ifade etmek için muhabbet kuşu motifini, yiğitlik ifadesi için koç boynuzu motifini dokumuştur. Bitki ve çiçek figürleri ile bereket ve mutluluk anlatılmıştır. Yaşanılan çağın özellikleri ve yörenin gelenek görenekları de kilimlerde dokunan motiflerde kendine yer bulmuştur. Kilimlerde kullanılan motif sınıflandırması şudur:

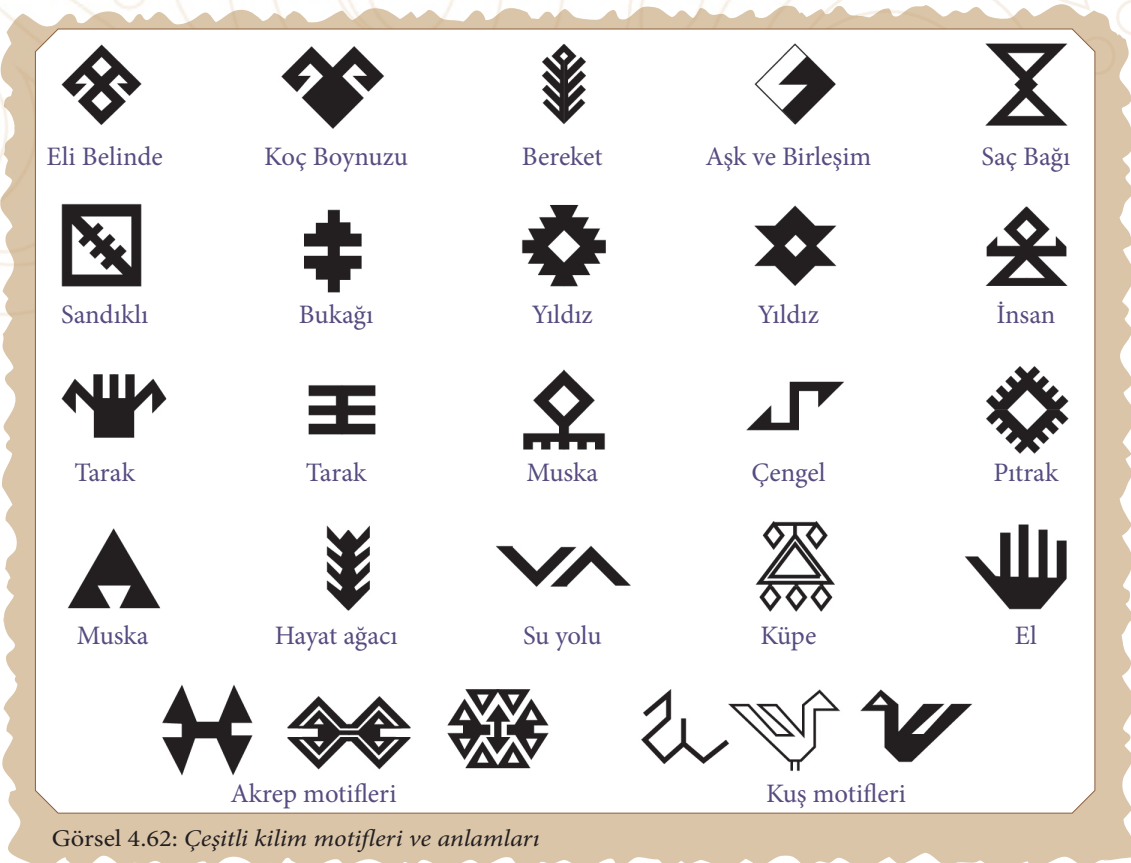
Hayvansal Motifler: Kuş, ejder, böcek vb. motiflerden oluşur (Görsel 4.62). Türk halıcılığında hayvanları canlandıran motifler 14. yüzyılda yaygın olarak kullanılmıştır. Madalyonlu uşak, yıldızlı uşak ve kuşlu uşak diye bilinen halılarımız bu devirde dokunmuştur.

Bitkisel Motifler: Ağaç, yaprak, çiçek, meyve vb. motiflerden oluşur (Görsel 4.62).

Geometrik Motifler: Dokumada kolaylık sağlamasından ötürü çok tercih edilen motif grubudur. Üçgen, dörtgen, dikdörtgen ve eşkenar dörtgen gibi çeşitli geometrik motiflerden oluşur (Görsel 4.62).

Karışık Motifler: Madalyon, rozet, çengel, sütun yazı, harf, vazo vb. motiflerden oluşur (Görsel 4.62).

Sembolik Motifler: Dokuma yapan kişinin duygu ve düşünceleri ile doğa güçlerini simgeleyen motiflerin oluşturduğu gruptur. Kuş, hayat ağacı, el, tarak, ibrik, kandil vb. motiflerden oluşur (Görsel 4.62).

Görsel 4.62: Çeşitli kilim motifleri ve anlamları

Anadolu Kiliminde Kullanılan Bazı Motiflerin Anlamları

Eli Belinde	: Analık ve doğurganlık simgesidir.	Göz	: Göz değmesine(nazar) karşı koruyucu olarak kullanılır.
Koç Boyuzu	: Kahramanlık ve kuvvet simgesidir.	Çengel	: Sivri uçları ile kötü bakışları uzaklaştırmanın simgesidir.
Bereket	: Bereket simgesidir.	Pıtrak	: Bereket ve nazardan korunmayı simgeler.
Aşk ve Birleşim	: Sevgiyi ve aşkı simgeler.	Muska	: Nazardan korunmayı simgeler.
Saç Bağı	: Genç kızların evlilik düşüncesini gösterir.	Hayat Ağacı	: Soyun ölümsüzlüğünü simgeler.
Sandıklı	: Evlenme isteğinin göstergesidir.	Suyolu	: Yaşamın temelini simgeleyen ve eski zamanlardan beri kullanılan bir motiftir.
Bukağı	: Aile birliğinin devamlılığını simgeler.	Küpe	: Dokumacı genç kızın evlenmek isteğini ailesine açıklamasıdır.
Yıldız	: Mutluluk simgesidir.	El	: Kem gözlerle karşı korunmak için kullanılır.
İnsan	: Kadın, erkek ve doğurganlığın simgesidir.	Kuş	: Uğur ve uğursuzluğu simgeleyen motiftir.
Tarak	: Evliliğin korunmasını simgeler.		
Akrep	: Korku simgesidir.		

4.2.7. Yörelere Göre Kilim Özellikleri

Anadolu'nun pek çok yöresinde kilim dokumacılığı yapılır. Fethiye, Kayseri, Şarköy, Eşme, Sivas, Balıkesir, Mut, Aydın, Malatya, Karabağ ve Kars dokumacılığın ön planda olduğu yerlerdir. Her yörenin kendi gelenek görenek ve kültürüne göre renk, desen, boyut ve kompozisyon açısından farklı bir stil oluşmuştur (Görsel 4.63).

Görsel 4.63: Çeşitli modellerde kilim örnekleri

Aydın Kilimleri

Aydın kiliminin en belirgin özelliği karışık motifli olmasıdır. Bu kilimlerin ana çizgisini oluşturan sekiz köşeli yıldızdan çıkan küçük kanca motifi, göbek veya bordürlerde kullanılır. Boyuna örgü tekniği ile dokunur. Çoğunlukla kullanılan renkler kırmızı, mavi, turuncu, kahverengi ve yeşildir. Canlı renklerin tercih edildiği Aydın kilimlerinde bazen zemin rengi olarak kırmızı kullanılır. Genellikle iki yarımдан oluşan kilimlerin eni geniştir.

Fethiye Kilimleri

Göbek kısmı boştur. Tüm zemini kaplayan, birbirine kanca motifleriyle bağlanmış göbek desenli bordürler ve çevresi motifli kompozisyonlar kullanılır. Çoğunlukla kullanılan renkler mavi, kırmızı, kahverengi, yeşil, turuncu ve eflatundur. Geniş ve dikdörtgen şekillerde üretilir.

Kayseri Kilimleri

Kullanılan kaba yün, yumuşak ve ipeksidir. İpek dışında dokunan diğer kilimler, doğal yün rengindedir (beyaz, kahverengi ve gri). Boyuna dokuma tekniği uygulanan Kayseri kilimlerinde bordürler, çiçek ve asma yaprağı motifleriyle süslenir.

Şarköy Kilimleri

Şarköy ya da Trakya kilimi olarak bilinir. Kilimlerde İslamiyet'in ve Osmanlı'nın etkisi görülür. Bordürleri çiçek ve yaprak desenli olan Şarköy kilimleri, tek parça olarak çeşitli boyutlarda dokunur. Genellikle kullanılan renkler koyu kırmızı, mavi, yeşil, az olarak da sarı ve beyazdır.

Eşme Kilimleri

Çözü iplikleri orta kalınlıkta yün ve pamuktan olan Eşme kilimlerinin kenarları, küçük dolgu motifleri ile süslenir. Çoğunlukla kullanılan renkler soluk gri, yeşil, pastel kırmızıdır. Bazı kilimlerin bordürlerinde siyah renk kullanılır. Eşme kilimleri, Batı ülkelerinde gözde olan kilimlerdenidir.

Sivas Kilimleri

Çoğunlukla seccade biçiminde olan Sivas kilimlerinde farklı kenar desenlerinin arasında mihrap yer alır. İnce yünden dokunan bu kilimlerde kullanılan renkler parlak kırmızı, açık ve orta tonda yeşil, turuncu, mavi, kahverengi, siyah ve beyazdır. Bordürlerinde, ana kenar suyuna bağlı çeşitli desenler vardır.

Malatya Kilimleri

Üç veya dört göbek deseni içeren Malatya kilimlerinde altıgen göbek desenleri, kol ve kanca motifleriyle kenarlara bağlanır. İpek ve pamuk karıştırılmış ince yünden dokunan kilimlerde genellikle kullanılan renkler koyu kahverengi, kırmızı, mavi, yeşil ve beyazdır. Boyuna örgü tekniği çok görülür ancak sade örgü tekniği de uygulanır.

Balıkesir Kilimleri

Tek parça hâlinde dokunan Balıkesir kilimlerinde çoğunlukla kullanılan renler geleneksel yün tonları olan koyu kırmızı ve mavidir. Az sayıda olmakla birlikte 1900'lerin sonlarında toprak renkleriyle dokunmuş kilimlere de rastlanır.

Mut Kilimleri

Tipik Yörük kilimi olan Mut kiliminin çözüleri keçi ve at kılındandır. Çoğunlukla doğal yün rengi kullanılır. Altıgen şekilli göbekler birbirine kalın testere dişli motiflerle bağlanır. Boyuna örgü tekniği ile dokunan Mut kilimlerinin genellikle eni dardır.

Karabağ Kilimleri

Erzurum yöresinde dokunan Karabağ kilimleri koyu zeminlidir (siyah veya koyu kahverengi). Çiçek motifleri kırmızı, pembe ve turuncu olup bordürleri genellikle açık renk ve beyazdır. Duvar halısı olarak da kullanılır.

Kars Kilimleri

Ana renkler kahverengi, pembe, turuncu ve beyazdır. Genellikle kalın dokuma olup doğal kahverengi yün çözgüldür. Ortasında birbirine bağlı göbek desenleri yer alırken kenarları farklıdır. Boyuna dokuma tekniği ile dokunur.

4.2.8. Günümüzde Kilim

Kilim, yer yaygısı olmanın dışında ev dekorasyonunda kullanılan dekoratif bir unsurdur. Kullanım yelpazesi oldukça geniş olan kilimleri zevke, ihtiyaca ve bütçeye göre antika kilimler, sanatsal değeri olan kilimler ve günlük kullanım için dokunmuş kilimler olarak ayırmak mümkündür.

Otantik ve geleneksel dekorasyonlarda, sanatsal değeri olan veya antika kilimler tercih edilir. Bu kilimler çoğunlukla duvara asılır ve süsleyici unsur olarak kullanılır. Eklektik (TDK'da seçmeci olarak tanımlanan bu sözcük pek çok farklı kaynağı bir arada kullanarak kendi stilini oluşturmak anlamını taşır.) dekorasyon tarzında da kendine yer bulan sanatsal ve antika kilimler, modern dekorasyonla bütünleştirildiğinde farklı ve dikkat çekici olabilir (Görsel 4.64).

Görsel 4.64: Eklektik dekorasyon

Haliya oranla daha hafif ve yıkanabilir olan kilimler, özellikle yaz aylarında halı yerine kullanılabilir. Kaydırmaz nitelikte olan kilimler, çocuk odalarında güvenli kullanım sağlamaktadır.

Kilim dokumaların bugün de yastık kılıfı, seyahat çantası, kol çantası, mobilya döşemeliği, tahıl çantası, hurç, çadır vb. kullanım alanları bulunmaktadır (Görsel 4.65).

Görsel 4.65: Kilimden yapılmış ürünler

SİRA SİZDE

Eskiye yansıtan geleneksel ile bugünün modasını yansıtan modern halı ve kilim örneklerini inceleyerek bunlarda kullanılan desenleri karşılaştıran bir sunum hazırlayınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A. Aşağıdaki cümlelerin başında boş bırakılan parantezlere, cümlelerde verilen bilgi doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

1. () Yatay tezgah bez ayağı dokumaların yapımında kullanılmaktadır.
2. () Dokumada ağaçtan yapılmış üzerine ip sararak kullanılan alete kirkit denir.
3. () Dokumada hav yüksekliğine göre ayarlı makas kullanılır.
4. () Cicim havlı bir dokuma çeşididir.
5. () Çarpana kartları üç deliklidir.
6. () Dünya tarihinde ilk dokuma örnekleri Çatal Höyük'te bulunmuştur.
7. () Dört tip Holbein halısı vardır.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere uygun sözcükleri yazınız.

8. Kırmızı renk, kök boyalardan ya da boyar maddelerinden elde edilir.
9. Kilimin ham maddesi yün ve dır.
10. Cicim ve zilin halıdan farkı haysız ve olmasıdır.
11. Halının düğüm ilme uçları ayarlı makasla taraftan başlanarak kesilir.
12. Anadolu halılarında motif özellikleri bölgelere ve göre değişiklik gösterir.
13. Dünya halıcılık tarihinde bilinen en eski halı halısıdır.
14. 19. yüzyılda saray halılarını dokumak için fabrika-i hümayunu kurulmuştur.

C. Aşağıdaki soruları okuyarak doğru seçeneği işaretleyiniz.

15. Aşağıdakilerden hangisi kirkitli dokumalardandır?
A) Armürlü B) Çarpana C) Halı D) Jakarlı E) Kolan
16. Aşağıdakilerden hangisi düz kirkitli dokumalardan değildir?
A) Cicim B) Çarpana C) Kilim D) Sumak E) Zili
17. İki yüzü de aynı olan dokuma tekniği aşağıdakilerden hangisidir?
A) Cicim B) Halı C) Kilim D) Sumak E) Zili
18. Aşağıdakilerden hangisi sumak dokuma çeşitlerinden değildir?
A) Atkısız düz B) Balıksırtı C) Düz D) Ters E) Çapraz
19. Aşağıdakilerden hangisi Selçuklu Dönemi'ne ait halı gruplarından değildir?
A) Eşrefoğlu camii halıları
B) Kahire Fustat halıları
C) Konya Alâeddin cami halıları
D) Tibette bulunan Selçuklu halıları
E) Topkapı sarayı halıları
20. Aşağıdakilerden hangisi Uşak halısı desenlerinden biridir?
A) Ay ve güneş B) Gül ve lale C) Karanfil ve sümbül
D) Madalyon ve yıldız E) Nar ve şakayık

KAYNAKÇA

- Ahmet Saim ARITAN, Anadolu Selçuklu Cild Sanatı, Türkler, c. 7, s. 933-943, 2002.
- Aslı ÇANDARLI ŞAHİN, Türk Çadırı Üzerine, Tarihî Peşinde Dergisi, Sayı 16, s. 25-39, 2016.
- Bahadır ÖZTÜRK, Tezgâhtan Saraya: Osmanlı Saray Halıları . Yedi , Sayı 16, s. 121-127, 2016.
- Banu H. GÜRCÜM, Aslıhan ÇİFÇİ, Kayseri El Örgü Çorapları Üzerine Etnografik Bir Araştırma, Akademik Sanat, c. 2, Sayı 4, s. 10-29, 2017.
- Bekir DENİZ, Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları, Türkler, c. 4, s. 198- 207, 2002.
- Burak KARA, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Murakka Koleksiyonu Cilt Uygulamaları, İstanbul, 2019.
- Cansu EKİNCİ, Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerası Arasında Altın ve Mücevher Kullanımı Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cemal MEYDAN, Minara GÜLİYEVA, Oğuz Türklerinde Giyim Kuşam: Dede Korkut Örneği, Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı 5, s.169-191, 2020.
- Ceyhun BERKOL, Tarihsel Süreçte Kemer ve Kuşak Kullanımı, 2020.
- Çiçek DERMAN ,Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi, Türkler, c. 12, s. 289-299, 2002.
- Ezgi ODABAŞ, Belgin GÜNBEY, Yusuf ZENGİN, Hatice AKAY SARIKAYA, Dünya ve Anadolu'da İpek Böceğinin Yolculuğu, Hayvan Bilimi ve Ürünleri Dergisi, c. 3, Sayı 1, s. 75-84., 2020.
- F. Dilek HİMMAM, 16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 2013, Sayı 29, s. 91-116, 2013.
- Fahriye Nur ÇEKEN, Konya Etnografya Müzesindeki 19 ve 20. yy'a Ait Osmanlı Dönemi Takılarının İncelenmesi, 2016
- Fatma KOÇ, Emine KOCA, Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelere Tipolojik Bir Yaklaşım, İdil Dergisi, c. 19, Sayı 5, s. 237-262, 2016.
- Feyzan Göher, Büyük Uygur Medeniyeti ve Uygur Müzik Kültürü, Folklor/Edebiyat, c.15, Sayı 58, 2009.
- Fikri SALMAN, Başlangıcından Türkiye Selçuklularına Kadar Türklerde Tekstil ve Dokumacılık Sanatı, Türkler, c. 4, s.208-214, 2002.
- F. R. Işık BİNGÖL, Antik Takılar Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 1999
- Gonca Kuzay DEMİR , Bergamada Son Ustasıyla Yaşatılan Sepetçilik, Folklor Akademi Dergisi, c. 3, Sayı 4, s. 53-71, 2020.
- H. Örcün BARIŞTA, Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kültür Dairesi Yayınları 55, 1984.

H. Örcün BARIŞTA, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, Türk El Sanatları, Kültür Bakanlığı Yayınları Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Sanat Eserleri Dizisi 253, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

H. Örcün BARIŞTA, Türk El Sanatları, Kültür Bakanlığı Yayınları Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Sanat Eserleri Dizisi 192, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

H. Örcün BARIŞTA, Türk İşlemelerinden Teknikler, Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayınları, 1997.

Habibe KAHVECİOĞLU, Türkiye’de Kolan Dokumacılığı Güzelpınar Köyü (Denizli) Örneği, Ankara: İcanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, s. 729-748, 2007.

Hacer Nurgül BEĞİÇ, Unesco Dünya Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Geleneksel Türk Ebru Sanatı’nda Yeni Yorumlar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 37, s. 587-605, 2016.

Haşim Karpuz, Emine Karpuz, Konya’nın Kırk Sanatı, Konya, 2017.

İbrahim DİNÇOL, Cam Sanatında Vitray Teknikleri, İzmir, 2015.

İbrahim ÜNER, Hatice AKPINARLI, Geleneksel Tekstillerin Özellikleri ve Çeşitleri, 2019.

İlknur Bektaş DEMİRBAĞ , Türk Geleneksel Giyiminde Takı Ve Aksesuarlar, Sanatta Yeterlilik Tezi, 1996.

İlknur BEKTAŞ DEMİRBAĞ, Türk Geleneksel Giyiminde Takı ve Aksesuar, 1996.

Kenan ÖZBEL, El sanatları IV : Eski el işlemeleri, 1949.

MEB Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü, Kaleminden Gergefe Türk Nakışları Desen Kataloğu, 2007.

Melda GENÇ, Tarihsel Süreçte Takı Tasarımında Kullanılan Malzemelerin Değişimi ve Çağdaş Uygulamalarda Yeni Alternatifler: Seramik ve Porselen, Jurnal of Interdisciplinary and Intercultural Art, c. 4, Sayı 9, 2019.

Melda ÖZDEMİR, Türk Kültüründe Dericilik Sanatı, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 20, s. 66-82, 2007.

Mine CAN, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’nde Türk İşleme Sanatı ve Kadın, 2016.

Mine DİLBER, Ankara Milli Kütüphanesinde Bulunan Bazı El Yazması Eserlerin Tezyinat Bakımından İncelenmesi, Erzurum, 2013.

MİTHAT KALAYCIOĞLU, Hatay Halk Bilimi, Antakya Belediyesi Kültür Yayını, 2011.

Muharrem Ergin, İnceleme Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları 45. Baskı, 2011.

Mustafa Murat BOZCU, Bezeklik Mağara Tapınaklarındaki Duvar Resimleri, 2009.

- Naile Rengin OYMAN, Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi, Arış Dergisi, Sayı 14, s. 4-22, 2019.
- Nihal ŞAMAN, M. Nafiz DURU, İnsanın Varoluşundan Demir Çağına Kadar Takı ve Takının Kalitesi, Abmyo Dergisi, Sayı 31, s. 51-64, 2013.
- Nihal ŞAMAN, M. Nafiz DURU, Yirminci Yüzyıldan Günümüze Takı, ABMYO Dergisi Sayı 40, s. 95-112, 2015.
- Nihal ŞAMAN, M. Nafiz DURU, Yirminci Yüzyıldan Günümüze Takı, ABMYO Dergisi, Sayı 40, s. 95-112, 2015.
- Nurcan PERDAHCI, XVI-XVIII. Yüzyıl Avrupa Resim Sanatı'nda Uşak Halıları, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 13, Sayı 1, s. 275-291, 2011.
- Oktay ASLANAPA, Türk Halı Sanatının Bin Yılı, 1987.
- Roderick TAYLOR, Ottoman Embroidery, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Serdar Aytekin KÖROĞLU, Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği, GİDB Dergi, Sayı 01, s. 61-69, 2015.
- Sevim ARSLAN , Levent ÇİNKÖ, Türk Halı Sanatının Gelişimi Çerçevesinde Halı Ticaretinin Türkiye Ekonomisindeki Boyutu, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi , c. 7, Sayı, s. 206-213, 2018.
- Taciser ONUK , Geçmişten Günümüze Türk El Sanatları, s. 416- 419.
- Tevhide ÖZBAĞI, Geleneksel Türk Takıları, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Türkiye Türkler, c.7, s. 785-799, 2002.
- Yaşar ÇORUHLU, Hun Sanatı, Türkler Ansiklopedisi, c. 4, s.54-76, 2002.
- Yıldız DEMİRİZ, Osmanlı Çini Sanatı, Türkler, c. 12, s. 350-357, 2002.
- Zafer BAŞKAYA, Gelişimi Ve Dağılışı Bakımından Türkiye İpekböcekçiliğinde Bilecik İlının Yeri, Sorunları ve Çözüm Önerileri. Doğu Coğrafya Dergisi , c. 18, Sayı 30,s. 257-286, 2014.
- Zahide İMER, Türklerin Dokuma Sanatında Boyacılık, Erdem Dergisi Sayı 29 , S. 331-354, 1999.
- Zeynep Şeniz ÇAĞALI, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesinde Okutulan Yapma Bebek Teknikleri Ders Programının İncelenmesi, Ankara, 2008.

GENEL AĞ KAYNAKÇASI

Mesleğim Hayatım, İş Güvenliği Talimatı ve Tutanağı. Erişim Adresi: <https://meslegimhayatim.meb.gov.tr/dokumanlar/> Erişim Tarihi: 01.02.2022

TDK (Türk Dil Kurumu) Sözlüğü, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

TDK Yazım Klavuzu, Erişim Adresi: <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/yazim-kilavuzu/>

MEB, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Anadolu Meslek ve Anadolu Teknik Programı, El Sanatları Teknolojisi Alanı, Çerçeve Öğretim Programı Erişim Adresi: <http://meslek.eba.gov.tr> Erişim Tarihi: 01.02.2022

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kahramanmaraş/kulturatlasi/semercilik391357> Erişim tarihi: 29.03.2022

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12756/hammaddesi-metal-olan-geleneksel-el-sanatları.html> Erişim tarihi: 22.03.2022

<https://aregem.ktb.gov.tr/yazdir?718B602DC3676949C2189E560D4A85C3> Erişim tarihi: 28.03.2022

<http://www.devrek.gov.tr/devrek-bastonu1> Erişim tarihi: 28.03.2022

<https://batman.ktb.gov.tr/TR-56593/yoresel-giysiler.html> Erişim tarihi: 30.03.2022

<https://yozgat.ktb.gov.tr/TR-92300/yoresel-kiyafetler.html> Erişim tarihi: 27.03.2022

<https://corum.ktb.gov.tr/TR-163368/geleneksel-meslekler.html> Erişim tarihi: 21.03.2022

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2748/tur> Erişim tarihi: 30.03.2022

<https://egitim.tarimorman.gov.tr/kastamonu/Menu/33/Kilim-Dokuma> Erişim tarihi: 23.03.2022

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-131496/sedef-kakma-sanati--art-of-mother-pearl-inlay.html>

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/hatsanati> Erişim tarihi: 28.03.2022

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tezhipsanati> Erişim tarihi: 29.03.2022

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tezhipsanati> Erişim tarihi: 29.03.2022

<https://www.ktb.gov.tr/TR-96255/turk-kulturu.html> Erişim tarihi: 29.03.2022

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Ders materyalinde kullanılan görsellerin kaynaklarının sıralandığı kaynakçaya ulaşmak için karekodu okutunuz.

<http://kitap.eba.gov.tr/karekod/Kaynak.php?KOD=2547>

CEVAP ANAHTARI

1. Öğrenme Birimi

Soru No.	Cevap
1	D
2	D
3	Y
4	D
5	Y
6	Y
7	Türköri
8	Tanzimat Fermanı
9	Takı
10	gerdanlık
11	geleneksel aksesuarlar
12	köstek
13	broş
14	taç
15	E
16	B
17	E
18	D
19	C
20	E

2. Öğrenme Birimi

Soru No.	Cevap
1	Y
2	D
3	Y
4	D
5	Y
6	D
7	D
8	işleme
9	mukavva
10	verev
11	bitkisel
12	klasik
13	somut
14	17.
15	E
16	A
17	D
18	D
19	A
20	A

3. Öğrenme Birimi

Soru No.	Cevap
1	Y
2	D
3	D
4	Y
5	D
6	D
7	el sanatları
8	eğitime
9	örgü
10	motif
11	kompozisyon
12	Kâti'an / oymacılar
13	vitray / cam süsleme
14	taraklı
15	B
16	A
17	D
18	B
19	A
20	E

4. Öğrenme Birimi

Soru No.	Cevap
1	D
2	Y
3	D
4	Y
5	Y
6	D
7	D
8	böcek
9	kıl
10	düğünsüz
11	sağ
12	tarihi
13	Pazırık
14	Hereke
15	C
16	B
17	C
18	E
19	E
20	D